

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

KNJIŽEVNOST U SOCIOLOŠKOJ PERSPEKTIVI
- magistarski rad-

Kandidat: Emir Palalić

Broj indeksa : 497/ II- SOC

Mentorica:

Prof. dr. Sarina Bakić

Sarajevo, august, 2023.

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

KNJIŽEVNOST U SOCIOLOŠKOJ PERSPEKTIVI
- magistarski rad-

Kandidat: Emir Palalić

Broj indeksa : 497/ II- SOC

Mentorica:

Prof. dr. Sarina Bakić

Sarajevo, august, 2023.

SADRŽAJ

Uvod	6
I. Teorijske osnove rada	10
II. Metodološki okvir rada	11
1. Problem istraživanja.....	11
2. Predmet istraživanja.....	12
2.1. Kategorijalno pojmovni sistem	13
3. Ciljevi istraživanja	16
3.1. Naučni cilj.....	16
3.2. Društveni cilj.....	17
4. Sistem hipoteza	18
4.1. Generalna hipoteza.....	18
4.2. Posebne- pojedinačne hipoteze	18
5. Način istraživanja:	19
6. Naučna opravdanost istraživanja	19
7. Društvena opravdanost istraživanja	19
8. Vremensko i prostorno određivanje istraživanja	20
III. Put od usmene književnosti do mitologije	21
3.1. Hronološki prelaz puta.....	21
3.1. Uticaj Homera na društvo antičke Grčke.....	26
3.2. Metafora društvene stratifikacije u Sumerskoj mitologiji	28
3.3. Mitologija Mezopotamije i tumačenje vlasti	29
3.4. Mitologija antičke Grčke, metafora vlasti, medija i mudrosti	31
IV. Pojava religija sa drevnog istoka	32
4.1. Uticaj religija na društvo.....	37
V. Književnost, religija i filozofija	41
5.1. Razvoj i uticaj drame i satire u antičkoj epohi književnosti	45
5.2. Mračno doba srednjeg vijeka i uticaj srednjovjekovne književnosti na društvo	48
5.3. Preokret renesanse i ismijavanje društvenih normi prethodne epohe	54

5.4. Književnost baroka i njegovi društveni i politički teoretičari.....	57
5.5. Prosvjetiteljstvo, epoha velikih teoretičara politike i društva.....	59
5.5.1. Baruch de Spinoza, razumijevanje filozofije politike i prirodnog prava	62
5.5.2. . Montesquieu, o duhu zakona, vladavini, politici i pravu.....	64
5.5.3. Voltairev pogled na religiju, društvene pojave, vlast i umjetnost.....	66
5.5.4. John Locke o uređenju države, nukleusu društva i prirodnom zakonu.....	68
5.6. Tajnoviti i bajkoviti romantizam	71
5.6.1. Predromantizam i Jean Jacques Rousseau	73
5.6.2. Romantizam i književnost, Johann Wolfgang Goethe.....	74
5.6.3. Pjesnik romantizma, Edgar Allan Poe	76
5.7. Filozofija njemačkog idealizma i epoha romantizma	80
5.7.1. Idealizam i kriticizam Immanuela Kanta	81
5.7.2. Hegelov idealizam i dijalektika	83
5.7.3. Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling, umjetnost i transcendetna filozofija	85
5.8. Epoha realizma, filozofija egzistencijalizma i uticaj Ničea na politike.....	86
5.8.1. Filozofija Fridriha Ničea, njegov pogled na politiku i društvo.....	89
VI. Sociologija književnosti, teoretičari i definicije	92
VII. Empirijska sociologija književnosti, položaj pisca i teorija recepcije kulture	94
Zaključak.....	96
Bibliografija:	100
Knjige i zbornici:	100
Online izvori:	105

Uvod

Nastojat ćemo u radu predstaviti književnost kao umjetnost koja se često odnosi na društvo i pojave u njemu. Književnost trebamo posmatrati holistički, ne samo kao posebno lijepu umjetnost, što ona i jeste, nego kao vrstu kulturnog proizvoda koji se često doticao društva, politike i društvenih promjena. Književnost predstavlja prilično star izraz umjetnosti, ona se rodila iz usmene kulture i mitologije, pa sve do drevnog istoka i pojave religija. Možda je najvažnija stvar da su svete knjige svrstavane u neki oblik književnosti, dok je u svemu tome jednim dijelom centar u čovjeku, kao pojedincu i društvu u cjelini. Poslije pojave religija, Kršćanstva, Islama i Judaizma počelo je doba antike.

Antičko doba pratilo je razvoj dvaju kultura, grčke i rimske kulture. Važna činjenica je da je u grčkoj kulturi došlo do zaokreta, gdje je mit suprotstavljen logosu i znanosti. To je bilo doba velikih književnosti i trajalo je od 800. godine prije Krista do polovine 5. stoljeća poslije Krista. Period antike obilježio je Homer svoji djelima “ Ilijadom” i “ Odisejom” . Djela nastala u antici nisu imala samo estetsku funkciju u kojoj je važan bio “ ideal ljepote” , nego su bila historijska svjedočanstva i opisi događaja iz prošlosti, pa makar i mitski bili sa snažnom porukom za život naroda kojeg se tiče. Homerova djela Ilijada i Odiseja bile su možda i povod za razvoj kasnije filozofije i znanosti, jer priča o pohodu na Troju i ratu čovjeka, bogova i polubogova i putovanju Odiseja nose i filozofsku crtu koja je sudbonosna za taj zaokret. Danas se u komunikološkim i politološkim teorijama često sirene koje su zavele Odiseja nazivaju medijima danas, dok se za božanstva koja sve kontrolišu, uključujući medije zove vlast. Razvoj usmene kulture, pojava mita i prvih religija, razvoj antičke književnosti i uticaj Homera kao “ učitelja svih Grka” , te same posljedice njegovih djela uticale su na razvoj filozofije i znanosti i jednog preokreta u svemu tome. Upravo to govori o značaju društva (njegovom razvoju) , društvenih pojava (kao predmetu inspiracije) i umjetnosti kao jednom talentu koji rađa nove pravce i razmišljanja. Književnost je oduvijek bila na neki način angažirana, od antičke, helenističke i rimske književnosti koja je imala poseban oblik ili pravac koji se nazivao satira i koji je oštro kritikovao vlast i društvo tog doba. Predknjiževni period rimske književnosti bio je obilježen satirom, poznati pisci ovog žanra bili su Kvint Enije, Gnej Nevije i Marko Paukovije te poslije Apluleja koji je napisao satirični roman “ Zlatni magarac” . Ta činjenica je možda i najbolji dokaz povezanosti svih humanističkih disciplina, filozofije, antropologije, psihologije, historije,

sociologije, muzike, slikarstva i književnosti. Postojale su ove discipline kao poseban svijet svaka za sebe, ali su uvijek imale barem mali odnos sa drugom. Posebno je zanimljiv tok razvoja i napretka svake discipline, koja se svaka zasebno diferencira u jako puno pravaca, dok je još interesantnije kako su sačuvale svoje okvire, ali se ipak dotakle drugih disciplina. Na kraju interesanto je dotaći se i Kvina Horacija Flaka, velikog pjesnika tog doba, napisao je više pjesama koje su svrstane u zbirke, a poznatije su “ Epode” , “ Satire” , “ Pjesme” i “ Poslanice” . Neke od njegovih pjesama nosile su u sebi poruku, te je poznata fraza “ aurea mediocritac” koja se prevodi kao zlatna sredina, prema toj postavci sreću nalazimo u unutarnjim zadovoljstvima i u umjerenosti. Književnost antike je izuzetno važna i poslije njenog doba i u neku ruku na njenim osnovama dalje se razvojala književnost kroz ostale pravce, srednjovjekovne književnosti, renesansne književnosti, književnosti manirizma i baroka, klasicizma i prosvjetiteljstva, romantizma, realizma i književnosti modernizma.

Poznato je da svako umjetničko, kao i književno djelo ima svoj odnos ili utočište u filozofiji kao npr. Fjodor Mihajlovič Dostojevski čija su djela vezana za književnu epohu realizma, naravno njegova djela zadiru i u psihologiju junaka njegovih djela kao i u filozofiju, pravac filozofije koji se zove egzistencijalizam. Međutim važno je navesti da kroz njegova djela možemo izvući i kritiku društva, ideologija koje vladaju kao i karakterizaciju osobina važnih likova na sceni vlasti. Njegova djela se dosta osvrću na društvo, religiju kao i na vlast. Treba spomenuti da je proveo nekoliko godina u zatvoru (četiri godine) zbog učešća u krugu Petraševskog, pod dojmom tog iskustva je i nastao njegov roman Zapisi iz mrtvog doma koji sadrže dobre opise sibirskih zatvora i pojedinaca koji su u zatvor zapadali iz različitih razloga.

Pored Dostojevskog mnogi su autori pisali oslanjajući se na egzistencijalizam kao npr. : Albert Camus, Franz Kafka, Simone de Beauvoir, Jeal Paul Sartre i drugi. Cilj rada je predstaviti književnost kao društveni fenomen, a ne samo dio onog okvira u koji je stavlja filozofija. Poznato je da je Sociologija književnosti imala brojne teoretičare koji su je gledali kroz prizmu sociologije, kao nauke. Neki od važnijih su: Theodor W. Adorno, Lukacs, Arnold Hirsch, Ernst Kohn Bramstedt, Hans Norbert Fugen, Benjamin, Goldmann, Jameson, Silbermann, Robert Escarpit i mnogi drugi. Neki teoretičari sociologije književnosti se bave pitanjima proizvodnje i recepcije što spada u empirijsku sociologiju književnosti koja se naslanja na Taineov

pozitivizam. Marksistička sociologija književnosti daje akcenat na estetičnost kao važan element u Sociologiji. Sociologija gleda shodno prethodnom na književnost iz više uglova, gleda književnost kao društveni fenomen i posmatra razvoj književnosti i djela kroz književne epohe i „život“ djela od proizvodnje do recepcije djela od strane pojedinaca iz različitih društvenih slojeva, dok s druge strane posmatra književnost kroz estetiku, umijeće stvaralaštva, izgled i ljepotu umjetničkog djela (u ovom slučaju književnosti), naravno estetika je važna i u slikarstvu, muzici, drami, plesu, arhitekturi, stripu kao ostalim segmentima umjetnosti. Neka važna umjetnička djela nisu samo prekretnica u epohi npr. likovne umjetnosti, kao što je bila slika „Krik“ ulaz u ekspresionizam, postoje tako i književna djela koja su jako uticala na društvo i dovala do promjena u društvu, promjena u ukusima i daljem tijeku pisanja i recepcije.

Upravo ovakvim pojavama i procesima se sociologija bavi, pa tako i Sociologija kulture i umjetnosti, te Sociologija književnosti. Pojedina djela iz književnosti imala su uticaja i na film i filmsku umjetnost. Tako je pod utjecajem mnogih književnih djela nastalo dosta filmova, neki od njih su: Madame Bovary kojeg je režirala Sophie Barthes, Ana Karenjina, dramski film iz 1997. kojeg je režirao Bernard Rose, film Starac i more koji je režiran od strane Johna Sturgesa 1952. godine, naravno svi filmovi ovog tima su snimljeni na osnovu i pod utjecajem istoimenih djela iz književnosti. Zanimljivo je kako su ove umjetnosti u nekoj simbiozi. Tako je i američki pisac Edgar Allan Poe napisao mnoga djela koja su bila nekim muzičkim grupama inspiracija za muziku npr. grupa Queen, Beatlesi i Bob Daylan.

Književnost i sociologija su oduvijek bili u vezi, uprkos činjenici da je ponekad više bila rezervisana na više slojeve društva, kao epoha modernizma ili moderne u književnosti, koja je kao i svako drugo razdoblje bila suprotnost prethodnoj književnoj epohi, književnost moderne je zagovarala hermetizam i nerazumljivost djela širim masama. Ne treba zaboraviti činjenicu da je osnovna distinkcija ove epohe bila postavljena da tako da se konkretizuju i suprotstavi autonomiji književnosti fašizma i staljinizma, te izvorne, unutarne književnosti koja treba uticati na politiku, društvo, filozofiju i svjetonazor u cijelini. Moderna je osporavala tradiciju i uvela novi način izraza kroz svoja četiri razdoblja: esteticizam, avangarda, kasni modernizam i postmodernizam. Kako je moguće da je književnost odvojena od društva, pa čak ako je i

nerazumljiva kao u književnoj epohi modernizma, dok znamo da su mnogi pisci i filozofi tog doba imali enorman uticaj na politička zbivanja i ideologije koje su tada bile aktualne.

Navedenim činjenicama nastojat ćemo razbiti misao da je književnost samo proizvod filozofije, ona pripada i Sociologiji, čak je nešto više od svega toga.

I. Teorijske osnove rada

Nastoji se u radu predstaviti odnos sociologije sa književnosti prvenstveno, pa je shodno tom nemoguće zaobići historiju, filozofiju, antropologiju, umjetnosti muzike, slikarstva, filma i slično. Prema tome rad je interdisciplinaran, u fokusu su reperkusije koje su uticale na društvo, društvene paradigme, društvene i kulturne vrijednosti i kulturni ukus konzumenata kultura. Nastojat ćemo u radu predstaviti vezu kulture i društva, kroz njihovu historiju, jer svaka od epoha nosi svoju poruku i možemo metodom analize i sinteze shvatiti koja je disciplina bila izraženija, kakvu je reakciju izazvala i koja je poruka konkretnog slučaja. Možda je tako najljepše shvatiti i cijeniti svaku od disciplina, kroz njihov pluralitet i isprepletenost, njihov uticaj i poruku koju nose. Zadatak sociologije književnosti bi bio da pokaže položaj pisca u društvu, posljedicu njegovog djela i da se otkrije kulturni ukus publike kojoj piše. Najpametnije je pregledati više razdoblja, budući da su se mijenjali kulturni ukusi, kulturne vrijednosti, društvo uopšte, te je tako na kraju komprehenzivnijim pogledom moguće izvući zaključak.

II. Metodološki okvir rada

1. Problem istraživanja

Problem istraživanja jeste uloga i značaj književnosti, kroz razvoj društva, njihov odnos i uticaj na filozofiju i druge humanističke nauke.

Književnost je nastala iz usmene književnosti i mitova, pa kasnije se razvijala uticajem svetih knjiga i početka antičke književnosti. Jezik i kultura naroda predstavljaju temelj njihove identifikacije i razumijevanja. Hronološki gledano to su toliko važne stvari jer su nastale da se svijet uljepša, ukrasi i naravno da se izazovu promjene u društvu i svijetu. Uopšteno, definisao bih problem istraživanja upravo u odnosu književnosti i sociologije, posljedice koje su izazvane književnim djelima, kako bih istakao važnost kulturnog ukusa, odnosa masovne i elitne kulture i uticaj na aktualnu društvenu svijest. Današnja društvena svijest je pod snažnim uticajem procesa globalizacije, umreženog društva, društva u cyberspaceu, pa se sve pretvorilo u “ društvo spektakla” i naravno jedino grupa ljudi koja poznaje tok razvoja tehnologije pojavom interneta i društvenih mreža može im biti jasno u kakvim vrijednostima egzistiramo. Društvo je postalo “ društvo spektakla” kako je pisao teoretičar i filozof Gi Debor i “ sve što je nekada bilo neposredno doživljavano, udaljeno je u predstavu” . Danas tu predstavu zajedno gledamo, oni koji su čitali o tome krajem 20. vijeka i pratili tok razumiju predstavu, a nažalost oni koji nisu ostaju izgubljeni, ne razumijevaju smisao novih vrijednosti, toka, kulturnih proizvoda i stilova. Takve promjene su se dešavale oduvijek, pa je u suštini prepoznavanje promjene i transformacije svijeta bitno, a jedino u tome možemo shvatiti svijet danas, kakav je postojao prije i kakav će biti u budućnosti.

2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja jeste sociologija književnosti, odnos književnosti i društva i njihova veza kroz historiju.

Položaj pisca u društvu antičkom, pa čak i mitološkom, gdje je književnik smatran “ nadahnutim vračom i magom koji uspijeva očarati čitatelje” , nadalje njegovim razvojem u antičkom dobu u kojem se rodila filozofija i znanost koje su otvorile novi svijet na čiju se filozofiju i kulturu oslanjaju skoro svi sljedeći pravci do danas. Karakteristično i što se može primjetiti jeste da su uvijek književnici i intelektualci mijenjali tok razvoja umjetnosti, možemo navesti da je jedna od preteča epohe romantizma bila srednjovjekovna književnost, poslije renesansa, barok i prosvjetiteljstvo. Prosvjetiteljstvo je imalo snažan uticaj na osviještavanje ljudi, spoznaj i sumnji kao glavnim karakteristikama naučnika, pa i same nauke za koju apsolutna istina gotovo da i ne postoji. Savremenici romantizma, posebno publika nije mogla razumijeti paradoks romantizma, njegovu bajkovitost i ljepotu ako nisu pratili prethodne epohe. Publika je mogla samo ostati izgubljena bez prave katarze i shvatanja smisla. Te transformacije su ostale iste i danas, gdje je intelektualac primoran pisati djela publici koja je postala konzumerijat vrijednosti koje ne razumiju. Jedino čitanjem možemo spoznati smisao života.

2.1. Kategorijalno pojmovni sistem

Svi navedeni pojmovi citirani su sa stranice *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

Pristupljeno 4. 6. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22329>>.

Sociologija književnosti: vrsta proučavanja književnosti koja se bavi istraživanjem odnosa književnog teksta i njegova društvenoga konteksta. Pretpostavka je sociologije književnosti da je književnost determinirana društvenim okolnostima svoje proizvodnje i recepcije. U tom smislu u njezin spektar interesa ulaze vrlo raznolika pitanja: odnos sadržaja književnog djela i izvanknjiževne društvene zbilje, društveni status pisaca i čitatelja, opće stanje pismenosti u određenom društvu, različite vrste čitateljske publike, dominantni načini izdavanja knjiga ili uprizorenja dramskih književnih tekstova, književni kanon obrazovnoga sustava, književne publikacije, knjižnice i sl. Sociologija književnosti katkad se razlikuje od književne sociologije. Prva je posebna disciplina sociologije, orijentirana na izvanjsko proučavanje književnosti, ostavljajući po strani pitanje književne forme ili vrijednosti književnoga. Književna sociologija pak posebna je metoda znanosti o književnosti, a književnost objašnjava kao društveni i povijesni fenomen.

Epistemologija: (grč. *ἐπιστήμη*: znanje, znanost + -logija), u filozofiji, izvorno označuje »nauk o znanosti« (*mathesis universalis*) ili filozofijsku disciplinu koja istražuje uvjete, mogućnosti i granice *znanstvene* spoznaje i zato je srodna s *epistemološkom logikom*. Predmet je epistemologije dakle znanost, a ne spoznaja.

Umjetnost: ukupnost ljudske duhovne djelatnosti s pomoću sredstava kojima se izražava estetsko iskustvo, uključujući stvaranje, stvoreno djelo i doživljaj djela. Izvor je umjetnosti spoznaja ideje, unutar koje se subjekt oslobađa svoje individualnosti i nestaje u objektu umjetnosti, u kojem se razotkriva njezina čista bit.

Postmodernizam: (post- + modernizam), pojam izveden iz pojma postmodernosti. Upotrebljava se, u širokom smislu, za označavanje epohe druge polovice XX. st. (→ POSTMODERNOST) te, u užem smislu, za označavanje nekih aspekata mišljenja i stvaranja te epohe. Načelno, odnosi se na kritiku apsolutnih istina, identiteta i tzv. velikih mjerodavnih priča ustanovljenih u modernosti, od prosvjetiteljstva naovamo, u filozofiji, umjetnosti, kritici, arhitekturi, povijesti i kulturi. U užem značenju postmodernizam pokriva način mišljenja (kritika) i proizvode toga mišljenja (npr. postmoderni roman).

Kulturni relativizam: načelo po kojem nema univerzalne istine, već se ona razlikuje od osobe do osobe, ovisno o načinu tumačenja iskustva s obzirom na podrijetlo, vrijednosti i socijalne norme. Ti čimbenici utječu na percepciju i procjenu, tako da nema jedinstvene ljestvice vrijednosti za sva društva. Sa stajališta kult. relativizma svi su pogledi na svijet jednako ispravni i istina je relativna, ovisno o podrijetlu pojedinca, njegovu kult. identitetu i okolini. Sve važne dimenzije ljudskog iskustva, uključujući moralnost i etiku, više su lokalne i promjenljive, nego univerzalne.

Recepcija: (latinski *receptio*: primanje, dočekivanje). Pojam koji su potkraj 1960-ih u književnu teoriju uveli zagovornici estetike recepcije sa Sveučilišta u Konstanzi. H. R. Jauss odredio je recepciju kao mjesto potvrđivanja estetske kvalitete književnog djela. Pritom je ključan pojam *horizonta očekivanja* (sustava predodžbi, predrasuda, preduvjerenja kojim čitatelj pristupa književnom tekstu). Riječ je o rezultatu djelovanja književnog teksta na naraštaje čitatelja, ali i o instanciji preko koje se potvrđuju njegova kvaliteta, status i ugled. Baveći se problemom oblikovanja značenja tijekom procesa čitanja, W. Iser je književni tekst definirao kao sklop naputaka empirijskomu čitatelju kako da postane *implicitan*, odn. idealan *čitatelj*. Marksistički orijentirana kritika navedenu je koncepciju poricala zbog idealiziranja čitateljske instancije, tj. zanemarivanja njegove društvene, ideološke i političke zbilje. Istodobno se u SAD-u razvila tzv. teorija čitateljske reakcije (*reader-response criticism*), koju zagovaraju J. Culler, S. Fish, N. Holland, Stephen Mailoux, David Bleich i dr. Prema njihovom mišljenju, književno značenje konstituira se subjektivno, pod nadzorom teksta ili čitateljskoga kolektiva. Sukladno tomu Culler razmatra pojam *čitateljske kompetencije*, a Fish, umjesto fenomenologijskoga shvaćanja recepcije, predlaže koncepciju *interpretativne zajednice*.

Tehnicizam: nazor koji u razvoju tehnike vidi sredstvo i cilj ljudskog života; suprotstavljanje tehnicističkih faktora humanomu. Pojedini, osobito filozofi egzistencije, u tehnici i tehnicizmu vide bit modernoga doba, u kojem je čovjek postao najprije dodatak stroju, a zatim i sam stroj: stoga je to doba – prema njima – lišeno vrijednosti, ono je nihilističko. Tehnika ne samo što je gotovo potpuno nadomjestila čovjeka u tijeku njegova tjelesnoga samoozbiljenja, nego je i kao planetarna tehnika sebi u službu stavila sve prirodne znanosti, posebice fiziku i matematiku kao glavne instrumente izvršenja svoje moći u svijetu.

Globalizacija: (franc. *globalisation*), gospodarski, društveni, politički i kulturni procesi koji vode preobrazbi životnih uvjeta te sve većoj povezanosti i međuovisnosti pojedinih dijelova suvremenoga svijeta. Na gospodarskom planu globalizacija se očituje u rastućoj međuovisnosti tržišta i proizvodnje pojedinih zemalja pod snažnim utjecajem razmjene dobara i usluga te financijskih i tehnoloških tijekova. Glavni su čimbenici globalizacije transnacionalna poduzeća, tj. organizacije neovisne o nacionalnim uvjetima, te proširena uloga svjetskih financijskih tržišta koja se smatraju ključnima u globalnom ili deterritorijaliziranom gospodarstvu.

3. Ciljevi istraživanja

3.1. Naučni cilj

NC1: Predstaviti važnost odnosa književnosti i društva, hrolološkog rezonovanja i razumijevanja kulture i obrazovanja kao osnove za pravu spoznaju i kulturnu recepciju. Predočiti važnost obrazovanja u svakom smislu, jer je ono sredstvo, alat i cilj je spoznaje.

NC2: Pokazati analizom književnih epoha njihovu konkretnu vezu u svakom poglavlju sa društvenim zbivanjima, o položaju, značaju i ulozi pisca kroz epohe i njegovom uticaju. Ulogu pisca pokazati kroz konkretne primjere kao heroja i žrtvu politike čiji je savremenik bio, te naravno kulturne ukuse koje je društvo konzumiralo i posljedicu konzumiranja datog kulturnog proizvoda.

NC3: Komparacijom književnih epoha, njihovog oslanjanja na određene filozofske pravce i krajnje društvene posljedice predočiti osnovne pojmove i elemente disciplina: književnosti, sociologije, historije i filozofije.

NC4: Sintezom svih disciplina, razumijevanje svake pojedinačno, shvatiti ljepotu književnosti koja je za društvo nužna, uvažavanje pravih kulturnih vrijednosti, direktnu posljedicu po društvo shodno vrijednostima koje je izabralo.

Cilj rada je podstaknuti akademsku zajednicu na podizanje svijesti o važnosti kulture koja se recipira, pa makar bio kič i šund, neće biti opasan ako poznajemo barem osnove jer jedino dizanjem svijesti možemo spoznati pravu ljepotu kulture i društvo učiniti sretnijim.

3.2.Društveni cilj

DC1: Predstaviti prave kulturne vrijednosti i podstaknuti društvo na kritičko razmišljanje, postići da svaki pojedinac u društvu shvati posljedicu kulturnih vrijednosti koje konzumira, budući da su književnost, novine, muzika i film često dio propagande koja je u službi ostvarenja nekih “viših” ciljeva. Objasniti da ne razumijevanjem onoga što konzumiramo postajemo konzumerijati i sluge tehnokrata čiju tehnologiju ne razumijemo i ne znamo šta joj je cilj, te pokušati dokazati da jedino intelektualci imaju moć i odgovornost u svakom smislu.

DC2: Dati sveobuhvatniji pogled na posljedice koje su mediji imali na društvo, na one pozitivne posljedice i ljepšu stranu umjetnosti. Pokušati upozoriti na mogućnost da postanemo, ako već jednim dijelom i nismo, propagiranja najprofanijih vrijednosti koje uništavaju čovjeka, istina je da je to i u historiji postojalo ali važno je ukazati na posljedice kiča i šunda, pogotovo ako i njega ne razumijemo.

DC3: Često intelektualci šute o moralnoj i kulturnoj dekadanciji koja se dešava u Bosni i Hercegovini, ali i širom svijeta, te još propagiraju loše vrijednosti za koje ne trebamo odgovor gdje nas vode.

Cilj nam je podstaknuti akademsku zajednicu i intelektualce da razvijaju društvenu svijest, koliko je to moguće zbog procesa globalizacije, te podstaknuti društvo na kritičko mišljenje.

Jer neki gledaju “predstavu” koju ne razumiju a uloga akademske zajednice da društvo upozori dok se zavjese nisu spustile.

4. Sistem hipoteza

4.1. Generalna hipoteza

GH: Književnost ima uticaj na društvo, književnost i društvo su u stalnoj interakciji.

4.2. Posebne- pojedinačne hipoteze

PH1: Usmena književnost je nastala kao društveni fenomen, odnosno iz usmene književnosti i mita.

PH2: Književnost je doživljavala transformacije, prelazeći iz jedne epohe u drugu i taj razvoj mogli su pratiti samo oni koji su stvarali književnost ili je barem razumijevali.

PH3: Epoha antike u Grčkoj i Rimu bila je obilježena razvojem satire i kritičkog mišljenja, a bila je ismijavana od onih koji je nisu razumijeli.

PH4: Dezorganizovani niži slojevi, koji su bili savremenici romantizma, shvatali su ga kao trivijalnu književnost.

PH5: Književnost je ostvarivala u svojoj historiji kontakt i sa filozofijom, a to je najzapaženije u vremenu egzistencijalističke filozofije i njenog razvoja.

5. Način istraživanja:

Za izradu rada služiti ćemo se naučnim metodama analize, apstrakcije i konkretizacije, generalizacije, induktive i deduktivne metode, deskripcije, klasifikacije i na kraju sinteze. Posebno je važna metoda analize određeni književnih djela, društvenih posljedica i uticaja uopšte, kako bismo na kraju mogli sintezom dobiti kompletniji odgovor na važnost odnosa književnosti i društva.

6. Naučna opravdanost istraživanja

Istraživanje je naučno opravdano jer je malo radova objavljeno na ovakvu temu, baveći se raznim književnim epohama i društvenim periodima i pojavama možemo dobiti kompletniju predstavu o književnosti, njenoj važnosti za društvo. Budući da se danas koristi u neke negativne svrhe prostor u političkom, kulturnom životu, te se to reflektira na svakodnevnicu društva u cjelini. Naučno opravdano bi bilo svako istraživanje koje prezentuje prave vrijednosti književnosti, lijepe književnosti, budući da nas jedino naučna spoznaja i prave vrijednosti mogu izvući kao društvo iz mraka u kojeg smo zapali.

7. Društvena opravdanost istraživanja

Istraživanje je društveno opravdana jer na naučni način pokušava da objasni važnost obrazovanja i nauke. Kada govorimo o intelektualcima treba naglasiti da nose veliku odgovornost, jer intelektualac nije čovjek sa velikim kapacitetom pohrane informacija, već se intelektualac može definisati kao čovjek koji pored spomenutog razumije tok politički, društveni, kulturni, te društveno je angažiran u pogledu boljeg stanja društva. Možda je i šutnja angažiranost ali ovaj rad nudi priliku da se izvede na kraju zaključak i svako pokuša razumijeti bitnost obrazovanja i uticaj obrazovanja na razumijevanje društva i posljedicu na društvo shodno njegovim obrazovanjem.

8. Vremensko i prostorno određivanje istraživanja

Okvir perioda istraživanja i pisanja rada obuhvata period od decembra 2022. pa do augusta 2023. godine. Istraživanje je provedeno da se u svakom poglavlju oslanja na književnu epohu, društvenu ulogu književnosti u tom vremenu, s tim da će poglavlja imati konkretno definisane probleme i slijed epoha.

Disciplina i poglavlja rada će biti hronološki raspoređeni.

III. Put od usmene književnosti do mitologije

3.1. Hronološki prelaz puta

Na početku se usmena književnost razlikovala po načinu govora, po ljepoti izražavanja i po mudrosti poruke koju je prenosila. Ono što je karakteristično jeste da je usmena književnost svojim nastankom i razvojem dobila veliku pažnju i vlast nad društvom, odnosno publikom. Takva vrsta umjetnosti je bila i preteča razvoja mitologije u periodu koji je slijedio. Pojam mit se spominje već od Homera a podrazumijeva govor, zapovijed, prijetnju ili zadatak. Postoje podjele u shvatanju mita, npr prema Platonu istinitost mita nije toliko važna, koliko mora biti svrha u odgoju publike.

Funkcionalistička teorija mita, čije je predstavnik Bronislaw Malinowski, smatra da je mit povezan sa ritualom.

“ Mit u primitivnoj kulturi ispunjava nezaobilaznu funkciju: izražava, pojačava i kodificira vjerovanje; štiti i provodi moral; jamči za učinkovitost rituala i sadrži praktična pravila za vodstvo čovjeka. Mit je stoga vitalni sastojak ljudske civilizacije; nije prazna priča, već vrijedna aktivna snaga; to nije intelektualno objašnjenje niti umjetničko slikovito izlaganje, već pragmatična povelja primitivne vjere i moralne mudrosti. “ (Malinowski, 1926/1954:100)

Dok strukturalistička teorija (Claude Levi Strauss) gleda na to kao na strukturu nadograđenu na jezik, te je posljedica toga da čovjek govori o stvarima o kojima ne bismo mogli misliti niti pripovijedati.

“ Da bismo razumjeli što je to jedan mit, nemamo li, dakle, samo izbor između plitkosti i sofizma? Neki tvrde da svako društvo izražava, u svojim mitovima, osnovne osjećaje kao što su ljubav, mržnja ili osveta, koji su zajednički čitavom čovječanstvu. Za druge, mitovi sačinjavaju pokušaje

tumačenja teško shvatljivih fenomena: astronomskih, meteoroloških, itd. Ali društva nisu nepristupačna za pozitivna tumačenja, čak ni onda kada prihvaćaju kriva; zašto bi im odmah pretpostavila tako nejasne i komplicirane načine mišljenja? Sa jednog drugog stajališta, psihoanalitičari, kao i izvjesni etnolozi, hoće da kosmološke i naturalističke interpretacije zamijene drugim interpretacijama, posuđenim od sociologije i psihologije. Ali, tada, stvari postaju odviše lake. Neka jedan mitološki sustav da važno mjesto izvjesnoj osobi, recimo jednoj pakosnoj baki, objasniti će nam se da, u takvom društvu bake imaju neprijateljski stav prema svojoj unučadi; mitologija će se smatrati odrazom društvene strukture i društvenih odnosa. Pa ako promatranje protuslovi hipotezi, odmah će se dati razumjeti kako je glavna svrha mitova pokazati derivaciju stvarnih, ali potisnutih osjećaja. Ma kakva bila stvarna situacija, dijalektika koja svaki put ima pravo, naći će sredstvo da dođe do značenja. Priznajmo radije da nas proučavanje mitova vodi do protuslovnih konstatacija. U mitu se može sve dogoditi; čini se da slijed događaja nije u njemu podređen nikakvom pravilu logike ili kontinuiteta. Svaki subjekt može imati koji god predikat, svaki zamisliv odnos moguć je. Ipak, ovi mitovi, prividno proizvoljni, reproduciraju se s istim značajkama, i često s istim detaljima, u raznim predjelima svijeta. Odatle problem: ako je sadržaj mita potpuno slučajan, kako shvatiti da su, od jednog do drugog kraja Zemlje, mitovi toliko nalik jedan na drugi? Samo pod uvjetom da budemo svjesni ove temeljne antinomije, koja se tiče prirode mita, možemo se nadati da ćemo je riješiti. Naime, ova kontradikcija slična je onoj što su je otkrili prvi filozofi koji su se interesirali za jezik, te, da bi se lingvistika mogla konstituirati kao znanost, najprije je bilo potrebno da se skine ova hipoteka. Stari filozofi rasuđivali su o jeziku kao što mi to još uvijek čini mo o mitologiji. Konstatirali su da u svakom jeziku, izvjesne grupe glasova odgovaraju određenim smislovima, i očajno su nastojali shvatiti koja unutrašnja nužnost sjedinjuje ove *smislove* i ove *glasove*. Pothvat je bio uzaludan, jer se isti glasovi ponovno nalaze u drugim jezicima, ali povezani sa različitim smislovima. Zato je kontradikcija bila riješna tek onoga dana kada se uvidjelo da funkcija značenja jezika nije direktno vezana uz same glasove, nego uz način kako se glasovi međusobno kombiniraju. “ (Levi- Strauss 1977, 214-215) .

Takvim fenomenom se bavila teorija psihoanalize Sigmunda Frojda te on smatra da je pojava mita u društvu posljedica potrebe čovjeka (pripovijedača) da govori o težnjama koji nije ni svjestan.

“ Prema Freudovom mišljenju, mitovi su poput kolektivnih snova ljudske rase, odražavajući zajedničke želje i tjeskobe iz istog izvora koji, pojedinačno, izlazi iz osobnih snova i fantazija. “ (Ellwood, 2008:33) .

Mitovi su nastali kao potreba da se shvate i prevaziđu vječni čovjekovi problemi, kao što su: mržnja, ljubav, rađanje, smrt, želja za besmrtnošću i povezanošću sa bogovima, a sve u svrhu prevazilaženja prolaznosti.

To i jeste možda element u mitologiji iz kojeg se rodila filozofija, umjetnost i književnost. Najpoznatije su mitologije Egipta, Mezopotamije, Grčke, mitologija židova, te indijska, kineska i prezijska mitologija. Pojedine mitologije imaju božanstva koja imaju državnu vlast, kao na primjer sumerska i akadska mitologija u kojoj je “ vrhovna vlast neba” bog Anu, koji ima sina Enlila “ boga oluje” koji se tretira kao izvršna vlast. Postojali su u historiji mitologije različita božanstva i polubožanstva, koja su bila preteča razumijevanja teogonije i kosmogonije, te je važno spomenuti ep “ Enuma eliš” , koji govori o prirodnoj katastrofi, potopu koji uzrokovao komešanje među ljudima i gradnju velikog broda, čiji je graditelj postao besmrtnan.

Poznat je i “ Ep o Gilgamešu” koji također sadrži elemente mitološke čežnje za besmrtnošću. Dakle od početka je postojala i u kulturnom životu starih civilizacija društvena stratifikacija, što možemo vidjeti i iz “ Epa o Gilgamešu” u kojem se kraljevima daje božanska osobina, kako igraju važnu i svetu funkciju jer su i božanskom voljom izabrani, što je po mišljenju latinske izreke jednako sa voljom naroda i neodvojivo, “ Vox populi, vox dei” . Također “ Enuma eliš “ kao ep pokazuje slične elemente koji bi se mogli porediti sa prethodnim epom. Mitologije poslije ovih, posebno grčka mitologija, posjeduje bogove koji su prije svega mudri, vladari običnih smrtnika ali među njima su se razvijale posebne drame koje su pokazivale i elemente svojstvene čovjeku, kao što je osvetoljubivost, ljubav, moć, plemenitost, i mnoge druge osobine. Grčka

mitologija je već doba iz kojeg će se u sljedećem periodu roditi velike usmene književnosti, Homerova “ Ilijada” i “ Odiseja” , poslije toga mitologija koja će biti i inspiracija budućim filozofima i književnicima. Smatralo se da bogovi žive na Olimpu, a neki od njih su Zeus, Hera, Posejdon, Apolon, Afrodita, Hefest, Atena, Demetra, Dioniz, Had, Uran, Gea, Kronos, Rea. Bitnu ulogu su imali polubogovi koji su bili “ smrtni junaci” čije su tragedije i drame bile osnova za razvoj onoga što bi se moglo nazvati književnošću. Polubogovi su pokazivali grešnost te se tako razvijala o njima posebna drama, kao na primjer Posejdon koji je ukrao vatru od bogova, Edip koji se oženio vlastitom majkom, legenda o Ahilovoj peti itd.

Edipov slučaj koristi i Sigmund Freud u psihoanalizi, pa se to zove “ Edipov kompleks” , to posebno možemo vidjeti u narednom citatu iz Freudove knjige.

“ Ako kralj Edip modernog čoveka ne potresa manje nego Grka onoga doba, onda rešenje za to može svakako ležati u tome što dejstvo grčke tragedije ne počiva na kontrastu između sudbine i čovekove volje, nego je treba tražiti u naročitoj osobenosti gradiva na kome se ova suprotnost dokazuje. (...) Njegova sudbina potresa nas samo zato što bi mogla da postane i našom sudbinom, pošto je proročište pre našeg rođenja izreklo nad nama isto prokletstvo kao nad njim. Svima nam je, možda, bilo suđeno da svoje prvo seksualno uzbuđenje upravimo prema majci, a prvu mržnju i nasilnu želju prema svome ocu: o tome nas uvjeravaju naši snovi. Kralj Edip koji je ubio svog oca i oženio se svojom majkom Jokastom samo je ispunjenje želja našeg djetinjstva. “(Freud, 2013:266).

Kaliopa, Eurat, Euterpa, Polihimnija i druge su bile zaštitnice umjetnosti, karakteristika grčke mitologije je i odnos bogova i ljudi kroz priču o Orfeju i Euridici, te priče svakako nose određenu poruku, kao što kaže latinska izreka “ Quo quid altius surrexit, opportunius est ad occasum. “ , što u prevodu znači “ Koliko se više nešto uzdigne, više je izloženo padu “, to je metafora i poruka iz priče o Ikarovom letu.

Posebnu vezu ili koherenciju imaju priče spomenutih mitologija sa nekim pričama iz Biblije. Naučnici i svete spise smatraju kao jednim vidom književnosti, dok se po svojim stavovima bitno razlikuje od prethodnih mitologija, naročito u pogledu vrijednosti, stavova, normi, historije,

pa i razumijevanja društva. Za Jahvea se smatralo u Kraljevstvu Izrael i Juda da je natprirodan i svemoguć, te da je čovjek stvoren po njegovom obličju te da ima pravo izbora i slobodnu volju. Slično je stajalište po pitanju priče o Luciferu ili Samuaelu, kako su ga oni nazivali, to jeste da je bio okružen anđelima i da je otpao od njih i izabrao zlo do kraja svijeta. Treba spomenuti i indijsku religiju koja je spoj monoteizma i politeizma, te kinesku koja se osim u religijskoj perspektivi, može posmatrati i kao mitologija, filozofija, pa čak i književnost.

3.2. Uticaj Homera na društvo antičke Grčke

Pojava Homera u antičkoj Grčkoj imala je posebnu refleksiju na društvo, njegovo djelo imalo je poseban vid funkcije daljeg razvoja kulture. Poznato je da su Homera zvali “ učiteljem svih grka” . Homerova djela imala su etičku i estetsku funkciju, te se je njegov uticaj širio u daljem toku razvoja izvan helenski granica na sve buduće kulture. Njime su se bavili poznati filozofi, posebno Platon koji je pokušao odvojiti etičku i estetsku osobinu njegovih djela. Činjenica je da su njegova djela imala elemente i nekog oblika religioznosti, pored osnove u usmenoj književnosti, mitologiji i pjesništvu i pedagogiji ili odgoju društva, ali je zanimljivo da mu je posebnu pažnju zaokupiralo aristokratsko društvo koje je u Ilijadi okarakterisao kao poseban sloj društva koji se ističe pleminitošću, hrabrošku, mudrošku te posebnim načinom života. Ilijada više ima neku formu koja se sačinjava od elemenata iz tradicije, plemenitaške kulture i običaja. Možemo razlučiti dva lica njegove poezije, Odiseju kao izraz njegovog subjektivnog htjenja, te objektivno htjenje odgoja kroz Ilijadu. Ilijada ima posebnu odgojnu funkciju, pa bismo mogli spomenuti izraz “ aristije” , koji je Homer koristio u funkciji spominjanja velikih herojskih djela junaka kao što su: Paris, Menelajev, Hektor, Agamemnon i drugi, a sve to je u svrhu odgoja i poticanja društva na prave vrijednosti, dobra i velika djela. Poznati pisci i autori navode, kao što je Plutarh u svojim djelima objasnio kako su grčka plemena dolaskom na obale Egejskog mora donijela sa sobom sistem vrijednosti i vjerovanja po kojima će poslije biti karakteristična njihova kultura. Njihova kultura je imala jako razvijenu pedagogiju, to jese odnos učenika i učitelja, čovjeka koji je bolje poznao nauku i misteriju ili mitologiju, prirodne zakone i shodno svemu definirao položaj čovjeka u kosmosu. Posebno su kasnije bila uticajna Homerova djela, gdje su afirmisane moralne i herojske vrijednosti vitezova kroz njegova djela, kako su se zvala “ homeroidi” i imala su snažan utjecaj u odgoju mladog stanovništva, koji se odgajao recitovanjem i slušanjem njegovih djela. Poslije se je iz ideala pravih Helena heroja, počela razvijati gimnastika, umjetnost i muzika. Pjesnikom Homerom se naravno bavio i hrvatski teoretičar književnosti, čiji opis Homera možemo vidjeti iz narednog citata.

“ Homer je tako legendarna osoba, oko njegova rodnog mjesta svađali suse brojni gradovi, a predaja mu je pripisivala osim Ilijade i Odiseje još čitav niz djela, za koja je kasnija filološka kritika utvrdila da ne mogubiti njegova. Rasprave oko tzv. homerskog pitanja uglavnom su

dvojileu njegovo povijesno postojanje, no zbog nekih detalja, koji se uspjelonadovezuju i isprepleću u cjelokupnoj kompoziciji oba djela, danasipak prevladava mišljenje da je neki genijalni pojedinac - ili pojedinci- na temelju postojeće tradicije oblikovao ta dva temeljna djela europske književnosti. Time nije dovedena u sumnju činjenica da je književna tehnika, kojom su ta djela oblikovana, nastala u usmenoj tradiciji,pa da su možda i oba epa već usmeno u potpunosti oblikovana. Oni se,naime, zasnivaju na formulama, na kompoziciji koja epizode uključujekao gotovo samostalne dijelove u cjelinu uvijek istim ili sličnim postupcima, na izgrađenom sustavu opisa odjeće, oružja i sukoba, kao i narazrađenom načinu kako se uvode i kako se vode dijalozima. Nešto poputnajšire shvaćenog stila pri tome se može odrediti kao ono što je teoretičar interpretacije Erich Auerbach nazvao "horizontalnim stilom" : nižuse opisi i epizode, izazvane bilo kakvim povodom, tako da cjelina radnje tek vrlo sporo napreduje, sa stalnim zadržkama i zastajkivanjima,ali se baš zato u brojnim detaljima opisa i razgovora razotkriva čitavjedan složen i raznovrstan svijet događaja, radnji i likova.“ (Solar, 2003: 58) .

3.3. Metafora društvene stratifikacije u Sumerskoj mitologiji

Pojava Sumerske mitologije karakteristična je po tome što je došlo do ujedinjena božanstava u jedan panteon. Posebno je interesantno to što su oni pokušavali objasniti odnos božanskog i ljudskog, te je njihova mitologija imala razvijenu kosmogoniju i razvijeno razumijevanje slike čovjeka i njegovog položaja u kosmosu, ono što treba navesti jeste da to ima posebnu metaforu i na vlast, kao i druge elemente društva. Sumerska kultura ima dosta elemenata starobabilonske kulture i povezanosti sa biblijskim pričama, te se bave stvarima za koje se vjerovalo da se desilo u prošlosti, teorije o nastanku kosmosa, velikim prirodnim katastrofama (kao što je veliki potop) te naravno priče o vremenima vladavine vladara toga doba.

Sumerska mitologija što se nastanska kosmosa tiče ima stav da je sve nastalo iz praiskonske močvare, sve je nastalo po njima iz velikih katastrofa nakon kojih su se pojavila bića koja su dovela red i mir, te su tako postali bogovima. Glavno božanstvo sumerana bio je Anu ili “ vrhovni bog neba “ koji je poslije stvarao druge velike bogove tzv “ Anunakije” , koje je stvaraona kozmičkoj planini, za koju se vjerovalo da je poslije velikih prirodnih katastrofa izronili iz praiskonske močvare. Poznati veliki bogovi koje je stvorio su Enlil i Enki, koji su poslije stvarali sav vidljivi svijet. Zapravo Enlil je bio sin Anua, nazivao se još “ bog oluje” i on je podijelio nebo i zemlju, vlast nad zemljom dobila je njegova majka “ božica zemlje “ ili Nin-hursag, njeno pojavljivanje predstavljalo je početak procesa stvaranja čovječanstva, dok je vlast na nebu dobio Anu. Smatrali su da je zemlja ravna ploča i da postoji vlast božanstava i u praznini ispod zemlje, koja se nazivala Abzu, tim područjem su vladala božanstva podzemlja. Lahar je bio “ bog stoke” dok je Ašnan zvana “ božicom žitarica” , njih je stvorio Anu i njihovim stvaranjem je počelo stvaranje ljudske rase koja bi im služila kao robovi. Enlil stvaranjem ljudske rase započinje novi period u kojem bi robovi kultivisali zemlju i živjeli, tako je bilo dok mu njihova buka nije dosadila i tada je poslao veliki potop kako bi ih istrijebio.

Glavnu ulogu u “ Epu o Gilgamešu” imao je smrtnik koji se zvao Utnapištin, koji je voljom Enlila preživio katastrofu potopa i tako postao besmrtn.

Mitologija Sumera može se uzeti kao metafora jedne organizacije države, gdje je Anu zakonodavna, Enlil izvršna vlast, pa je čak postojala grupa Anunakija koja je vodila rasprave o bitnim stvarima u kosmosu, nebu, zemlji i podzemlju, te su bili nevidlji očima smrtnika, odnosno običnim ljudima. Kroz “ Ep o Gilgamešu” i borbu Gilgameša za mudrost, predstavlja se slika koja govori kako je ta civilizacija gledala na filozofiju svog doba i želju za besmrtnošću, postoji više verzija priče o Gilgamešu.

3.4. Mitologija Mezopotamije i tumačenje vlasti

Posebno je interesanta metafora vlasti koju možemo vidjeti u mitologiji Mezopotamije. Postojala su božanstva različitih stvari, nebeskih tijela, koja su bila zadužena za različite stvari i bila u nekom hijerarhijskom odnosu. Posebna važnost pripadala je vladaru, ne samo božanstvima, što možemo da vidimo kroz “ Ep o Gilgamešu” , naročito kroz opise njegove stroge vladavine i opisa kao vladara “ bogom danim” . Također i mitologija Mezopotamije polazi od stajališta da je sve stvoreno iz velikog nereda u kosmosu. Bogovi su često bili u aferama, imali su nekada karakteristike drugih bića, te su često bila u prijateljstvima sa ljudima. Takav je slučaj zabilježen kada je Enkiduu bilo dozvoljeno da razgovara sa Gilgamešom, u podzemnom svijetu, gdje su se nalazili pokojnici. Neki od bogova su vidjeli podzemni svijet koji se opisuje kao prljavo i ružno mjesto, to je bila rijetkost. Važno je spomenuti mit o potopu svijeta, gdje se govori da su bogovi poslali veliki potop zbog buke ljudi koja im je smetala, međutim obavijestili su Utnapištima, konkretno bog Ea da se sprema veliki potop. Utnapištim je sagradio lađu u koju je smjestio sav živi svijet, životinje, ljude i svoju porodicu, kiša je padala šest dana bez prestanka, dok je sedmog dana poslao gavrana koji se nije vratio, što je značilo da je negdje postojalo kopno i da se potop zaustavlja. Nakon toga bogovi su sa Utnapištimom obnovili savez i dali mu besmrtnost. Posebno je interesantna činjenica da su naučnici na tom lokalitetu našli zaista ostatke velike katastrofe što bi značilo da se to možda i desilo, kako govori o tome svete knjige Biblija i Kur'an.

Zapravo sve ove priče govore o čovjekovoj borbi za vlast i moć, kao što se još jedan mit u Mezopotamiji spominje, mit Etane i orla. Mit govori o nesreći kralja Etane, jer njegova supruga nije mogla roditi živo dijete, rađala je je mrtvu djecu. Molio je boga Anua da mu pomogne, te je

on testirajući njegovu hrabrost uputio ga na put potrage za biljkom života. Naišao je u putu na orla i na kraju je saznao da je biljka života kod boga Anua, letio je do Anua, međutim Etane je poginuo, te je za hrabrost od boga Anua kraljeva žena dobila biljku života pomoću koje mu se rodio sin koji je naslijedio očevo kraljevstvo.

“ Ep o Gilgamešu” se sastoji od dvanaest pločica, te s obzirom da je u gradu u kojem je vladao Gilgameš dokazan potop, neki ga uzimaju kao historijski izvor. Ep je opjevao Gilgameša kao strogog vladara koji je ugnjetavao svoj narod. Narod je molio bogove za pomoć, te je bog Ea stvorio Enkidua. Bio je divlji i nanosio je štetu narodu, ali je postao Gilgamešu prijatelj. Gilgameš je opisan kao bogom dan vladan, a ne vladar odabran narodom. Kako to latinska izreka opisuje “ Vox populi, vox dei. “ , bio je izrazito mudar, odbio je brak sa jednom boginjom, pa je zbog toga ona usmrtila njegovog velikog prijatelja Enkidua. Nakon smrti Enkidua, Gilgameš je bio tužan i nije nalazio smisao svoje besmrtnosti. Zabilježeno je da je razgovarao sa svojim pretkom Utnapištimom, koji mu je rekao da bih Enkidua mogao oživjeti biljkom života koju mu je ukrala zmija. Nakon dosta truda i puta uspio je još jednom vidjeti Enkidua. Važno je navesti da mu je Utnapištin rekao da je poslije potopa dobio besmrtnost, ali da ne zna zašto i da je ne razumije, dok mu je na kraju Enkidu rekao, što je zabilježeno u “ Epu o Gilgamešu” da su bogovi sačuvali besmrtnost za sebe i da je čovjeku ostala jedina mogućnost da bude za vrijeme života dobar, što bi na neki način bilo bolje od besmrtnosti.

Prema svemu navedenome možemo zaključiti da se mitologija Mezopotamije može uzeti kao metafora za vlast, borbu za vlast, mudrost i plemenitost, dok je sigurno činjenica da su neki od mitova Mezopotamije nosili snažnu društvenu, filozofsku i književnu poruku, dok je religija bila jako komplikovana i ostala je bogata kultura Mezopotamije u nasljeđe čovječanstvu.

3.5. Mitologija antičke Grčke, metafora vlasti, medija i mudrosti

Mitologija antičke Grčke je izrazito opsežna i bogata, te se može gledati sa više perspektiva humanističkih nauka, filozofije, književnosti, sociologije, žurnalistike i politologije. Ono što je karakteristično jeste da je mitologija antičke Grčke potekla iz tradicije, historije i usmenih predaja, što se toga tiče svakako najvažnije je izdvojiti Homera i njegove epove “ Ilijadu” i “ Odiseju” , isticao se i autor Hezoid, koji je napisao djelo “ Poslovi i dani “ . Smatra se da ima veze sa djelom “ Teogonija” čiji je autor, ako ne on, zasigurno neko od njegovih nasljednika. Posebnu je ulogu odigrao i Pindur, autor Olimpijskih oda, gdje su opisane olimpijske igre, svrstava se u lirsku poeziju mitološkog karaktera. Dosta elemenata iz mitologije antičke Grčke uzeti su kao metafora vlasti, medijske propagande, manipulacije masama i kontrole medija putem vlasti, neke od tih stvari objasnio je poznati lingvist i politički aktivist Noam Chomsky.

Za vrijeme putovanja i lutanja Odisej je čuo zavodljivu pjesmu sirena. Prema mitologiji Grčke sirene se opisuju kao mudra i sveznajuća demonska bića, koja smiruju oluje, talase na moru i zavode pjesmom moreplovce. Odisej je saznao od Kirke, pri povratku iz podzemlja na otok Eju kakve mu se opasnosti spremaju. To su bile dvije sirene (poznate su inače tri: Partenopa, Ligeja i Leukosija) koje su pjevale zavodeći mornare čiju su leševi plutali oko njih. Kako bih sigurno prošao i čuo pjesmu, naredio je da ga vežu za katarku, dok je njima voskom začepio uši. Odisej je želio da krene prema njima, ali su mornari brže zaveslali, te kada su prošli pored njih sirene su pretvorene u stijene. Taj lokalitet se nalazio između Scile i Haribde, što se često uzima kao fraza ili metafora za teškoće, čak i u političkom kontekstu. Noam Chomsky je napravio poređenje sirena sa medijima, medijskom propagandom. Zapravo, one su od viših božanstava pretvorene u stijene što se također može uzeti kao metafora vlasti, konkretno njihove moći nad medijima.

IV. Pojava religija sa drevnog istoka

Pojava religije je počela od proroka, usmenih kazivača koji su prenosili poruke i neke historijske događaje i mudrosti. Pojava pisma međutim nije bila uslovljena pojavom religije, već je pismo nastalo zbog gospodarskih svrha i tadašnjih rituala. Prema tome teško je razlikovati religiju od usmene književnosti, mitologije, filozofije, pa čak i nauke. Prve religije po historijskoj hronologiji su otkrivene po ostacima kultura drevnih naroda, te su fragmente njihovih kultura i zapisa naučnici otkrili u dolinama rijeka Nila, Tigrisa, Eufrata i drugih. Staroegipatska književnost je zapravo preteča u povijest svjetske književnosti, sačinjava se od lirskih pjesama, epskih, baladama i bajkama. Poznato je staroegipatsko djelo “ Rasprava čovjeka i njegove duše” u kojoj se žali na težinu života, optužuje svoju dušu koja ga vodi u smrt. Ovo djelo svakako ima filozofsku tematiku i po njoj je donekle bliska slavenskim srednjovjekovnim prenjima. Djelo govori o želji čovjeka za dužim životom i važnosti čovjekovog djela za vrijeme života. Po nekim elementima je slična sa slavenskom odnosu prema životu, rezignaciji, propasti i smrti. Od izuzetnog značaja jeste svakako djelo Phanotepa pod nazivom “ Pouka mudrosti” . Prema sadržaju ovog književnog, pa čak i filozofskog djela možemo primjetiti važnost mudrosti vlasti. Djelo govori o jednom mudracu koji je shvatio da je bezvrijedno samo bogatstvo koje je ostavljeno u nasljedstvo sljedećim dinastijama, kraljevima drevnog Egipta, te da je samo vrijedno njihovo znanje o životu, snaljažljivost i mudrost. Poznata je još “ Sinheova priča” i “ Pjesme s rijeke” nastalo petnaest godina prije Krista.

Mezopotamijska književnost i mitologija sumerske i akadske kulture, poznate su po pričama o Gilgamešu, kao vladaru koji je ugnjetavao vlastiti narod. Svakako je važno spomenuti djelo sakralnog karaktera “ Enuma Eliš” koja ima dosta elemenata mitologije i bavi se kosmogonijom.

Trebalo bi svakako navesti Giddensovu definiciju religije, definiciju klasika sociologije:

“ Vjerska uvjerenja ili organizacije međusobno se strogo razlikuju tako da je stručnjacima vrlo teško pronaći općeprihvaćenu definiciju religije. Na Zapadu mnogoga ljudi povezuju religiju s kršćanstvom - s vjerom, u nadmoćno biće koje nam zapovijeda da se na ovome svijetu ponašamo moralno i s vjerom, uz obećanje zagrobnog života. Ali, religiju općenito nikako ne možemo

definirati na taj način, jer u većini drugih svjetskih mjera nema spomenutih vjerovanja ni mnogih drugih aspekata kršćanstva. “ (Giddens, 2014: 521) .

Mogli bismo navesti i teoriju Miroslava Krležu kada je u pitanju definiranje religije:

“ Bog je čudestvena i strašna riječ, koja je nastala od strave pred smrću. Od užasa pred smrću čovjek je od ove nejasne tajanstvene riječi zamislio most u daleke i nepoznate predjele pod zvijezdama. Sanjar kroz vjekove, čovjek je čudnu turiječ čuvao obavijenu zlatno- krvavo protkanim koprenamamagičnih pojmova kao svetinju, uvjeren da tom čarolijom podređuje svojoj volji sve svemirske sile, tako neprijatno itako ustrajno nesklone vlastitim mu naporima. Svi su se bogovi (na početku) prikazali kao utvare po tropskim prašumama ili u polarnim mećavama. U borbi s vulkanima i gromovima, uz riku talasa i divljih zvjerova, ta slika i prilika ljudske bijede prati čovjeka kao sjenkana dugom putu od spiljskih fresaka i helenskog mramora sve do današnje bezbožne misli, koja još uvijek svome znanju uprkos kleči pred nemoćnim smrtnim uzdahom, kao da »ništa ne zna« . (Krleža, 1982: 44- 45) .

Vrijeme rođenja Isusa je već doba Židovske religije, unutar koje se razvilo Kršćanstvo, sveta knjiga je Biblija, Stari zavjet koji se sastavljao hiljadu godina, to su bile historijske, poučne i proročke knjige. Kršćanstvo je nastalo unutar židovske religije, nastalo je u prvom stoljeću, te se u drugoj polovini istoga stoljeća formiralo kao posebna religija, širilo Rimskim Carstvom, pod uticajem apostola Pavla.

Naziv kršćanstvo prvi je spomenuo Ignacije Antiohijski, te drugi ranokršćanski pisci, kao što su Origen i Euzebij (Eusebio) . Tekstovi Biblije imaju ton objave, a Petoknjžje obuhvata prvi dio, o postanku svijeta i čovjeka. Drugi djelovi su o Mojsiju, Salomanu, Davidu, Noi, Samsonu, Dalili, ističe se također tehnika pripovijedanja proze, te posebnu vrstu književnog izraza bile su “ Pjesma nad pjesmama” , “ Knjiga o Jobu” i “ Knjiga Psalama” . Ovo je utemeljilo na neki način tradiciju pjesničkih oblika sa snažnim izrazom nade i molitve za spas napaćenog naroda.

Za izvore kršćanstva uzima se pisana Božja objava “ Sveto pismo” i “ Tradicija” ili usmena kršćanska predaja. Kršćansko naučavanje razvili i obrazložili su istaknuti teolozi, dok su definirali ekumenski koncili.

Pravovjernost čuva crkveno učiteljstvo. Poslije podjele crkve na Katoličku i Pravoslavnu 1054. godine došlo je do određenih reformacija, dok oba vida kršćanstva prihvataju “ Pismo “ i “ Tradiciju” , dok recimo protestanti priznaju samo “ Pismo (sola Scriptura) “ . Iako je nastalo unutar židovstva, ono je prihvatilo starozavjetni monoteizam, dok je dodato učenje o Trojstvu.

Giddens definiše ovako židovstvo:“ Židovstvo je najstarija od te tri religije, a nastalo je oko 1000 godina prije naše ere. Prvi Židovi bili su nomadi i živjeli su u starom Egiptu. Njihovi proroci ili vjerske vođe, svoje su ideje crpili iz već postojećih vjerovanja toga kraja, ali su se od njih razlikovali po čvrstome vjerovanju u jednoga, svemogućega Boga. Većina njihovih susjeda imala je politeističke religije. Židovi su vjerovali da Bog od njih zahtjeva da strogo provode moralne norme i bili su uvjereni da imaju monopol na istinu, odnosno da su njihova vjerovanja jedina prava religija.

Sve do stvaranja Izraela, nedugo nakon svršetka Drugoga svjetskog rata, nije postojala zemlja u kojoj bi židovstvo bilo službena religija. Premda su Židovi često bili progonjeni, a vrhunac se zbio kada su nacisti tijekom Drugoga svjetskog rata u koncentracijskim logorima ubili milijune Židova, njihove su zajednice opstale u Europe, sjevernoj Africi i Aziji. “ (Giddens, 2014: 533-534) .

Došlo je do promjena uvođenjem evanđelja, nacionalna religija mijenja univerzalističkom, nadnacionalnom religijom u kojoj se Crkva vidi kao zajednica vjernika okupljenih oko dogmatskog, bogoštovanoga, moralnoga i kanonskopavnog sistema. Za “ Novi zavjet “ treba navesti da opisuje Isusov život, te se sačinjava od 27 knjiga, neke od njih su sljedeće: “ Evanđelja” , “ Djela apostolska” , “ Poslanice apostola” , proročka knjiga “ Otkrivenje”.

Isus je došao da spasi čovječanstvo i po učenju Biblije on je sin Božji. Dok su već “ Evanđelja” temeljni izvori i opisi života Isusa, a to su Matija, Marko, Luka i Ivan. Postoji razlika u hijerarhiji crkvenog sistema u katoličkom i pravoslavnom dijelu. Katolički sistem je postavljen tako da je prvi papa, biskupi, kler i vjernici na kraju. Pravoslavni sistem počinje sa svetim sinodom i patrijarhom ili mitropolitom, do je kod protestantskih crkvi zastupljeno prezbiterialno ili kongregacionističko načelo i nema svećeničke hijerarhije. Shodno razlikama u tumačenju izvora razlikuje se i učenje i konstelacija crkvenog sistema. Važno je spomenuti “ Isusove parabole” , a to su “ Djela apostolska” i “ Poslanice” i ona će utemeljiti kasniju kršćansku

teologiju. Interesantno je da se “ Otkrovenje” svrstava u književna djela apokaliptične književnosti.

“ Kršćanstvo kao misaona koncepcija nerazmjerno je oportunističkije od budizma. Spram budističke matematike dijeljenja svemira do ničice kršćanstvo jeste pozitivan, životnoafirmativan, utilitaristički pokušaj primjene tih apstraktnih principa (nadstvarnog, neljudskog razmišljanja o ljudskim stvarima) na ljudske, na društvene prilike. Po svojoj osnovnoj zamisli, budizam nema nikakve namjere da bude organizaciono praktičan u zemaljskome smislu, kršćanstvo, naprotiv, kroteći životinju u čovjeku i uzdižući ga do vrhunca ravne zamisli, nastoji kako bi mu utuvalo u glavu da je »životsam po sebi toliko božanski, te je zavrijedio da u oduhovljenom obliku potraje vječno!«.

Kršćanstvo sugerira čovjeku kuda je hranjen na zvjezdanu pupkovinu, da je stvoren na slikui priliku vječnih autoriteta, da je, dakle, vječan kao Bog.

Kršćanstvo tješi čovjeka, ono ga uspavljuje dekorativnom pjesničkom inspiracijom o Vječnom Životu, a budizam govori mu o besmislu života i smrti, sna i utjehe.

Kršćanstvo odgaja i vodi obitelj i države, posvećujući brigu najsvakodnevnijim ljudskim zadacima, a budizam je nihilizam. “ (Krleža, 1982: 52) .

Kada je riječ o religiji Indije ključnu ulogu imaju svete knjige “ Vede” su knjige hinduizma i brahmanizma, izuzetno stare i nastale su oko 1500. godine prije Krista do nastupanja nove ere. Sačinjava se od četiri zbirke: “ Rgveda” , “ Samaveda” , “ Yajurveda” i “ Arthaveda” . Nemaju konkretnu hijerarhiju i sistem. Postoji i “ Mahabharta” i smatra se zbirkom raznih književnosti i najstarijim indijstikim epom. Nastajao je od 4. stoljeća prije do 4. stoljeća poslije Krista.

Poznati su još spisi “ Priča o kralju Nali” , “ Pjesma uzvišenog” , “ Priča o Savitri” , te “ Ramayana” , drugi najpoznatiji ep koji ima 48 hiljada stihova, dok “ Mahabharta” ima 200 hiljada. Ep “ Ramayana” pripisan je pjesniku Valmikiju jer je prvi napisao. Sadržaj mita bazira se na mit o spletki pomoću kojeg je Rama, božanski junak uklonjen s vlasti. On toliko nije žalio za vlašću koliko za članovima obitelji koji su nastradali, što svakako znači da mit nosi moralne i etičke vrijednosti.

Druga indijska religija je budizam i njen utemeljitelj je Buddha, za kojeg se vjeruje da je živio oko 500 godina prije pojave Krista. Temelj budizma je vjerovanje u četiri pravila: život je patnja, želja koja determiniše sudbinu ili karmu, ponovno utjelovljenje ili samsara, čak je i to zamišljeno kao dio patnje. Smatraju da se čovjek može patnje osloboditi lišavanjem želje i strasti, te se tako dolazi do nirvane koja se sačinjava od devet elemenata: prava vjera, odluka, čin, život, težnja, mišljenje i sabranost. Temelji se na na pripovijetkama, neki smatraju, iz “ Pančantatre” . Poznat je autor Kalidesa čija su djela također zapažena: “ Oblak glasonoša” , “ Godišnje doba” i “ Povratak Kamare” .

Kineska religije su konfucioniza, daoizam i budizam. Poznato je djelo “ Knjige pjesama” koje su imale jasan uticaj na kineske religije, koje se mogu tumačiti kao religija, pa i filozofija.

Na kraju željeli bi završiti ovo poglavlje sa arapskom književnošću, poseban i najveći uticaj imao je Islam kao religija i pojava svete knjige “ Kur ana” .

“ Kur an” se sastavljao od 612. do 639. godine, te se sastoji od sura poredanih po dužini. Sure su objavljene proroku Muhammedu od strane anđela- meleka. Islam je monoteistička vjera, a “ Kur an” propovijeda moralni i etički kodeks i strogi monoteizam, neke odlomke je prorok Muhammed često napamet ponavljao svojim učenicima. Trebali bi se upoznati sa nastankom religija sa drevnog istoka, razumijeti ih, da bi se na kraju vratili u društveni aspekt i objasniti uticaj religija na društvo.

“ Prema toj religiji, jedinstveni Bog u Islamu je Allah, upravlja svekolikim ljudskim i prirodnim životom. Stupnjevi Islama izraz je kojim se označava pet osnovnih religijskih dužnosti muslimana (tako se nazivaju vjernici Islama) . Prva je muslimansko vjerovanje da “ ne postoji nijedan bog osim Allaha, a Muhammed je Allahov poslanik” . Druga je dužnost formalna molitva pet puta na dan, kojoj prethodi ritualno pranje. Vjernici su na tim molitvama uvijek okrenuti prema svetome gradu Meki u Saudijskoj Arabiji, bez obzira na to koliko su od njega udaljeni. Treći je stup svetkovanje ramazana, mjeseca posta, tijekom kojega za danjeg svjetla nije dopušteno ni jesti ni piti. Četvrti je stup davanje milostinje siromašnima: ta je zapovijed napisana u islamskome pravu, ali se često rabila i kao izvor državnoga oporezivanja. Napokon, postoji i očekivanje da svaki vjernik, barem jednom u životu, hodočasti u Meku. “ (Giddens, 2014: 534).

4.1.Uticaj religija na društvo

Postoji više teoretičara koji su se bavili problemom religije, među najpoznatijim su: Comte, Marx, Durkheim, Weber. Najbolji dokaz vrijednosti te problematike je činjenica da se njom bavio Comte, osnivač sociologije, koji je smatrao religiju kao univerzalu stvar i bitan faktor za svako društvo i element socijalne integracije. Često se je i Krleža osvrtao na odnos politike, društva i religije, a čemu svjedoči i naredni citat.

“ I sam Gospodin Bog je političar, i on vodi svoju božanskupolitiku danas i uvijek i u sve vijeke vjekova. Ne uvijek mudro, ali ustrajno.“ (Krleža, 1982: 239) .

Comte se smatra klasičnim teoretičarem sociologije i problema religije. Kada je riječ o klasičnim teoretičarima sociologije i problemom religije treba imati na umu da oni nisu mogli odrediti uzrok nastanka religije, kao što i nisu. Nije moguće iz razloga što sociologija nije tada bila utemeljena kao nauka. Pitanjem religije bavili su se mislioci i filozofi u prošlosti, misli se na filozofe epohe prosvjetiteljstva.

Osnivačem sociologije i klasikom smatra se Comte, koji se posebno bavio religijom u kontekstu evolucionističke religije i teorije. Sociologiju je Comte podijelio na socijalnu statiku i socijalnu dinamiku. Smatra Comte da u okvirima socijalne dinamike društvo mora proći kroz dva stadija, prvi je teološki. Kao što je Homer analizirao i tumačio djelovanje natprirodnih sila i mitoloških bića na početku, tako i Comte smatra da društvo treba prvo da razvije taj aspekt duhovnosti u svom razvoju. Razvoj i tok društvenih događaja se često i poredio sa Božijom voljom, što vodi u drugi stadij društvene dinamike po Comteu, metafizičkom.

Metafizički stadij je poprilično sofisticiranija faza u kojoj se pokušavaju razumjeti, ne samo natprirodne sile, nego i duhovne sile, sile prirode, slobode i ljudske misli koja mora biti u skladu sa Bogom.

Sljedeći stadij jeste pozitivistički, gdje se činjenice i uzroci prevazilaze, te se fokus stavlja na proučavanje. Kada se prevaziđu svi stadiji u određenom društvu, tada se stižu uslovi za religiju čovječanstva, kako je to Comte nazivao.

Religija čovječanstva se temelji na uspješnosti zadnje pozitivističke faze ili stadija, kojom će nauka dati uslov za razumijevanje svijeta i prirode, te se s time može postići istinski užitek i sreća u životu. Religija čovječanstva ne gleda čovjeka kao grešnika, već mu daje moralnu misiju za vrijeme života, te se fokusira na spoznavanje vječnosti, kao jedini uslov za sreću.

Comte je imao mišljenje da pozitivna filozofija treba biti moralna reforma i intelektualna reforma koja bi zaustavila bilo koji oblik duhovne anarhije. Prema Comteu, religija čovječanstva mogla bi se objasniti kao kraj evolucijskog procesa, gdje će Boga da zamijeni čovječanstvo i to kao kult čovječanstva, iz potrebe čovjeka za vjeru i Boga. Posebno je lijepa religija čovječanstva jer nosi simbol žene, majčinske ljubavi i potpore, gdje se stavlja fokus na odnosu između ljudi.

Sljedeći bitan teoretičar religije je Karl Marx. Njegove ideje su uticale na Evropu krajem 19. stoljeća i bile su izrazito zastupljene u političkoj teoriji, bile su osnov komunističko-kapitalističkih odnosa koji su se javljali nakon Drugog svjetskog rata. Za Marxa se misli da je bio utemeljitelj dijalektičkog materijalizma, historijskog i znanstvenog socijalizma. Marx je smatrao da se filozofija treba uzdignuti na nivou prakse, a eventualna teorija bi trebala da bude kritika. Takva postavka bi imala, kako je Marx zamišljao pogodnosti za proletarijat kao najniži društveni sloj.

Interesantna je Marxova podjela društva na: društvenu bazu i društvenu nadgradnju. Za društvenu bazu se smatra osnovni dio društva, dok društvenom nadgradnjom se smatra politička, pravna sfera koja ima jaku moć o daljem toku konkretnog društva. Ta nadgradnja podrazumijeva između ostalog umjetnost, pa konkretno u ovom slučaju religiju.

Religija se smatra društvenim oblikom nadgradnje i uslovljena je snagom ekonomije i bazom. Dok se nadgradnja može gledati kao bolji pokazatelj kvaliteta društvene baze. Marx je posebno kritikovao čovjekovo otuđenje (alijenaciju) , koja je rezultat podjele čovjeka na njegovu osnovu ili bit i na uslove koje zahtijeva tržište od čovjeka, te za to smatra Marx da je kriva religija, rad i njegova podjela kao oblik otuđenja. Marx vidi religiju kao sredstvo kojim bi se vladalo nižom klasom i običnim narodom, gdje se religija opisuje kao “ opijum za narod” kako bi vjeronjenu natprirodno i idealizacijom smrti ublažio svoje probleme, poznato je da Marx nije bio religiozan.

“ Marxova poznata tvrdnja jest da je religija “ opijum za narod” . Sreću i nagrade religija premješta u zagrobni život i podučava kako treba rezignirano prihvaćati postojeće uvjete na

ovome svijetu. Na taj način pozornost preusmjerava s nejednakosti i nepravdi na ovome svijetu na obećanje u ono što može slijediti na drugome.

Religija ima jak ideološki element, religijska uvjerenja i vrijednosti često opravdavaju nejednakost u bogatstvu i moći. Primjerice, učenje da će “ krotki baštiniti zemlju” , sugerira odnos poniznosti i neodupiranja potlačenosti. “ (Giddens, 2012: 537) .

Naredna funkcionalistička sociologija teorije je posebno interesantna, te je interesantno mišljenje o religiji Emilea Durkheima, predstavnika francuske sociološke škole.

On polazi od toga da je društvo sui generis, te da se ne može svesti na psihološke zakone ni u kome slučaju. On smatra da se društvene pojave izražavaju kao kolektivni doživljaji i kolektivna svijest, te da na sve utiče posebno podjela rada. Najpoznatije Durkheimovo djelo o religiji nosi naziv “ Elementarni oblici religioznog života” i u njemu je uspostavio odnos sociologije znanja i sociologije religije, dajući mu veliku važnost.

Emile Durkheim je smatrao da religija ima posebno važnu ulogu u društvu, te da je neophodna za socijalnu integraciju. Smatrao je da individualizam posljedica modernog industrijskog društva, te da čovjek ili vjeruje u natprirodno ili u društvenu zajednicu. Kritikovao je također kult pojedinca kao religiju modernog društva. Smatrao je da je potrebna transformacija od mehaničke do organske solidarnosti kojom bi se na bolji način kontrolisao dalji tijek moralnog razvoja.

“ Prema Durkheimu, s razvojem modernih društava utjecaj religije slabi. Znanstveno mišljenje sve više zamjenjuje religijska objašnjenja, a ceremonije o obredne aktivnosti zaokupljaju samo manji dio života pojedinca. Durkheim se slaže sa Marxom da je tradicionalna religija, tj. Religija koja uključuje božanske sile i bogove, počela odumirati. “ Stari su bogovi mrtvi” , piše Durkheim.

Unatoč tomu, on tvrdi da će religija, u izmijenjenome obliku, vjerovatno i dalje postojati. Jer čak i moderna društva svoju cjelovitost zahvaljuju ritualima kojima se obavljalo i reafirmiraju njihove vrijednosti. Možemo očekivati da se pojave nove ceremonijalne aktivnosti kojima će se zamijeniti stare. Durkheim ne kaže kakve bi one mogle biti, ali čini se da je mislio na slavljenje

humanističkih i političkih vrijednosti kao što su sloboda, jednakost i društvena suradnja. “ (Giddens, 2014: 538) .

Na kraju trebalo bi se osvrnuti na sistematsku sociologiju religije, koju je zastupao Max Weber. Smatrao je da je religija nastala kao potreba da bi se lakše prevazišle loše sreće, smrti, patnje i zla, te se mudrost pripisala bogu i njegovoj pravdi, kako bi se svijet učinio smislenijim i normalnim.

Max Weber također smatra da je religija potrebna nižim klasama kao utjeha i spas, dok je religija nepotrebna bogatima, birokratama, službenicima i drugim pripadnicima viših društvenih slojeva.

“ Weberovi zapisi o religiji razlikuju se od Durheimovih po tome što se on usredotočio na vezu između religije i društvenih promjena, na temu kojoj Durkheim nije obraćao veliku pozornost. “ (Giddens, 2014: 538).

Prema svim navedenim teoretičarima, sociološkim pravcima i povijesti književnosti u koju ulaze i svete knjige, jasno se može primjetiti da religija je uvijek imala snažan uticaj na društvo.

Ljudi su oduvijek pronalazili utočište u nadnaravnom i svetom, pogotovo u prvim fazama društvene dinamike kako Comte objašnjava. Posljednji stadij evolucije morala i ostvarenja religije čovječanstva svijet nažalost nije još doživio.

V. Književnost, religija i filozofija

Religija je svakako oduvijek imala poseban odnos sa književnošću, te sa filozofijom, što se podrazumijeva. Poznato je da je bilo dosta autora iz oblasti filozofije koji su bili afirmirani pisci i sociolozi. Poznatiji je filozof i pisac romana “ Stranac” , filozof Albert Camus, možemo navesti i sociologinju i teoretičarku egzistencijalizma u filozofiji Simone de Beauvoir.

Odnos ove tri discipline može se proučavati od antičkog grčkog i rimskog perioda, srednjeg vijeka, prosvjetiteljstva, moderne, itd. Najvažnije je spomenuti dva velika filozofa iz doba antike, Platona i Aristotela, dok iz rimske antike svakako Cicerona i Seneku, srednjovjekovni poznati filozofi su Augustin i Toma Akvinski, prosvjetiteljstvo su obilježili Voltaire i Rousseaua, moderna filozofija može se pohvaliti Nietzscheom i Schopenhauerom. Odnosom etike i politike bavio se Platon, pored filozofije.

Poznato je da je filozofija kolijevka svih drugih nauka i oduvijek je bila u najbližem kritičkom i komparativnom odnosu sa drugim humanističkim naukama, kao što su politologija i sociologija, te druge društvene nauke. Poznato je svakako da je Aristotel napisao poznato djelo “ Politika” , isto kao što je poznato da je bio učitelj i odgajatelj jednog od najvećih vojsovođa u povijesti Aleksandra Velikog.

Poseban utjecaj filozofije na druge discipline počeo je sa Platonom, koji je posebno uticao na druge filozofe i mislioce. Platon je kritikovao pjesništvo objašnjavajući ga kao stvar koja oplemenjuje i odgaja slušatelje i publiku. Zapisao je Platon u državi prilično negativnu kritiku na račun pjesnika koji su došli poslije Homera kao “ oponašatelje utvara kreposti i ostalog o čemu pjevaju” .

Aristotel se bavio također problemom pjesništva, a njegovo poznato djelo najbolje pokazuje njegov odnos prema tome problemu “ O pjesničkom umijeću” , te su ga shodno tome neki proglasili i teoretičarem poezije. Naime, djelo “ O pjesničkom umijeću” utjecalo je na književnost u cijelini i tokom svih epoha njenog razdoblja.

Antoine Compagnon je tumačio djelo “ O pjesničkom umijeću” tako što je smatrao da je ono ipak primjer pojma i definicije književnosti i svaka djela koja su prozivana pozivala su se na Aristotelovo djelo i na “ mimezu” kako bi dokazali vezu sa književnošću i naravno razumijevanje književne teorije.

Aristotel je učenik Platona, ali važno je navesti da postoje značajne razlike u razumijevanju pjesništva između ova dva velika filozofa. Dok već iz “ Nikomahove etike” možemo sličnost u razumijevanju etike između Platona i Aristotela, po rečenici koja se uglavnom pripisuje Aristotelu: ” Amicus Plato, sed magis amica veritas “ . Prema Aristotelovom shvatanju pjesništvo je bliže filozofiji nego li historiji, jer se “ više govori o općem, dok povijest tumači pojedinačno. Nekako je to posebno kod Aristotela, što je na književnost uticao i njen razvoj, te naravno što je je uzdigao na jedno veće mjesto u odnosu na druge humanističke pravce i discipline.

Značajan trag u filozofiji i književnosti epohe antičkog Rima ostavio je između ostalih Marko Tulije Ciceron. Posebno je jak njegov utjecaj, rada Cicerona u književnosti, bio je dobar i govornik, te se smatra čovjekom koji je prozu u književnosti posebno razvio i ostavio svoj trag. Ciceron je napisao djelo “ Bratus” , te se smatra da je to djelo jedna vrsta povijesti književnosti, te je prvo djelo u tom stilu, tokom doba antike u Rimu. Ciceronovi spisi bili su isprepleteni i sa filozofijom, te je njegov stil pisanja također prepoznatljiv. Ostavio je poseban doprinos u filozofiji i dao svoj trag i stil koji je više smatran autentičnim Rimu, zbog uzdizanja retorike u djelima.

Prema mišljenju Stjepana Kušara, Ciceronova djela imaju posebno lijepu estetiku, to jeste zastupljeno je više po književnosti ono što je napisano prethodno, naravno uz to je Ciceron ostavio svoj trag, te je i književnosti pokazao umijeće. (Kušar, 2015: 72) .

Poseban stil pokazao je predstavnik novog izraza u književnosti antike Rima Lucije Anej Seneka, koji je prema mišljenju nekih teoretičara najbolje iskazao novi stil. Posebno je njegovo djelo “ Pisma Luciliju” , koji u sebi sačinjava i filozofske eseje sa karakteristikama stoičkog filozofskog pravca.

Lucije ima poetske elemente u prozi čiji je autor i smatra se predstavnikom stoicizma u antičkom Rimu. Njegova djela imaju ipak uglavnom filozofski karakter najizraženiji, pored proznog, retoričkog i pjesničkog elementa.

Naredna epoha rimskog srednjovjekovlja, razvoja religije i filozofije posebno je upečatljiv. Poseban je trag Ciceron ostavio budućim filozofima srednjovjekovlja, neki od važnijih su Aurelije Augustin.

Augustin je posvetio posebnu pažnju Ciceronovom djelu “ Hortensius” , te nije samo utjecao na Augustina kroz to djelo, nego i u stilskom smislu, pored prevladavajućeg filozofskog elementa kao ljubavi prema mudrosti. Dakle, Augustin je kreator novog stila i u njegovom djelu “ Ispovijesti” možemo vidjeti da je sa hiperbolom na početku djela pokazao blikost književnosti, o čemu su pisali neki teoretičari i prokomentarisali djelo kao arhetip spiritualne biografije, što je svakako dokaz Augustinovog književnog dara. Sličan uticaj filozofije na književna djela prisutan je u prosvjetiteljstvu, a eklatantan primjer tome jeste Dante Alighieri za kojeg se smatra da je najviše doprinio književnosti iz korpusa italijanskih pisaca u povijesti svjetske književnosti, te se smatra da je na Dantea poseban uticaj imao Aristotel, Ciceron i Toma Akvinski.

Dante Alighieri nije samo primjer utjecaja filozofije na književnost, nego zapravo i teologije što u prilog govori činjenica da je na njega uticao Toma Akvinski, čiji je rad najviše doprinio Danteo da napiše “ Božanstvenu komediju” , za koju teološki element nije teško primijetiti. Taj element se primijeti po pitanju o porijeklu čovjeka i svijeta, što i jeste tematika srednjeg vijeka, kao mračnog doba u kojem je crkva imala presudnu ulogu u obrazovanju i odgoju. To je zapravo primjer odnosa filozofije, religije i književnosti.

Snažan zaokret se desio pojavom epohe prosvjetiteljstva, gdje filozofija i konačne istine nisu afirmisane kao osnovna ili baza mišljenja, nego kako je rekao i Rene Decartes “ Cognito, ergo sum” , što znači da se pažnja nauke preusmjerava na propitivanje i sumnju kao osnovu za nove spoznaje.

Poseban doprinos dao je Francois- Marie Arouetea Voltaire koji je barem po Milivoju Solaru najutjecajnije osoba u cijeloj epohi prosvjetiteljstva i najodgovornijim se smatra u stvaranju “ Enciklopedije” . (Solar, 2005: 167).

Voltaire je bio posebno svestran i nazivali su ga shodno njegovim raznim aktivnostima: pjesnikom, epigramatikom, dramskim piscem, satirikom itd.

Pored Voltairea, ističe se Jean- Jacques Rousseau kao poseban francuski filozof koji je uticao na formiranje pogleda toga vremena i shvatanja politike u filozofiji, uže polje kojem je doprinio jeste politička filozofija i “ teorija države” i karakteristično je da su skoro sva djela sadržajna elementima književnosti, pored filozofskih elemenata i ostalih prosvjetiteljskih teorija.

Književni kritičar Northrop je otkrio autobiografske elemente u njegovim romanima, pa ga tako možemo povezati sa Augustinom koji je imao sličan slučaj. Interesantno je da se par djela različitih autora istih stilova isprepliću u djelima Rousseaua. Inspiraciju za djela Rousseau je crpio iz društvene teorije, filozofije i kroz književna djela i karakterističan stil, te je ostavio na književnostveliki trag.

Period moderne u filozofiji obilježio je Artur Schopenhauer, bio je predstavnik pesimizma kao pravca u filozofiji i istaknut je bio mislilac 19. stoljeća. Ono što je interesantno jeste njegov uticaj na filozofe i književnike koji su poslije njega došli i koji dolaze, kao što su bili Thomas Mann i Lav Nikolajevič Tolstoj, od filozofa posebno je uticao na Ničea i njegov opus filozofskih djela.

Poznati pjesnik Antun Gustav Matoš istakao je da je Niče bio pjesnik i čovjek koji je predvidio pojavu novih kulturnih vrijednosti koje dolaze. Niče je uticao na brojne intelektualce i književnike finske, švedske i drugih nacionalnosti koji su postali popularni. Njegova djela su imala udjela u nekim režimima i diktaturama o čemu će biti riječi u nekom od narednih poglavlja.¹

¹Antun Gustav Matoš je bio poznati esejist, feljtonist, pjesnik i književnik. Najpoznatija njegova pjesma je „ Jesenje veče“ .

5.1. Razvoj i uticaj drame i satire u antičkoj epohi književnosti

“ Umjetnost je bila oduvijek angažirana, a naročito kad je bila uvjerena da ona to nije, jučer još u religioznom ili u nacionalističkom smislu, danas u socijalističkom ili antisocijalističkom.“ (Krleža, 1982: 265).

Poseban značaj u kulturnom, društvenom i političkom životu imala je drama, kao jedan oblik umjetnosti koji je oživljavao velika književna djela suvremenih djela i oplemenjavao razne slojeve društva. Drama predstavlja jedan poseban oblik izražaja književnosti, a svakako je važno spomenuti da je nastala iz obreda koji su se posvećivali Dionisu, božanstvu slavlja, plodnosti i veselja, karakteristično je za ovaj izraz da se izvodi na pozornici, dramska radnja se razvija dijalogom ili monologom.

Dramska književnost je posebna i razlikuje se od epike ili lirike, tragedije ili komedije. Dramom nazivamo ono književno djelo koje se izvodi na pozornici, gdje se iscrpljuje njegova ljepota i prezentuje na pozorišnoj predstavi. Dramsko i pozorišno djelo možemo nazvati sublimatom različitih oblika umjetnosti: književnosti, likovnih umjetnosti, glume muzike i plesa.

Dramska književnost je zapravo ona književnost kojom bi se najbolje mogla opisati dramatičnost života, gluma i izvođenje djela na pozornici je samo potreba da se to djelo bolje izrazi i naravno doživi.

S druge strane, neki teoretičari književnosti svrstavaju dramsku književnost u posebnu vrstu književnosti koja je konkretno namijenjana za izvođenje na pozornici. Postoje dvije vrste drame, a to su tragedija i komedija i drama u užem smislu. Značajni pisci tragedije antičke Grčke bili su Sofokle, Eshil i Euripid, to su bili klasični grčki tragičari.

Kada je riječ o Sofoklu, važno je spomenuti njegova djela “ Antigonu” i “ Kralja Edipa” . Važno je spomenuti da je Sofokle pisao pored tragedija i druge vrste književnosti: peane, elegije i čak satirske tekstove, a poznatije satire su “ Tragači ili Sljednici” . Moguće je Sofoklove tragedije razvrstati na dva ciklusa, onaj ciklus koji je povezan sa Trojanskim ratom, kao “ Ajant”, prema kojoj je glavni ideal ubistvo zbog časti, “ Elektra i Filoktet”. Najpoznatije drame su o Edipu i

Antigoni. Kralj Edip je poznat po tome što je ubio oca i oženio se sopstvenom majkom, dok je drama Antigona tragedija je u tome što je pokopala Polinika, za kojeg se smatralo da je izdao državu. Budući da je prekršila volju bogova, Antigona je osuđena na smrt.

Ove tragedije, čiji je autor Sofokle, ostavile su uticaja na druge književnike, pisce i filozofe. Poznato je da su Sofoklova djela imala uticaja na rimske pisce: Kvint Enije, Seneka i Livije Andronik. Djela Sofokla su utjecala na mnoge i o njima su pisali poznati filozofi, kao što je bio Aristotel.

Aristotel je u djelu “ O pjesničkom umijeću” naveo da je Sofokle i njegova “ Antigona” karakterističan primjer tragedije, te njenih bitnih elemenata “ peripetije i anagorize” . “ Antigona” je poseban značaj naposljetku dobila kroz njenu interpretaciju u Hegelovom “ Fenomenologiji duha” , gdje se Hegel dotakao kao promatrač i kritičar odnosa volje božanske i volje ljudi kao smrtnika.

Važno je napomenuti da je “ Antigona” interpretirana u različitim oblicima shodno političkim ciljevima u modernijem dobu, dok je još jedno djelo Sofokla imalo jak uticaj i simbol u disciplini psihologije. To djelo je svakako o Kralju Edipu, što je u “ Tumačenju snova” okarakterisano kao poseban fenomen svojstven nekim ljudima.

Taj fenomen je u psihoanalitičkoj teoriji poznat kao “ Edipov kompleks” , te nije samo ta disciplina našla neku vezu sa djelima Sofokla, već i antropologija. Treba navesti da je u antičkoj epohi književnosti i drame i komedija imala važan utjecaj, među poznatim autorima komedije posebno se ističe Aristofan.

Dakle, Aristofan se smatra predstavnikom grčke komedije i komediografom, a ono što je posebno važno u kontekstu odnosa književnosti i društva jeste da su njegove komedije na neki način bili i kritika, otvorena kritika politike toga doba, ismijavanje određene politike, te kritikovanje filozofije i književnosti. Život komedije je centraliziran u “ agon” , to jeste raspravu likova, te naravno parabaze, odnosno komuniciranja sa publikom komentiranjem i ismijavanjem nekih poznatih likova i aktera političkog ili kulturnog života. Uglavnom razvoj Aristofanove komediografije uslovljen je uticajem prethodnika koji je ismijavao politiku i državnike, te je među mnoštvu djela koje je napisao Aristofan istaknuta karikaturalna satira nesposobnih političara kojima je povjerena vlast nad narodom i sudbina države.

Među njegovim komedijama ističe se komedija “ Aharnjanima” u kojoj seljak sklapa dogovor sa Spartom, protiv demagoga Kleonta, potom komedija “ Oblaci” govori o potrebi atenjana za parničanjem, ismijavaju Sokrata i predstavljaju ga kao sofistom.

Posebno je važna komedija “ Ptice” gdje su junaci, koji su se suprotstavili bogovima napravili vlastitu državu u oblacima. Komedija “ Žabe” ima fabulu u kojoj bog Dioniz nije zadovoljan atenjanim, odnosno njihovim kazalištem i silazi u podzemlje kako bi vratio velikog tragičara. Po velikim drmamama, tragedijama i komedijama koje su postavile temelj književnosti posebno je poznata antička Grčka. Poseban izraz po kojem je poznat antički Rim jeste satira.

Pojam satira možemo objasniti kao književno djelo sa kojim se ismijava ili napada određeni član zajednice ili društvo. Etimologija pojma satira često se veže sa latinskom riječju satura, što predstavlja žrtvenu posudu napunjenu voćem, dok se ona može primjetiti i u mitološkim obredima, a satira je nastala u Rimu, moderna satira koju je osnovao Gaj Lucilije.

Tematika satira Gaja Lucilija jeste uglavnom društveni život, te svi događaji koji su bili zastupljeni u Rimu, a koji su bili karakteristični bili su registrovani u nekoj njegovoj satiri. Pisao je inspirisan literaturom, moralom, ateizmom, politikom i mnogim drugim pojavama. Kritikovao je neke velikane svog doba, članove aristokratije, među njima su bili Gaj Lelija, Emilijana, Kvint Metal, Kornelije, čak je i ismijavao i Homera. Neke je kritikovao koji su nosili velike funkcije, kao što je bio Lucilije, koji je pripadao Sciponovom krugu književnika i intelektualaca.

Neki teoretičari njegovog rada navode da je ciljna grupa njegovih radova, satire i ismijavanja bila ona grupa pohlepnika koj su čeznuli za raskoši i strastima.

Drugi važan satiričar bio je Horacije Flak Kvint, a poznata njegova djela su: “ Epode” , “ Satire” , “ Poslanice” i “ Pjesme” .

Na kraju bi trebalo navesti i Seneku, poznatog satiričara, dramatičara i filozofa, poznata njegova djela su: “ Pisma Luciju” , “ Bjesni Herkul” , “ Fedra” , “ Edip” i druga.

5.2. Mračno doba srednjeg vijeka i uticaj srednjovjekovne književnosti na društvo

“ Srednjovjekovnu književnost bitno uvjetuje kršćanstvo, crkva kao institucija koja preuzima i obrazovanje te osobito u samostanima čuvali dalje razvija tradiciju antičke kulture, zatim latinski jezik, koji je međunarodni jezik kulture, i na kraju feudalizam kao osobito društveno uređenje koje određuje cjelokupni način života i državnu organizaciju.

Srednji vijek druga je temeljna epoha europske književnosti, jer se za vrijeme njena trajanja zbiva proces međunarodnog usvajanja tradicije antičkih književnosti i njihovog svojevrsnog prožimanja s kršćanskim učenjem i Biblijom, a istodobno započinje proces nastajanja i razvoj pojedinih nacionalnih književnosti.

Srednjovjekovna književnost tako se s jedne strane izgrađuje na kulturnom zajedništvu - kojem i samobitno pridonosi - brojnih naroda, a s druge strane unutar tog zajedništva - omogućenog latinskim jezikom i jedinstvenom religijom - unjoj započinje proces nastajanja pojedinih nacionalnih književnosti, kojih dalji razvoj, zahvaljujući različitim jezicima i osobitim tradicijama, dovodi do one raznolikosti i bogatstva koja karakteriziraju europsku književnost do naših dana. Tijekom cijelog srednjeg vijeka tako postoji, a u prvom razdoblju do tisućite godine i daleko prevladava, književnost na latinskom jeziku. Najvećim dijelom ona nije svjetovnog karaktera, pa s današnjeg gledišta njezina funkcija i nije strogo književna, ali ona također i usvaja oblikovnu tradiciju antičke književnosti, pa ostvaruje i djela koja osim religioznih imaju i visoke umjetničke vrijednosti. Tako se osobito u himnama tradicija antičke lirike obogaćuje dubokim religioznim doživljajima, a legende stvaraju novi ideal života, oblikovan u likusveca, čovjeka čiju sudbinu u potpunosti određuje ostvarivanje religijskih vrijednosti. “ (Solar, 2005: 150) .

Za period srednjovjekovne književnosti uzima se period od 476. godine, koja je obilježena kao godina propasti Zapadnog Rimskog Carstva, dok za kraj srednjovjekovlja se uzima pad Carigrada 1453.

Dakle, radi se o trajanju od hiljadu godina. Važno je navesti da se svako djelo koje je napisano u stilu srednjeg vijeka ne mora svrstati u epohu svog doba, shodno hronologiji, već onoj epohi u čijem je stilu napisano. Pa shodno tome imamo djela koja su napisana u duhu srednjovjekovne književnosti, a koja su napisana daleko poslije tog doba i svrstana su u srednjovjekovni stil književnosti.

Ono po čemu je karakterističan srednji vijek, nije samo književnost koja je formirana preplitanjem biblijske i grčke mitologije, nego i decentralizacijom, reklo bi se i religijskog, kulturnog, te što je jako važno velike posljedice je osjetio i društveni život. Društveni život je bio uvjetovan crkvom, kako u odgojno- obrazovnom, tako i u društvenom i političkom životu. Dominirajući jezik koji se koristio u književnosti je latinski i grčki, dok je s druge strane bio prisutan kineski jezik, jezik države koja je bila posebno jaka u dobu srednjeg vijeka i poznato je da je iz doba dinastije Tang sačuvano oko 50. 000 pjesama. Ono što je bitno navesti jeste da su i druge kulture ostavile svoj trag u dobu srednjeg vijeka, prije svega kultura Indije i Japana.

Teoretičari i filozofi smatraju da je epoha srednjeg vijeka jako uticala na stvaranje buduće književnosti Europe i Svijeta. Srednji vijek nije u potpunosti mračno doba i protuteža antičkoj širini svijesti nauke i filozofije, nego u institucijama crkve pokušavao se objasniti teološki aspekt i odnos svijeta i čovjeka, naravno ne zanemarujući nauku. Pokušavalo se zapravo sintetizirati nauku i teologiju u cjelinu. Za razliku od antičkog doba i “ sedam slobodnih umijeća” u čiji je sastav ulazilo poznavanje mnogih disciplina: geometrije, glasbe, astronomije, gramatike, retorike, dijalektike i drugih, već u dobu srednjeg vijeka suština je bila u raspravljanju i razmišljanju. Možda je najbolji pokazatelj suštine ove epohe Aurelije Augustin, uprkos tome što je on bio pripadnik kasne antike.

Aurelije Augustin je bio plodan filozof i pisac, retoričar, bio je ugledan katolički teolog, književnik i filozof. Neka od poznatijih njegovih djela su: “ Ispovijesti” , “ Kršćansko učenje” , “ O Božjoj državi” , pa zapravo može se reći da njegova djela i nisu samo preteča i uvod u srednjovjekovlje, već i temelj razmišljanja buduće epohe čemu svjedoči njegovo citiranje Krista koji je rekao “ da Carstvo nebesko nije od ovoga svijeta” i taj se nauk Kristov proširio na dalje učenje epohe, o važnosti duše čovjekove, odnosu duše i tijela. Poznata su i učenja o besmrtnosti i o spasenju čovjekovom što je povezano sa prethodno navedenim stvarima.

Osnovna razlika između učenja antičke i srednjovjekovne epohe jeste u tome što antička epoha i misao smatra da je vrijeme u kružnom kretanju, za razliku od srednjovjekovlja koje polazi od toga da vrijeme ide od prvog grijeha, do preokreta sa pojavom Krista, pa sve do konačnog suda. Poslije toga suda nastupa vječnost. Vrste vječnosti uvjetovane su po vjerovanju kršćanstva prema odlukama čovjeka, njegovom djelovanju za vrijeme života i kvaliteti vjerovanja u carstvo nebesko, koje nije sklono propadanju kao svjetovno i ovisi o odluci između dobra i zla, shodno sa odabirom takva vječnost je i obećana.

Filozof Aurelije Augustin je možda najbolje opisao suštvu zadatka čovjeka na ovom prolaznom svijetu, njegovu ulogu i potrebu za spasenjem. Na temelju njegovog rada i svjetonazora nastalo je i autobiografsko djelo, takva forma i jeste karakteristična za srednji vijek ali nosi simboličan naziv “ Ispovijesti” . Dakle, u prethodno spomenutim djelu “ Ispovijesti” autor je posvetio veću pažnju unutrašnjem, duhovnom i introspekciji čovjekovog bića. Takva biografija nije samo karakteristična po opisu života pisca, već i njegovom transcendentnom Bogu i odnosu između čovjeka i Boga. Njegova djela su visoko stilizirana i mogu je razumijeti samo visoko obrazovani književnici.

Aurelije Augustin je svojim radom nastojao povezati tradiciju kršćanstva i lokalnu svojevremenu tradiciju, te sačuvati vlastiti mu ideal života, pogleda i razmišljanja, kao život sveca i taj element je svojstven njegovim nasljednicima u srednjovjekovnoj književnosti. Epoha srednjeg vijeka poznata je po zapisivanju legendi, poznata je legenda o Aleksiju. On je po priči bio iz bogate porodice, bio je pobožan i kada je došlo vrijeme njegove ženidbe, on je čuo glas sa neba. Napustio je porodicu i suprugu, živio je lutajući za glasom kao prosjak svijetom, gledao je krišom porodicu kako pati, ubrzo se razbolio i umro. Poslije je uslijedilo po legendi veselje, jer je to bio znak da je on postao svetac. To pokazuje vrijednosti koje će biti afirmirane u budućnosti, gdje “ poziv s neba” predstavlja to carstvo u koje narod treba da vjeruje i da se žrtvuje za spas i vječnost.

Srednjovjekovno doba nosi neke nove vrijednosti koje su se afirmirale u kulturnom, duhovnom i društvenom životu, kao što je ideal sveca, ratnika, viteza što je sve uslovljeno feudalnim ustrojstvom politike, gospodarstva, države i društva.

Iz ovakvih ideala su se počele razvijati i junačke pjesme epske, na narodnom jeziku, a poznata je engleska epska pjesma Beowulf iz desetog stoljeća, radnja epa prožeta je historijom germanskih plemena. Tačnije o gaetskom kralju Beowulfu koji je ubio čudovište Grendela i njegovu majku nakon čega i sam umire. Tako je pomogao Dancima, dok epska pjesma ima i mitološki element u sebi, jer junak ima nadprirodna svojstva i više liči na polubogove iz prethodnih mitologija nego li na viteza epohe kojoj je ovo djelo pripadalo.

Ovakve pjesme su bile prisutne u kulturama drugih naroda također, poznate su “ Chansons de geste” , što u prevodu znači junačke pjesme, a nastajale su krajem jedanaestog i početkom dvanaestog stoljeća gdje se uvodi ideal junaka i kršćanskog ratnika ili viteza. Bila je prisutna i karakteristična i lirika u ovoj epohi, poznate su i vrijedne za spomenuti vegeantke pjesme. One su bile anonimne, ali je poznat Archipoeta koji je recitovao na dvoru nadbiskupa sredinom dvanaestog stoljeća. Poznat je po ironičnom djelu “ Ispovijest” i stihu “ Nakanio sam umrijeti u krčmi” i taj stih nije samo ostao u mislima i parafrazama budućih pjesnika, nego i model ponašanja i života pjesnika koji se razvio kasnije u ideal boema.

Treba spomenuti i “ Roman o ruži” koji je nastao u 13. stoljeću, a autor je Guillaume de Lorris i koautor Jean de Meung koji je završio djelo. Djelo se svodi na priču o borbi za ružu, simbol ljubavi i ljepotene kako postavljalo je kroz razgovore i radnju u djelu prave vrijednosti koje se opet vraćaju na dva carstva, svjetovno i duhovno, na što možemo nadovezati lik i djelo Dantea Alighierija.

Djelo “ Božanstvena komedija” autora Dantea Alighierija je djelo kroz koje se može tumačiti cijela epoha srednjeg vijeka jednako kao što su djela Homera sinonim za antiku. “ Božanstvena komedija” nije samo ostala u okvirima srednjeg vijeka, nego i humanizma kao pokreta koji promovira ideale i vrijednosti slične antici, pa čak pripada i epohi renesanse. Život Dantea Alighierija nije bio bogat ljubavlju prema književnosti, već i društvenim i privatnim okolnostima koje su ga pratile. Poznato je da je još kao dječak bio zaljubljen u djevojčicu Beatrice, čija je smrt i njega skoro razbolila. Poslije je napisao djelo “ Novi život” u vidu autobiografske lirike, sa karakteristikama posebnog i uzvišenog stila, “ dolce stil nuovo” . Taj stil se može predstaviti kao stil koji afirmira ideal uzvišenosti i čiste ljubavi.

Poznata su između ostalih i njegova djela: “Gozba”, “O umijeću govora na narodnom jeziku”, pa čak je napisao i političku raspravu “Monarhija”. To je bila možda neka njegova utopija u pogledu organizacije države u kojoj ne postoji sukob i vlada mir i tolerancija.

Najpoznatije njegovo djelo je “Božanstvena komedija”, podijeljena je u tri dijela: “Pakao”, “Čistilište” i “Raj”, a uređeni su i raspoređeni po 33 pjevanja, te u cjelini ima 100 pjevanja sa dodatnim pjevanjem. Taj broj ukupnih pjevanja nosi posebnu simboliku kao broj 3 što simbolizira sveto trojstvo.

Kada je prolazio kroz šumu na pola puta svoga života, u potrazi za spasom, pojavila se Beatrice kao simbol ljubavi, te s njom prolazi kroz pakao i čistilište, na kraju ga vodi u raj. Ovo djelo predstavlja suštinu čovjekove potrebe za ljubavlju i na neki način milošću Boga koji je za vjernike obećao spasenje.

Zapravo cijeli put koji je prešao Dante u “Božanstvenoj komediji” podijeljen je u više epizoda, koje su karakteristične po susretima sa mitskim, izmišljenim, religijskim ili historijskim likovima. Dante je put započeo sa paklom, gdje su boravili grešnici, nekrštena djeca i velikani antičke književnosti, kao što su Homer, Eneja, pa čak i Platon sa Aristotelom. Kažnjeni su time što nisu mogli vidjeti lice Boga. Pakao je bio podijeljen u nekoliko dijelova, odnosno devet krugova i oni su razvrstani shodno težini grijeha onih koji tu borave.

Prema tome možemo vidjeti da djelo “Božanstvena komedija” opisuje i afirmira neke historijske ličnosti, a neke od ličnosti su tako kreirane sa vidljivim osobinama junaka, kao što su želja za pravdu, osjećajnošću, temperamentom. Kroz to vidimo da je Dante napravio likove koji su dobili neka svojstva koja im i nisu u potpunosti bila svojstvena, ali su imala drugačiju poruku.

Naime, ta poruka koju je Dante Alighieri htio da pošalje nazvana je od nekih autora “danteovski fenomen” koji bi bio simbol ličnosti koja traga i žudi za istinom, te se bori protiv neznanja i zaostalosti. Cijela kompozicija djela “Božanstvena komedija” sastavljena je na neki način u skladu sa putem samoga čovjeka kroz život i ima dosta filozofskih elemenata. Često su opisani u paklu i čistilištu ljudi koji izgovaraju rečenice koje su svojstvene izrazima koje čovjek koristi u sopstvenom životu i tako možemo uporediti to djelo sa putem kroz koje prolazi čovjekova svijest, duša i tijelo.

Ono što je povod pisanja mnogih djela kod Dantea Alighierija jeste ljubav, prema njoj je napisao i svoje autobiografsko djelo, pa čak i “ Božanstvenu komediju” za koje je djelo inspiracija bila djevojčica Beatrice koja je bila prva ljubav autora iz privatnog života.

Prema svemu tome možemo izvući pouku da je ljubav jedina vodilja, iskrenost i vjernost kroz sve faze života. Mnoga djela srednjovjekovne književnosti i kulture, čak i drugi kulturni krugovi toga doba govore o sličnim stvarima i nose slične pouke, kao što je i arapska književnost afirmirala u djelu “ 1001 noć” gdje je zapravo ljubav promijenila cijeli tok događaja i konačni ishod svega.

Slična je uloga Beatrice i Šeharzade iz tog razloga što su one upravo promijenile sudbinu koja je i koja bi bila dosta gore ispisana da nije bilo kraj tih negativaca i negativnih događaja koji su apsolutno radili u korist štete svih i svega. Takve poruke su se prenosile zbog društvenih normi i u drugim okolnostima i dobima srednjovjekovlja, ka što su sufijski književnici kroz opijenost vinom zaneseni ljubavlju zapravo slali potuno drugu poruku, poruku “ opijenosti” i ljubavi spram Boga.

Prema svemu navedenom vidimo da je srednji vijek bio dosta hermetizovan i društveni život su u potpunosti kontrolirale državne, vjerske i klerikalne institucije, a umjetnici i intelektualci su uvijek nalazili put preko kojega bi ostvarili svoje djelo, što je ostalo, manje ili više u svim epohama, samo su se norme mijenjale i vrijednosti ali odnos je ostao koliko toliko sličan. Što bi moglo značiti da se kvalitet uvijek prepoznaje, neovisno o uticaju negativnih silla, države, klerikalizma i tako dalje

5.3.Preokret renesanse i ismijavanje društvenih normi prethodne epohe

Preko svih ovih uticaja dolazilo je do promjena društvenih normi, što zapravo ne predstavlja naivnost ljudi i konzumenata te kulture i doba, već neprilagodljivost tim normama i nesposobnost ocjenjivati, što ne znači samo naivnost, nego i nerazumijevanje bilo koje kulture i njenog toka. To je zapravo slučaj i sa ovim dobom kića i šunda, jer je konzumerijat izgubljen između ocjene i normi, te tako trpi sve posljedice svoga neznanja.

“ Uz to treba napomenuti da je čak i u općem, kulturnopovijesnom smislu, renesansaepoha u kojoj se europska civilizacija - koja u srednjem vijeku ako veći nije zaostajala, a ono svakako nije nadvisivala izvaneuropske civilizacije - počinje razvijati u smjeru koji je doveo do njezine svjetske prevlasti. Važnu je pri tome ulogu svakako odigralo otkriće Amerike, Kopernikov sustav koji je značio preokret u shvaćanju kozmologije, određenitehnički izumi i mnoga dostignuća pojedinačnih, svjetovnih znanosti. Bilo bi pri tome pretjerano vidjeti u renesansi i početke znanstvenerevolucije, odbacivanje nasljeđa kršćanstva i sasvim novo shvaćanjeznanosti, književnosti i umjetnosti, kakvo se doista javlja tek krajemosamnaestog i u devetnaestom stoljeću. “ (Solar, 2003: 117-118).

Kada je riječ o renesansi, što u prevodu znači “ preporod” , preporod od mračnog doba i afirmiranje vrijednosti koje su bile zastupljene u antici. To znači da je glavni ideal znanje i nauka, dok se religija stavlja po strani. Tako su se zapravo ismijavali savremenici svake od epoha društvenih, kulturnih i filozofskih koji su obični konzumerijat koji trpi posljedice svog statusa, koji je obično prosječan.

Nakon velikog favoriziranja i moći crkve i vjerskih institucija u srednjem vijeku, dolazi do afirmiranja dijametralno drugih vrijednosti. Možda je najbolji primjer djelo Boccaccia u “ Dekameronu” .

Djelo “ Dekameron” puno je metafora koje su puno veće od onih koje se odmah mogu primijetiti, problem kuge i umiranja, mračno doba epohe i tako dalje.

Centralna metafora je narušavanje gotovo svih ideala koji su bili okosnica svega što je činilo epohu srednjega vijeka, a ta metafora je ismijavanje života svećenstva i časnih sestara, što skrnavi ugled utopije srednjovjekovlja i zatupljenog naroda koji je kupovao maglu više od hiljadu godina zbog neobrazovanja.

Zapravo jedna od metafora “ Dekameron ” jeste okvirno vrijeme koje djelo obuhvata, pa se djelo naziva “ knjiga deset dana ” i zapravo kroz cijeli kratak tok vremena prikazuje se mnoštvo i bogatstvo života ljudi koji bježe od kuge i otkrivaju se prave vrijednosti crkve, njena raskalašenost što bi moglo Boccaccia shodno djelu nazvati i satiričarem srednjeg vijeka.

Zasigurno je to poređenje ideala koji su se izgubili za deset dana, a uzaludno i naivno su se bezuslovno konzumirali hiljadu godina. Još jedan od značajnih likova ove epohe je svakako pisac Petrarca, koji se proslavio djelom “ Kanconijer ” i posvetio je to svojoj ljubavi Lauri, koja nije bila Petrarčina supruga. Međutim postoji razlika između Laure i Beatrice, to nije samo razlika u odnosima, nego u idealima i vrijednostima epoha koje se pretapaju.

Naime, po književnom smislu Laura se razlikuje od Beatrice po idealu stvarne i svjetovne ljepote i pogledi Petrarce su imali snažan utjecaj na razvijanje individualne ljepote lika u književnom djelu, njegovih osobina, što je uticalo na književni svijet koji je dolazio poslije Petrarce i također na filozofiju subjektivizma, politici zapadne demokratije, za sve je to Petrarca ostavio važan uticaj.

Pogled na svijet Petrarce i njegovo književno djelo imao je veliki utjecaj, a u prilog tome govori činjenica da je postojala škola “ Petrakizam ” čiji su se sljedbenici služili njegovim stilom pisanja, te razne druge škole koje su iz nje proistekle stapanjem Petrarce sa trabadurskom tradicijom i stilom italijanskog književnika Pietra Bembe. Takve grupe književnika su izrazito poštovala rad i stil pisanja Petrarce i bili su posebno njegovom lirikom impresionirani. Međutim nije samo lirski izraz bio prisutan u renesansi, naravno razvijao se i njegovao ep, a poznatiji je “ Zaljubljeni Orlando ” koji predstavlja glavnoga junaka u drugačijem svjetlu u odnosu na epove srednjovjekovlja, u svjetlu viteza koji ne traga samo za natprirodnim i stranim, nego traži zapravo ljubav.

Slično djelo je i priča o Luzitancima, koje govori o putovanjima i poprilično je slična stilu pisanja Homera i Vergilija, fabula se sastoji u suštini u putovanju i borbi sa natprirodnim ili voljom bogova i to sve u svrhu pronalaska ljubavi.

Posebnu pažnju je zavrjedilo djelo Francoisa Rabelaisa “ Gargantua i Pantagruel” koja je po stilu približnija prethodnoj epohi ali je u suštini satiričnog karaktera i ismijavanja normi. Poznata djela su također “ Don Quijote” koje ismija ideal viteza srednjeg vijeka koji se bori sa stvarima koje su imaginarne, dok je već Shakespear i njegov “ Hamlet” na neki način primjer prave tragedije u duhu renesanse.

To bi se moglo uporediti sa antičkim tragedijama, dok je pravi primjer renesanse lik Hamleta koji je rastrgan između pravde i nepravde, odluka koje mora donjeti i odglumiti da bi postigao cilj.

Tako za Hamleta možemo reći da je kao lik najbolji primjer renesansnog čovjeka, a bio je tema razgovora kao lik mnogih psihoanalitičaraa, teoretičara književnosti i drugih naučnika.

Jedna od važniji ličnosti kada je u pitanju politika renesanse jeste Nikolo Makijaveli, koji je upozorio na spletke koje su neminovne u političkom životu u shvrhu daljeg napredovanja države. Ono što je najbolje opisalo njegovo razmišljanje jeste izreka “ Preko mrtvih do cilja” , pa se takve osobe u običnom, pa i u političkom životu često nazivaju makijavelistima.

5.4. Književnost baroka i njegovi društveni i politički teoretičari

“ Izgubivši postupno pogrđan prizvuk što ga je imao u tekstovima klasicističko-prosvjetiteljskog razdoblja, pojam barok učvrstio se između kraja XIX. st. i I. svjetskog rata i u književnoznanstvenoj terminologiji. Tu je najprije označivao vladajući književni stil XVII. st., obilježen gustom uporabom figura (metafora, antiteza, usporedba i sl.), koji se u retoričko-poetičkoj literaturi XVII. st. nazivao »oštroumnim«, »domišljatim« ili »končetoznim« (tal. *stile acuto, acutezza, stile ingegnoso, maniera del concettare*). Dvadesetih se godina XX. st. pojam barok počeo sve češće upotrebljavati i kao oznaka za cijelo razdoblje u europskoj književnosti između renesanse i klasicizma (približno između 1600. i kraja druge trećine XVII. st.). Povjesničari književnosti koji se služe pojmom kao oznakom razdoblja polaze od pretpostavke da je književnost između renesanse i klasicizma cjelovito obilježena jednom stvaralačkom metodom i jednom estetikom, pa je podobna i da se označi jednim nazivom. Ipak, njezina je cjelovitost, a zajedno s njom i upotrebljivost pojma barok kao periodizacijskoga termina, u znanosti o književnosti više puta osporena. “. ²

Barok je poseban period u književnosti, likovnoj umjetnosti, baletu, operi i naravno po svojoj političkoj misli i razumijevanju društva. Bio je to period koji je u političkom smislu obilježen širenju prava i sloboda koje društvu pripadaju, a u književnom smislu posebno se istakao pjesnik Luis de Gongora. Ovaj pjesnik je zastupao neke stavove koji su bliski antici, poznat je po bogatom opusu djela koje je ostavio iza sebe.

Njegova djela su se tumačila u visokom društvu tog doba, pa čak i na madridskome dvoru, bio je poznat po tim “ visokim stilom” i njegov stil predstavlja vrhunac izražaja koji je karakterističan za epohu baroka. Njegov stil pisanja je bio u stilu pompeznom kako epohi baroka i priliči, a njegova “ Sabrana djela” su izišla sa naslovom “ Djela u stihu španjolskog Homera”. Njegova djela su bila možda i najpriličniji prikaz epohe baroka, te je stil njegovog pisanja bio umjeren, a poznato je da su neki bili ismijavani zbog prekićenosti i ishitrenosti u svojim djelima.

²Hrvatska enciklopedija, Preuzeto s <https://www.enciklopedija.hr/>

Epoha baroka je karakteristična po tome što je u suprotnosti sa estetikom renesanse i klasicizma, a barok je više obilježen velikim opusom i bogatstvom u likovnim umjetnostima, te je često tematika djela, pripadnosti pravcima i društvenim aspektima često bila stvar koja se zanemarivala.

Barok je bio veliki pravac u nauci uopšte, koji je kroz umjetničke radove iz likovnih umjetnosti nastojao vratiti ili kritikovati pokret katoličke obnove, oblast fizike i astronomije zagovarala je Kopernikov pogled na svijet, dok je recimo iz političkog ugla tipičan pogled vlasti za XVII stoljeće, afirmiranje uspostavljanja apsolutne monarhije, scijentificiralo se znanje i razvijala se širina spoznaje u različitim oblastima što je opet karakteristično za epohu antike.

Poznati pisci i književnici koje bi također trebalo navesti iz ove epohe su: Giambattista Marino, Pedro Calderon de la Barca, Torquato Tasso i drugi.

Tarquato Tasso je napisao poznati ep “ Oslobođeni Jeruzalem” . Kada je riječ o muzici pripadnik ovog pravca je poznati kompozitor Johann Sebastia Bach. Ovaj pravac je poznat po svestranosti i antičkoj širini, shvatanju društva, politike i čovjeka kao slobodnog bića koje ima pravo izbora. Ovaj pravac su mnogi teoretičari komentarisali iz raznih oblasti, kako prirodnih, egzaktnih, tako i političkih nauka.

5.5. Prosvjetiteljstvo, epoha velikih teoretičara politike i društva

“Prosvjetiteljstvo (francuski *Lumières*, njemački *Aufklärung*, engleski *Enlightenment*, talijanski *illuminismo*), razdoblje u europskoj kulturnoj povijesti, odn. intelektualni i duhovni pokret XVII. i XVIII. st., temeljna značajka kojega je povjerenje u um i spoznatljivost svih prirodnih i društvenih pojava. Nasuprot teocentričnoj slici svijeta, koja prirodu i društvo objašnjava polazeći od Boga, prosvjetiteljstvo je »zlatno doba humaniziranja«, u središtu kojega je čovjek (antropocentrizam) sa svojim duhovnim i tjelesnim moćima; pritom se posebno ističe individualna odgovornost.”³.

Prosvjetiteljstvo, pa i klasicizam su posebni pravci u kojima su se rodile nove teorije, duhovni pokreti i intelektualni razvoj je bio intenzivan. Ovaj pravac je u velikoj mjeri povezan sa racionalizmom i u prosvjetiteljstvu afirmira se stav i povjerenje u um i spoznaju kako drugih tako i društvenih i političkih pojava. Prosvjetiteljstvo teocentričnost mijenja antropocentrizmom, sa svim moćima i odgovornostima koje su svojstvene ljudskom biću.

Poznati filozof Immanuel Kant tumači prosvjetiteljstvo kao jedan oblik ili vrstu hrabrosti kojom čovjek se mora pouzdati u svoje duhovne i umne moći, te da preuzme odgovornost za svoja djela, spoznaje i posljedice svega toga. Nije samo spomenuto ideal prosvjetiteljstva, velika pažnja se usmjeravala ljudskoj slobodi sa kojom čovjek treba da raspolaže, poštuje mišljenje i stavove drugih ljudi, a ono što je najvažnije jeste da se oslobodi naučavanja i bezuslovne pokornosti bilo kojem autoritetu ili instituciji. Tako bi se “ umnom religijom” zamijenila ona koja po mišljenju prosvjetitelja ograničava slobodu čovjekovog razmišljanja i pogleda na svijet. Ono što je također specifično za prosvjetiteljstvo nastavak humanističkih aspiracija renesanse i stalnim referiranjem na kulturu antičke Grčke i Rima kreira svoj identitet kao skup svojstvenih društvenih, intelektualnih, filozofskih, političkih i u nekom kontekstu književnih ideja kojeg nazivamo prosvjetiteljstvo.

Značajniji predstavnici prosvjetiteljstva koje bi trebalo navesti je Benedikt de Spinoza i Gottfried Wilhelm Leibniz, a značajni su bili i drugi naučnici iz egzaktnih, prirodnih nauka.

³Hrvatska enciklopedija, Preuzeto s <https://www.enciklopedija.hr/>

Jedan od njih je Isaac Newton koji je ujedinio empirizam Bacona i aksiomatski pristup Descartesa.

Newton je univerzalnim zakonima, među kojima je zakon gravitacije prenio uticaj i na društvenu nauku, te su se ideje prenosile iz Engleske na Francusku.

Montesquieu je ostavio izuzetan trag, kao na kraju krajeva i Voltaire sa svojim djelom “ Filozofska pisma” i proširio utjecaj prosvjetiteljstva na druge zemlje u kojima se kasnije pojavio i razvijao.

Prosvjetiteljstvo je najveći razvitak doseglo u Francuskoj, te smrću Luja XIV i Francuskom revolucijom se njegov uticaj smanjuje, svakako prosvjetiteljstvo je razdoblje velikih naučnih otkrića, matematike, fizike, i drugih. Razvijale su se nauke fizike na polju elektriciteta, hemija, filozofski materijalizam i prirodne religije dovele su do devalviranja vrijednosti ostalih iz drugih pravaca, pa se tako pojavila ideja o sekularnosti i prve teorije etike i psihologije Johna Lockea. To je uticalo na razvoj filozofije politike i političke teorije, a posebno je ova strana prosvjetiteljstva karakteristična po idejama političkog liberalizma, među koje spadaju prava pojedinaca, tolerancije, jednakosti građana, sloboda mišljenja, govora, religije.

Posebno na slobodu religije uticali su Rousseau, Montesquieu i John Locke koji su imali veliki utjecaj na deklaracije, spise i ustave koje su imale ulogu decentralizacije funkcija na vladara i razvijanje apsolutizma i to u svrhu jake države u kojoj ne bi bilo anarhije i nereda, te drugih društvenih problema.

Postoje mnogi nositelji od političara tog doba duha prosvjetiteljstva i spomenutih ideja, kao što je Katarina II. Velika, Fridrik II. Veliki, austrijski car Josip II. Poseban uticaj prosvjetiteljstva se osjetio u Francuskoj, razvijalo se moderno kazneno pravo, historiografija i fenomen elciklopedista. Napisana su mnoga djela u književnosti iz žanrova pustolovine, društvene satire i tako dalje, poznatija djela su: “ Robinson Crusoe” , “ Jonatahn Swift” , “ Gulliverova putovanja” , “ Pamela” i mnogi drugi. Ono što je posebno zanimljivo jeste da je predstavnik prosvjetiteljstva sa prostora Balkana bio filozof i naučnik Ruđer Bošković, a poznato je njegovo djelo “ Teorija prirodne filosofije” .

Ono što je interesantno jeste da su mnogi veliki ljudi dosta pratili ideje prosvjetitelja, a poznato je da su Bošković i Voltaire bili interesantni Nikoli Tesli, kao inspiracije za otkrića iz fizike. Prosvjetiteljstvo je svakako velika epoha u kvalitativnom smislu, a to ćemo vidjeti i u narednim poglavljima.

5.5.1. Baruch de Spinoza, razumijevanje filozofije politike i prirodnog prava

“ Samo su slobodni ljudi istinski zahvalni jedni drugima. “⁴

Spinoza je bio veliki filozof portugalsko- židovskog porijekla i njegova filozofija se temelji na tome da se svijet sastoji od beskonačne supstancije koju nazivamo Bog ili priroda. Poznate su njegove korespodencije sa drugim poznatim misliocima, poznato je da je cijenio Descartesov racionalizam i da je prihvatio njegovo stajalište inferiornosti osjetilne spoznaje, dok je dualizam supstancija, to su po Descartesu mišljenje i protezanje zamijenio monističkim mišljenjem i beskonačnom i jedinom supstancijom koja je uzrok sama sebe i osigurava opstanak.

On je taj apsolut definirao kao nešto što nije onostrano, i od beskonačno atributa koje posjeduje čovjeku su poznata mišljenje i protezanje, a supstanciju je shvatao kao “ natura naturans” i moduse “ natura naturata” .

Razlikuje Spinoza tri vrste spoznaje: iskustvenu, intuitivnu i razumsku, te smatra da kreacionistička teorija nije tačna, te da je sudbina definirana bitkom čovjeka i njegovim odlukama koje su zapravo izvan njegove slobodne volje i determinirane su njegovim bitkom. Baruch de Spinoza je smatrao da čovjekove odluke i djela se ne mogu podijeliti na dobre ili loše, da eventualna podjela ovisi o potrebi koju ima, a najveća potreba po Spinozi je potreba za spoznajom Boga, apsoluta čijom spoznajom možemo dosegnuti sva druga zadovoljstva i sreću. Bio je veliki poznavalac filologije i kritičar stukture, historijata i analiza svetih knjiga.

Spinoza se smatra kritičarem moderne biblijske kritike, a imao je mišljenja i o političkoj nauci. Značajan trag je ostavio u polju političke filozofije, zagovarao je slobodu mišljenja i izražavanja, tolerantne odnose i bio je protivnik bilo kakvog klera i miješanja religijskih institucija sa državnim i pravnim.

⁴Citati hr, Preuzeto s <https://citati.hr/>

Napisao je Spinoza mnoga djela na temu politike i filozofije, poznatija su “ Teologijsko-političke rasprave” i “ Etika, dokazana geometrijskim redom” . Prva spomenuta knjiga mu je bila zabranjena, a smatraju ga i racionalističkim filozofom uz Leibniza i Descartesa, bio je uzor mnogim poznatim književnicima kao što su: Goethe, Hegel, Schelling i Nietzsche.

Mnoga djela Barucha de Spinoze ostala su nedovršena. Baruch de Spinoza je puno pisao o prrodnom pravu, filozofiji politike i prava. Neka njegova shvatanje politike korespondiraju sa prirodnim zakonima, često je navodio primjer sa ribama velikim i malim, po prirodnom zakonu velike jedu male.

Spinoza je podržavao i vjerovao u prirodna prava, dok je jako poštovao društveni ugovor koji je osiguravao mir i slobodu pojedincima u društvu, ali ipak od prirode i njenih zakona nije moguće pobjeći, shodno tome po njemu treba ih razumijevati na pravi način kako bi u društvu vladala harmonija i blagostanje i kako bi se reducirali svi društveni, socijalni i politički problemi, uključujući nemire i ratove.

Nažalost mnoga djela Spinoze koja su imala veliki značaj, ona poglavlja koje je napisao i koja su objavljena, nisu završena u potpunosti. Spinoza nije bio samo filozof racionalizma, bio je u velikoj saglasnosti i pod utjecajem Descartesa, vjerovao je u beskonačni apsolut Boga ili prirodu, dok je politiku tumačio kao rezultat prirodnog prava ili zakona pojedinaca koji svojim djelima prave društvene okolnosti i pojave.

Smatrao je da se društvenim ugovorom može osigurati političko stanje koje bi osiguravalo sigurnost i lijep život pojedinaca koji u društvu participiraju. Što se tiče političara ili vladara smatrao je da teorija i praksa su proturječni u političkom životu, te da su strasti presudne, a o strastima je imao posebnu nauku i razmišljanje. Smatrao je da se iskustvo i praksa ne smiju svesti na grane Machiavelijeve i Hobbesove orijentacije, te da se ne smije svesti teorija i filozofija na racionalizam filozofa koji u suštini ne razumijevaju strasti koje su prisutne u političkom životu.

Ono što je sigurno jeste da je Baruch de Spinoza bio kritičar i teoretičar i filozofije politike, a možda sa razlogom neka djela iz te oblaasti nisu završena do kraja.

5.5.2. . Montesquieu, o duhu zakona, vladavini, politici i pravu

“Priznajem da je povijest puna priča o vjerskim ratovima. Ali pri tom treba imati jedino na umu: te ratove nije izazvalo mnoštvo vjera, već nesnošljivost one vjere koja je sebe smatrala vladajućom.”⁵

Montesquieu je bio ugledni pravnik, politički analitičar, mislilac i pisac. Osim znanja prava koje je usvojio na studiju prava, napisao je mnoga djela iz oblasti fizike, histologije, fiziologije, političke ekonomije i filozofije, te brojnih drugih nauka, što samo govori o njegovoj genijalnoj svestranosti. Ta svestranost i jeste njegov univerzalni i jedinstveni pogled na svijet, naučnika prirodnih i društvenih disciplina.

Pisao je i književna djela, a poznata je satira kojom je ismijavao intelektualce za vrijeme vladavine Filipa Orleanskoga, odrekao se službe sudije i krenuo na putešestvije širom Europe. Njegovo najpoznatije i kapitalno djelo jeste svakako “ O duhu zakona” i ono je nastalo pod utjecajem njegovih pogleda na razumijevanje društva i historije, te političke teorije, bio je za građansko društvo i protiv apsolutizma.

Shodno svojim pogledima i viđenju prava, smatrao je da prirodni i društveni faktori stvaraju ambijet i klimu koju je teško kontrolisati tadašnjim uređenjima država, prihvatio je antičke postavke vladavina: tiraniju, republiku i monarhiju. Također je mislio da je najsigurniji oblik vlasti republika u kojoj vlast pripada narodu, dok je pritom bio svjestan da je takav oblik vlasti teško održiv, a na kraju se zalagao za konstitucionalnu monarhiju. Svi ti njegovi pogledi i intencije preuređenja države bile su u svrhu postizanja mira i blagostanja u državi i društvu uopšte.

Ono po čemu je ovaj veliki naučnik i pravnik poznat jeste po pravu i podijeli vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku, o čemu govori djelo “ O duhu zakona” . Ti organi bi bili posebni i sačinjavali bi ukupnu vlast: zakonodavno tijelo, šef izvršne vlasti i sudski organi, te svakom od njih treba po njemu da pripada jedna grana vlasti.

⁵Citati hr, Preuzeto s <https://citati.hr/>

Ta postavka Montesquieua je temelj izgradnje liberalne demokratije i uveo je podjelu predstavničkog tijela na donji i gornji dom, kao što je bio slučaj u Engleskoj.

Njegovo djelo je poslužilo drugima koji su bili u sprezi sa apsolutizmom toga doba, neke njegove ideje su brzo ostvarene i podjele vlasti su se ostvarile u Ustavu Sjedinjenih Američkih Država, kasnije u “ Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina”.

Kao pravnik i svestran čovjek uveo je mnoge promjene u pravu, političkoj teoriji, pravima čovjeka i vrlinama oblika vladavine koje su se tek počele tada razvijati i nazirati sa velikim njegovim doprinosima, radu i djelu.

5.5.3. Voltairev pogled na religiju, društvene pojave, vlast i umjetnost

“Kažu da je Bog uvijek na strani velikih bataljona.”⁶⁶

Veliku ulogu u izgradnji i razvoju prosvjetiteljstva Francuske imao je Voltaire, njenog filozofskog i političkog sistema, formiranju filozofskog i političkoteorijskog angažmana u krugu enciklopedista, prosvjetitelja i intelektualaca toga doba.

Značajan uticaj na Voltaira ostavio je boravak u Engleskoj, tačnije u Londonu. Zapravo, tim putovanjem se prenio i uticaj prosvjetiteljstva na Francusku, u koju je došao sa jakim dojmovima političkog poretka parlamentarne monarhije, književnog opusa Popea, Newtona, Lockeja i tako je postao borac za političku slobodu i bio je na neki način “zaražen” u pozitivnom smislu uređenjem države koja je pravedna i perspektivna,

Voltaire je smatrao da je jedino moguće formirati stabilnu državu sa strogom, centralizovanom monarhijom i tako se usprotivio francuskoj politici i uređenju koje je bilo pod jakim utjecajem Crkve, plemstva i parlamenta koje u suštini po njegovom mišljenju su na neki način smetali kralju.

Zapravo njegova temeljna razmišljanja temelje se na smanjenju utjecaja parlamenta i Crkve, te je zahtijevao i savjetovao da na čelu države mora biti prosvjećen vladar. Slična situacija se desila i u Engleskoj, gdje se smatralo u tome dobu da uticaj religijskih institucija i netolerancija ostalih remete razvoj države, što bi značilo da je jedina prava stvar koja treba da vlada nauka, prosvjetitelji i umjetnici. Voltaire je imao značajna razmišljanja u polju politike i filozofije, Smatrao je da se religija može podijeliti na deizam, agnosticizam i ateizam, dok se zalagao prije svega za skidanje okova religije u smislu rasterećenja i skidanja okova u širem pogledu na svijet i korištenje zdravog razuma pri svakoj pojavi.

⁶⁶Citati hr, Preuzeto s <https://citati.hr/>

Ono što je važno napomenuti jeste da je Voltaire naglasio da ne negira postojanje apsoluta ili Boga, ali ga ne opisuje kao osobu sličnu bilo kojem biću, već kao transcendentnu silu koja je prouzrok svijeta i sila koja je dala poticaj kretanja svega u kosmosu.

Voltaire je bio protiv ateizma i smatrao je da je nemoguće da se materija kreće izvan poretka u kosmosu koji je uslovljen voljom Boga. Upravo ove rasprave koje su dovele u pitanje postojanje ili ne postojanje Boga, bile su uzrok Francuske revolucije 1789. godine, jer se dovelo u pitanje položaj Crkve i klera u političkom životu. Voltaire je bio posebno tolerantan prema sektama koje su se javljale u kršćanstvu, kao što su kvekeri i mislio je da svi imaju pravo da biraju način kojim će da se mole Bogu u religiji Kršćanstva.

On je iznosio svoje mišljenje o trgovini i burzama, toleranciji različitih monoteističkih religija toga doba. Njegovo viđenje uređenja države se dosta poklapa sa Engleskim političkim uređenjem, zalagao se za sekularizaciju crkvenih posjeda i smatrao je da su svi ljudi jednaki kao bića, dok nisu po društvenom položaju. Društvenu jednakost je gledao kao neostvoreni san i utopiju koja se teško može realizirati i održati.

Voltaire je ipak utjecao na tok Revolucije i tretiranje žirodinskog ustava koji dijeli građane na pasivne i aktivne, pa sve do ustava u kojoj je Rousseauova ideja jednakosti članova naroda pobjedila. Glavna zalaganja Francuske revolucije bila su proklamacija i korištenje uma, sekularizacija države.

5.5.4. John Locke o uređenju države, nukleusu društva i prirodnom zakonu

“ Zakoni nemaju moć bez kazni, a kazne su u ovom slučaju apsolutno neprikladne jer nisu odgovarajući način da ubijedimo nečiji duh.”⁷

Pored opusa koji je ostavio u polju filozofije politike, političkih teorija i razumijevanja društva u cjelini, ovaj naučnik je poznat kao filozof koji je poseban akcenat stavio na spoznaju, pa čak i spoznaju u filozofsko- političkom kontekstu.

Njegovo poznato djelo iz polja ove discipline je “ Ogled o ljudskom razumu” gdje Locke definira čovjeka kao integrisanog bića od razuma i spoznaje koje se mora u različitim okolnostima prilagoditi vladavini zakona.

Drugo njegovo stajalište u polju razumijevanja čovjeka jeste poštovanje ne samo društvenih, već i prirodnih zakona, svijesti sebe kao ličnosti, vjerovanje u Boga na osnovu njegovog djela, dok druge stvari spoznajemo osjetilima i to trebamo propitivati.

Smatrao je da je čovjek transcendentno biće, misaona materija koja ne može biti proizvod ničega drugo nego beskonačnog bića. To beskonačno biće nije sastavljeno od bilo čega sličnog nečemu što postoji prije njega, ono je vječno, duhovno i nadnaravno biće. John Locke se zalagao za prirodne zakone, smatrao je da po njima čovjeku pripadaju i prirodna prava, koje dobiva svaki čovjek po rođenju. To su poznata prava, na život, slobodu i imovinu.

Osnovni zadatak čovjeka jeste sačuvati ljudska prava po Johnu Locke, zalagao se da svaki pojedinac u društvu štiti svoja osnovna prava i da se brani od bilo kakvih uticaja koji osporavaju ta prava.

John Locke zamišlja čovjeka kao slobodno biće koje ima pravo da formira svoju ličnost, te svako narušavanje integriteta pojedinca u društvu i njegove slobode, po njemu se treba kazniti državnim i pravnim mehanizmima.

⁷Citati hr, Preuzeto s <https://citati.hr/>

Prirodno stanje, barem kako ga je definirao John Locke osigurava slobodu svakome pojedincu u društvu, dok već u političkom društvu odnos nije na takvoj razini i postoji razlika između nadređenog i podređenog. Zbog prirode takvog političkog života treba po Lockeu da se stvori međusobni ugovor, i da zajednica kreira političko tijelo koje bi osiguravalo blagostanje.

Međusobni ugovor, odnosno međunarodni ugovor osigurao bi bolju situaciju i centralizaciju uloga u društvu, možda bi se u nekim aspektima desile neke promjene ali svakako da bi nejednakost bila tretirana drugačije. To znači da bi svaki pojedinac imao slobodu do one mjere do koje ne narušava slobodu drugog pojedinca u društvu. To i jeste bitna funkcija međusobnog ugovora, da u političkom društvu u kojem postoje društveni slojevi spriječi narušavanje onih vrijednosti koje nosi sa sobom svaki pojedinac pri rođenju, a to je sloboda.

Važno je pomenuti da je sloboda nešto drugo izvan prirodnog prava. John Locke je veliku pažnju posvetio ljudskom pravu na privatnu imovinu. Po njegovom mišljenju to pravo pripada svakom pojedincu u društvu, ako je pojedinac zaradio legalno i svojim radom. Tako bi se i na taj način osiguralo blagostanje i djelo čovjeka zarađeno na takav način bi bilo opšte dobro i korist generacija koje dolaze.

John Locke je pridavao veliki značaj porodici, kao temelju svakog zdravog društva, te je smatrao da se sve funkcije porodice trebaju ispuniti i osigurati, kroz odgoj i školovanje, te svakako zaštitu djece.

Prema Johnu Lockeu, kada dijete postane zrelo i sposobno za samostalan život, državni zakon se brine o njemu i nadgleda ga. Što se tiče uređenja države John Locke je smatrao da svaki narod mora imati predstavnika koji će da ga zastupa i donosi zakone.

Prema Lockeu najveća funkcija vlasti je donošenje zakona, da se zakoni valjano donesu i provode, te na kraju da politička vladavina bude legitimna.

Druge važne uloge predstavnika vlasti jeste da se očuva mir, bezbjednost i brine o opštem dobru u društvu. Zagovarao je slobodu na izbor građana i nazivao to demokratijom. Postoji više vrsta izglasavanja a smatrao je da zakonodavna vlast treba da izglasa zakone.

Prema Johnu Lockeu postojala su dva tipa porijekla političkog društva.

Na prvu kategoriju se odnosi ono shvatanje politike iz doba antičke Grčke ili srednjovjekovne misli o politici u kojoj je sloboda najveći ideal i svrha prirodnog zakona čovjeka koji u takvom društvu egzistira. John Locke je imao posebno stajalište što se tiče odnosa čovjeka i vlasti i smatrao je da vlast nema pravo da oduzme imovinu građanina bez njegovog odobrenja, jer su to njegovao ljudska prava i tako bi se ona narušila. To naruštavanje bi oduzelo onaj osnovni ideal ovog društva, a to je ideal na slobodu.

Kao što je postojala podjela vlasti kod drugih prosvjetitelja i intelektualaca, tako je i kod Johna Lockeja postojala ideja o takvom problemu.

John Locke je poznat po podjeli vlasti na: zakonodavnu, sudsku i federativnu vlast. John Locke je smatrao da bi najbolja vlast bila ona koju bi narod mogao da bira, kao što bi bilo i najbolje političko uređenje koje bi narod izabrao. Njegova uloga u svakom slučaju je bila značajna i velika, kako u prosvjetiteljskom, intelektualnom, tako i u društvenom ili pravnom smislu.

5.6. Tajnoviti i bajkoviti romantizam

Romantizam je ušao u svakodnevni govor kao pojam koji objašnjava nešto što je tajnovito, bajkovito, te lijepo. Takvi pojmovi i poređenje sa književnim pravcem govore samo o široj prihvaćenosti romantizma, a sam romantizam ima takva poređenja zato što njegov svjetonazor kao epohe nadilazi i književnost i više se tretira kao pogled na svijet, zbog toga je u takvoj primjeni u svakodnevnici.

Spomenuti svjetonazor koji je romantizam kao epoha imao, posjedovao je po tematici dijelove filozofskih, političkih, religijskih i drugih pogleda, a romantizam je to sublimirao u cjelinu. Romantizam je prepoznatljiv po širenju publike kojoj se piše, čitateljske publike i Aristotelov zahtjev za katarzom i pročišćenjem mijenja se kratkotrajnim i iracionalnim, fiktivnim osjećanjima.

Romantizam i njegovi književnici pisali su za širu publiku i nisu morali biti posebno obrazovani oni koji čitaju da bi doživjeli duh romantizma. Ono što treba spomenuti jeste da je romantizam doživio preokret u odnosu na prethodne epohe u shvatanju uloge i moći razuma koje je zagovaralo prosvjetiteljstvo.

Taj preokret ili paradoks romantizma koji se razvijao na početku kao književnost namijenjena građanima, odnosno gledana je epoha kao “građanske književnosti” ona je ipak sastojala elemente koji su pravili razliku u recepciji viših i prostijih poruka konzumentima ili publici. Drugi vid ili oblik preokreta desio se u tome kao što je spomenuto preokretu jednog prosvjetiteljskog duha i racionalnosti iz prošle epohe u jednu osjećajnost, mističnu religioznost, transcendentnost i stvarnost koja više liči srednjem vijeku, što je odrazilo i na druge aspekte ovog pravca ili epohe.

Poseban odnos u ovoj epohi je izgrađen prema povijesti, svoju inspiraciju za pisanje i stvaranje tražili su u povijesti, a razumijevanje prošlosti romantičara bilo je različito od tumačenja sadašnjosti, koja opet nije ista po njihovom mišljenju prema budućnosti potencijalnoj.

To jeste ustvari specifičnost i tajna autora romantizma, razumijevali su vrijeme na svoj način, te su tako poređenjem i shvatanjem prošlosti pravili komparaciju sa trenutnim vremenom što i jeste karakteristika njihove genijalnosti.

Na neki način se to može nazvati prostornim i vremenskim relativizmom i univerzalizmom romantizma koji traga za jedinstvenom istinom, kao što “apsolutna poezija” težila onoj poeziji koja bi ujedinila mitologiju, filozofiju, pjesništvo i religiju, a sve to je na neki način ironija romantizma čiji bi autori trebali da se razočaraju zbog sudbine svijeta i svakako svoje vlastite.

Ovaj pravac je njegovao individualizam, oslanjanje na pojedinca, bez toga da se zanemari narod, karakterističan je za slavenske zemlje kao i za ovaj slučaj i “nacionalni individualizam”. To se može povezati sa buntom ili buntovnim individualizmom koji je karakterističan za velike narode i pojave sa kojima se taj narod ne može poistovijetiti i jedino revoltom, umjetnošću i originalnošću može reagirati.

Romantizam je u svakom slučaju ostvario originalnost samo njemu svojstvenom prema univerzalnosti, razumijevanju vremena, te žanrovskoj pometnji i ispreplitanju književnih rodova i vrsta, ispreplitanje tragedije elementima komike, te proznih djela i lirike.

Nastojao je kao epoha da se ova vrsta književnosti približi filozofiji i nauci, afirmiranjem lirike i poezije koja je stvarno posebna. Ono što je možda poteškoća jeste definisati i odrediti trajanje romantizma, smatra se da traje od zadnje trećine 18. stoljeća do 40 tih godina ili polovine 19. stoljeća. Poznato je svakako da su neka djela nastala i ranije i to se u povijesti književnosti definiše kao dio koji je bio preteča romantizmu i naziva se predromantizam.

5.6.1. Predromantizam i Jean Jacques Rousseau

Jean Jacques Rousseau se rodio u Ženevi, smatra se za preteču romantizma, iako je imao udjela u drugim pravcima i epohama kao što je klasicizam i prosvjetiteljstvo, neko je vrijeme bio sa enciklopedistima. On se razilazio sa stajalištima i polazištima od drugih naučnika, poznato je da je bio protuteža Voltaireu. Nekako je zapao u romantičare svojom preosjetljivošću, unutarnjim i vanjskim sukobima, te stalno je bio na rubu nervnog sloma, po pozivu Davida Humea otišao je u Englesku.

Napisao je mnoga djela, najvažnije mu je “ Rasprava o znanostima i umjetnostima” , “ Rasprava o podrijetlu i temeljima nejednakosti među ljudima” , “ Društveni ugovor” , te djelo “ Emil ili o odgoju” , dok je književnu slavu stekao djelom “ Julija ili nova Helioza” , te djelima “ Ispovijesti” i “ Sanjarije smotanog šetača” .

Mnogi njegovi romani postali su uzor romana budućeg romantizma, a naslovi tih romana su podsjećali na srednjovjekovne romane, kao što je naslov knjige koji poređi dva različita perioda djela “ Julija ili nova Helioza” kojim se priča o ljubavi između filozofa Abelarda i učenica Heloiza, oko čega su postojale legende da je ona postala stanarka samostana, te se sa Abelardom dopisivala i na kraju je napisala posljednje pismo sa porukom da se mogu voljeti jedino u besmrtnom životu, poslije smrti.

Zapravo, sam roman je napisan u formi dopisivanja pismima između njih dvoje i postao je primjer epistolarnog romana koji je obilježio književni žanr romantizma, a ovi romani su svakako ljubanim se zvali. Djelo “ Ispovijesti” je karakteristično po tome što je previše osjećajnosti i izmišljanja bilo prisutno, te se išlo samo do granice gdje bi djelo postajalo neumjereno.

Njegovo posljednje djelo sa naslovom “ Sanjarije smotanog šetača” nadilazi okvire romantizma i sa modernizmom ima jako puno dodirnih tačaka. Prema cijelom opusu Rousseau je prvi romantičar između klasicizma i romantizma.

5.6.2. Romantizam i književnost, Johann Wolfgang Goethe

“Budi ljubavi dostojan ako želiš da budeš ljubljen.”⁸

Ovaj autor velikog djela “Jedi mladog Werthera” bio je njemački književnik iz ugledne porodice. Bio je svestran čovjek i zanimao se za više disciplina: slikarstvo, književnost, pozorištve, a studirao je i botaniku, osteologiju, te anatomiju. Nakon velikog uspjeha, pa čak i prije toga htio ga je vidjeti i Napoleon, genij demokratije, kako su ga nazivali.

Ovaj poznati pisac bio je u prilici da se susretne sa mnogim poznatim ličnostima, kao što je bio Schiller i pisao je čak u časopisima, te ga je Schillerova smrt jako povrijedila, te se od 1816. Goethe posvetio nauci, a 1816. godine stupio je kao tajnik u službu Eckermanna kao autora “Razgovora sa Goetheom u posljednjim godinama njegovog života”.

Posljednje je godine života Goethe proveo završavajući “Fausta” na kojem je radio skoro deset godina. Na Goethea su uticaj imali mnogi pisci iz prošlog doba i epoha, koje bi svakako mogli svrstati u klasike svoga vremena, kao što su: Homer i Shakespeare, a imalo je udjela u tome i pjesništvo različitih njemačkih autora u formiranju njegovog stila (Herder, Schiller), te Biblijska književnost rokoko, a svakako i velikani drugih disciplina i nauka.

Poznato je također Goetheovo predromantičarsko djelo “ Sturm und Drang” , te “ Gotz od Berlichingena” i svakako oba djela su doživjela veliki uspjeh, a roman “Jedi mladog Werthera” doživio je najveći uspjeh u svakom slučaju. Imao je poseban i autentičan prozni stil pisanja u djelu “ Egmont” , a kasnije su nastala “ Faust” , “ Fragment” , drama “ Torquato Tasso” , “ Rimske religije” jer je u razdoblju 1775. godine Goethe bio zauzet državnim poslovima i politikom. To je ono što je manje poznato o Goetheu, osim književnosti, bavio se i politikom.

⁸Citati hr, Preuzeto s <https://citati.hr/>

Goethe je pri preseljenju u glavni grad Saxe Weimar Eisenach bio već popularan, bio je prijatelj sa vojvodom koji mu je pomogao da uđe u oblik vlasti koji bi danas mogli nazvati vladom.

Ono što je bio osnovni zadatak njegove politike jeste da se smanje rashodi države, prepolovi vojska i pomogne izgradnja i razvoj Univerziteta Jena.

Početak pada Naupoleona i Francuske revolucije na području njemačkih država, mnogi su liberali postali demokrati te su bili mišljenja da se ujedine njemačke države u jedinstvenu zajednicu.

Goethe je smatrao kao i svi veliki intelektualci da je sloboda izrazito važna, te da genijalni ljudi dolaze iz naroda, ne iz redova birokrata i viših slojeva. Svakako je Goethe smatrao da kulturu nije moguće centralizirati na jednom mjestu, na primjer u gradu, te to nije dobro za njen razvoj u budućnosti.

Poznat je njegov citat liberalni: “ Najbolja vlada je ona koja nas uči da vladamo sobom” .

Najveći uspjeh je dostigao ipak u književnosti, a roman “ Jadi mladog Werthera napisan je po rousseauovskom kultu i doživljaju životnih i prirodnih antinomija, poslije je dovršio dramu “ Ifigenija na Tauridi” i ta djela se posebno izdvajaju u Goetheovom opusu.

Poznati su još neki njegovi spisi, eseji i autobiografska djela: “ O umjetnosti i starini” , lirsko djelo “ Zapadno istočni divan” i to djelo svjedoči genijalnosti i vitalnosti autora, budući da ga je napisao u poznim godinama života.

Ovaj veliki autor, imao je veliki utjecaj, kao što je na njega imao Homer i Shakespear, na neke kompozitore i velikane: Beethoven, Schubert, Brahms, Liszt i drugi. Bio je inspiracija i mnogim naučnicima iz drugih oblasti za rad u književnosti, te također u egzaktnim, prirodnim naukama i disciplinama.

5.6.3. Pjesnik romantizma, Edgar Allan Poe

Prvo što je posebno važno spomenuti u vezi Edgara Allan Poe jeste da je bio veliki pjesnik, te su njegova djela i pjesništvo svrstavano u vrhunce svjetske poezije, te su u njemu mnogi našli uzore, ne samo u oblasti književnosti, već i u oblasti muzike. Edgar Allan Poe je djelovao i pisao u dobu XIX vijeka, kada je u Americi bilo jako puno djela iz svih vrsta nauka.

Međutim život ovog velikog pisca i umjetnika nije bio lagan, živio je uz roditelje koji su bili siromašni glumci u putujućem pozorištu. Njegov lični i intimni porodični život bio je jako težak, njegova majka je bila jedini oslonac porodice, otac je bio sklon alkoholu i nakon smrti majke Edgar Allan Poe je napustio roditelje.

Postoji jedna priča o njegovom imenu Edgar i nagađa se da je ime dobio po liku iz Shakespearove tragedije “Kralj Laert”.

Poslije napuštanja roditelja, njim se bavila porodica Allan i upisao se na Richmond Academy, gdje je počeo pisati poeziju. Njegov učitelj je zapravo prepoznao njegov talenat za pisanje poezije i često je govorio da poeziju nije pisao kao običan mladić, pa se već tada nazirala mogućnost da će Edgar Allan Poe izrasti u velikog pjesnika. Nije bio toliko društven i ekstrovertan, više je bio introvert i kad kada bi znao upasti u jedan oblik depresije.

Što se tiče daljeg obrazovanja Edgar Allan Poe je studirao na Virginijskom sveučilištu, pokazao je dar u poznavanju latinskoga i francuskoga jezika i to poznavanje jezika ga je povezivalo sa pripadnicima druge grupe pjesnika širom svijeta. Zbog kockarskih dugova izbačen je sa studija, otišao je u Boston gdje je upoznao Calvinom Thomasom, koji je objavio njegove pjesme “Tamerlane i druge pjesme”.

Kada je riječ o društvenom kontekstu, romantizam se tretira kao društveni, umjetički u svestranom smislu koji se javio krajem XVIII stoljeća i trajao je do 1830. godine i u tom vremenskom intervalu dešavale su se važne društvene promjene, jenjava feudalizam i dolazi kapitalizam. Tada dolazi do migracija stanovništva iz sela u gradove i druga važna stvar koja se desila je Francuska buržoaska revolucija 1789. godine.

Smjenjivanjem različitih oblika vlasti i dolazak drugih rezultirao je nezadovoljstvo i građanski umjetnici su razočarani takvom politikom i na neki način “ bježali su od stvarnosti” . Upravo pad aristokracije i građanskih umjetnika i intelektualaca rezultirao je pesimizam koji je bio nakon pada Napoleona izrazito izražen.

Međutim, ideje revolucije 1789. godine nisu ostvarene, utopija, bratstvo i slične stvari ostale su samo utopija i neostvareni san.

Zapravo, romantizam je bio reakcija na prosvjetiteljstvo i racionalizam i kao jedan oblik proturječnosti ili suprotnosti rodio se romantizam. Ono što je karakteristika djela Edgar Allan Poea jeste sve ono što obilježava i romantizam kao književnu epohu, bajkovitost, mističnost i romantika. Možda najbolje možemo vidjeti stil Edgara Allana Poea u njegovim djelima “ Pjesničko načelo” , lirskim pjesmama “ Heleni” i posebna karakteristika koja se ističe u njegovim pjesmama jeste intenzivna patnja i spoznaja o nesreći i nedovoljno lijepa sudbina čovjeka.

Ono što je glavno obilježje Poeove književnosti i poezije jeste melanholija, nepodnošljiva tuga i neshvatljivi osjećaj besmislenosti ljudske sudbine i ono što drži poeziju Poea jeste nepodnošljiva tuga, a život održava harmonija osjećanja.

Prema mišljenju većih teoretičara život i umjetnost kao proizvod života jeste razum koji mora biti u spoju sa emocijama da bi umjetnost bila uspješna. To i jeste tajna poezije Edgara Allana Poea, jer njegova umjetnost nije neuravnotežena, ima estetsku vrijednost i balans je ostvaren zahvaljujući umjerenosti stila i načina pisanja i izbjegavanje prenakićenosti poezije.

Zapravo poezija Edgara Allana Poea bila je pravi primjer, i to ne samo prave poezije romantizma, već je bio primjer mnogim modernistima u poeziji, kao što je bio Boudlaire. Prema svemu možemo da zaključimo da je Poeova poezija bila važan element u svjetskoj poeziji, te poeziji uopšte.

Kada je riječ o prozi Edgara Allana Poea, tu je Poe uticao na razvoj novele i njegove priče mistične i strašne, ostavile su trag u američkoj književnosti.

Ono što je karakteristično za djela Edgara Allana Poea bila je spona maštovitosti i racionalizma, što i jeste ubjeđenje autora da je sve moguće ostvariti u životu i umjetnosti. Edgar Allan Poe je bio veliki autor i ostavio je trag u fantastičnoj i gotičkoj svjetskoj književnosti i umjetnosti. Ono što je karakteristično za fabulu pripovijetki Edgara Allana Poea jeste fabula, koja provocira maštu i interes čitatelja za dalji tok radnje, interesantna životna priča, besmislenost ljudskog života i prelaz na onu stranu svijesti pojavom smrti čovjeka.

Zapravo svaka njegova pripovijetka i fabula nosila je neke simbole i motive životinja, kao neku dublju metaforu. Djela Edgara Allana Poea obilježilo je preplitanje žanrova, čudnog i čudnog, prirodnog i natprirodnog i sve u pričama autora može se smatrati prirodnim ili pak natprirodnim, to isključivo zavisi od oka posmatrača.

Pa bismo se opet mogli osvrnuti na doba u kojem je pisao Edgar Allan Poe, zašto bih pisao samo o prirodnom kada i društveni kontekst u kojem je nastajala njegova književna umjetnost zahtijeva natprirodno, čudno, maštovito i jednostavno rečeno bijeg od stvarnosti.

Takva vrsta književnosti koju je pisao Edgar Allan Poe u suštini pomjera ili briše granice, tvari i duha, vremena i prostora, umnožava ličnosti i predimensionira želje i osjećanja.

Njegova fantastična književnost pomjera granice do te mjere da se čak igra sa prirodnim i natprirodnim zakonima, sa bogom, astralnim aspektima i smrću. Zapravo Poeova djela sadreže dosta sličnih metafora, motiva životinja i natprirodnih bića i sila, prikazuju se u njegovim djelima također i motivi utjecaja Đavla, Sotone, pa i prokletstva na ljudsku sudbinu, što se obično može povezati sa prokletstvom.

Međutim istiću se i druge sile, kao što je bog, molitva i spas čovjeka u Poeovim djelima. Najpoznatija pjesma Edgara Allana Poea jeste svakako “ Anabel Lee” . Ova pjesma se svrstava u ljubavne pjesme i simbolizira priču o izgubljenoj ljubavi i osjećajima razočarenja i tuge.

Ono što je karakteristično za ovu pjesmu jeste da ima i epske i lirske elemente unutar sebe. Postoje mnoga ispreplitanja unutar pjesme, početak je bajkovit, lirski elementi su pjesničke slike i metafore, a epski element bi bio momenat kada su Anabel Lee odveli serafi.

Druga poznata pjesma Edgara Allana Poea jeste “ Grad u moru” i ona je refleksivne prirode i predstavlja zapravo neki oblik personifikacije smrt u obliku grada u moru. Pjesma “ Grad u moru” u sebi ima elemente i motive biblijske, te ima u sebi pjesničke slike, taktilnost, auditivne i vizualne elemente.

Važna karakteristika je upravo personificiranja grada sa drugim objektom, autor uz mistične i gotičke motive opisuje grad kao mjesto u kojem žive dobri i loši ljudi, koji su našli u njemu spokoj. Prelaz u srž grada opisuje se raskošno i detaljno uz motiv prelaska u sasvim drugu dimenziju u kojoj žive i dalje drugi ljudi, dok je tišina.

Ono što karakteriše još jednu poznatu Poeovu pjesmu jeste element osobne preokupacije i motivi prolaznosti života, to je pjesma “ San u snu” . Pjesma “ San o snu” je zapravo metafora za prolaznost života, jer je poruka pjesme da je život san, prema tome Edgara Allana Poea možemo porediti sa barokom, na primjer sa de la Barcom i njegovom poezijom.

Treba za Edgara Allana Poea navesti da je zbog svojih intimnih patnji uveo novi stil romantičkoj školi književnosti, te da poveže realno i nerealno, te da satka čarobni svijet snova i realnost koja je uglavnom tragična. Njegov uticaj, pjesnika Edgara Allana Poea, prelio se na neke muzičke grupe, pjesnike budućih pravaca, kao što je Boudlaire u modernizmu. O tome će riječi biti u narednim poglavljima rada.

5.7. Filozofija njemačkog idealizma i epoha romantizma

Ono što je karakteristično za pravac idealizma jeste da je uz materijalizam najrašireniji pravac filozofije i idealizam tumači svijet i život kao načelo, ideju ili misao. Važno je navesti distinkciju i podjelu unutar idealizma kao pravca u filozofiji, zapravo on se dijeli na objektivni i subjektivni. Ono što karakteriše objektivni idealizam jeste polazište da postoji duhovna i misaona stvarnost, da se ona nalazi izvan subjekta i za objektivni idealizam duhovna stvarnost se smatra primarnom i jedinom. Naravno, subjektivni idealizam tumači stvarnost drukčije, kao postojanje subjektivnih oblika i formi svijesti i takav oblik idealizma smatra da objektivni element uopšte ne postoji i negira ga.

Trebalo bi svakako navesti predstavnike njemačkog klasičnog idealizma, a glavni predstavnici su: Immanuel Kant, Johann Gottlieb Fichte, Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling i naravno Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Društvene prilike uvjetovale su novi pravac u filozofiji Njemačke i rezultirao je novonastali pravac bogatom filozofijom. Ono što je karakteristično za ovaj pravac jeste da je on sinteza, kritička sinteza saznanja o čemu su raspravljali empiristi i racionalisti i tako se nazirao idealizam.

Pripadnici njemačkog idealizma pronalaze dobre i loše strane empirizma i racionalizma, te Immanuel Kant sa svojim djelima: “Kritika čistog uma”, “Kritika praktičnog uma”, “Kritika rasudne snage” i druge razvija se novi pravac koji kritički propituje um.

Period idealizma prati epohu romantizma, a u tome pravcu su djelovali Goethe, autor “Fausta”, zatim Leasing i Schelling koji se smatra jednim od najboljih autora drama, iako je poznat i kao izuzetan pjesnik.

Poznato je da su se u romantizmu javljale razne ličnosti iz različitih disciplina: Beethoven u oblasti muzike, Robert Schumann, te razni drugi.

5.7.1. Idealizam i kriticizam Immanuela Kanta

Immanuel Kant je njemački filozof, koji je rođen u Kalinjingradu. Immanuel Kant je porijeklom iz siromašne porodice, završio je studije matematike, filozofije i drugih prirodnih nauka u rodnome mjestu, odakle nije ni odlazio. Immanuel Kant ubrzo je doktorirao i postao profesor logike, etike, metafizike, prirodnog prava, antropologije, matematike, fizike i drugih disciplina, nakon par godina prešao je iz titule docenta u redovnog profesora logike i metafizike 1770. godine.

Nakon 11 godina izlazi njegovo veliko djelo “ Kritika čistog uma” , te je pored logike i metafizike dobro poznao astronomiju, zanimalo se za Njutna i smatrao je da je kosmos nastao iz velikog nereda, koji se zbog unutarnjih sila skoncentrisala i zapravo to je bio povod za stvaranje drugih svjetova i sistema.

Za Immanuela Kanta se smatralo da je bio moralan i da je bio izuzetan i svestran profesor.

Ono što je karakteristično za njegova predavanja jeste da je pokušavao studente naučiti misliti i dolaziti do zaključka, te nije predavao samo filozofiju i filozofske discipline, već je predavao i fiziku, matematiku, fizičku geografiju, antropologiju, astronomiju i druge discipline.

Ono što je karakteristika djela Immanuela Kanta jeste kriticizam, a to je kritičko preispitivanje uma, preispitivanje mogućnosti, izvora i granica spoznaje, strukture spoznaje i njenog predmeta, pa je kriticizam metoda i učenje i to je Immanuel Kant objasnio u djelima: “ Kritika čistog uma” , “ Kritika praktičnog uma” , i na kraju “ Kritika rasudne snage” .

Glavni pojam u Immanuelovoj “ Kritici čistog uma” jeste ljudska spoznaja, a ona se zasniva na iskustvu. Transcedentni metod se koristi u svrhu određene spoznaje, a ne uzrok nastanka spoznaje, već razlozi važenja spoznaje u suštini. Ono što je interesantno i lako se može zapaziti u “ Kritici čistoga uma” jeste pojam transcedentan. Pojam transcedentan označava nešto što je teško iskusiti, nešto izvan granica spoznaje.

Prema Immanuelu Kantu stvarnost se doživljava kao fenomen i naravno u okvirima prostora i vremena. Interesantno jeste da Immanuel Kant tumači vrijeme kao subjektivni oblik svijesti čovjeka.

Dakle, on smatra da je vrijeme i prostor samo oblik ljudske spoznaje, dok već spoznaje i mogućnosti spoznavanja dijeli na razum, um i čisti um. Sve vrste i mogućnosti spoznaje Immanuel Kant je hijerarhijski postavio, ponajprije razum je formulisao kao najniži oblik spoznaje, jer bez funkcija razuma ne bismo mogli ništa pojmiti ili definisati. Drugi oblik je um i on obrađuje složenije i apstraktnije stvari i ideje, te na kraju čisti um koji podrazumijeva funkciju, osnovnu funkciju slobodnog mišljenja.

5.7.2. Hegelov idealizam i dijalektika

Polazište Hegelove filozofije jeste da je stvarnost cjelovita, apsolutna ideja, kako je on naziva. Prema Hegelu ona je zapravo sublimat objekta i subjekta i apsolutna ideja se razvija samostalno, dijalektičim zakonima i mijenja se pomoću njih progresivno. Dijalektika se sastoji od trojstva: teze, antiteze i sinteze, a za dijalektiku vežu se tri zakona dijalektike: zakon jedinstva i borbe suprotnosti, zakon prelaska kvantiteta u kvalitet i suprotno i na kraju zakon negacija negacije.

Posebno je interesantan ovaj zadnji navedeni zakon, zakon negacija negacije. Prema tom zakonu negira se prethodna faza, te opet ostaje negacija, jer je negiranjem ne uništava, već samo prevazilazi.

Najpoznatije Hegelovo djelo je svakako “ Fenomenologija duha” . Hegel objašnjava fenomenologiju duha kao pomagalo pomoću kojeg jasnije možemo promatrati svijet, od najjednostavnijeg pogleda do apsolutnog duha, a fenomenologija i simbolizira razvoj duha u suštini. Zapravo fenomenologija duha objašnjava razvoj čovjekove svijesti i jedino se može razvoj pratiti kroz vrijeme, pa je shodno tome logično da je u tome kontekstu drugi važan pojam historija.

Nije slučajnost što je Hegela oduvijek zanimala historija, njen tok i historijska zbivanja i pojave. Hegel shvata i tumači historiju kao neki oblik kolektivne svijesti, svijesti koja razvojem ili dijalektikom postaje svjesna sebe, odnosno drugim riječima postaje samosvjesna. Kroz historiju, kao i kroz život često se društvo i pojedinac bore za slobodu, te se slobodom bavio i Hegel. On tumači slobodu kao pojavu koja ujedinjuje pojedince ili razjedinjuje, te se to najbolje vidi po Hegelovom primjeru roba i gospodara.

Tako je sa tim primjerom pokazao odnos ljudi koji se potčine drugome autoritetu, odnosno ne suoči se sa problemom definiše se kao rob, to je između ostalog i paradigma borbe za slobodu. Fenomen borbe za slobodu traje stoljećima, pa tako traje i fenomenologija duha ili razvijanje svijesti. Razvijanje ili fenomenologija duha se može primijetiti i to ne samo u historiji, nego i u umjetnosti, religiji i filozofiji.

Drugi važni pojmovi koji se vežu za Hegela su: um, logika, dijalektika, estetika, filozofija prirode i što je posebno interesantno istina.

Možda je po tumačenju istine Hegel posebno upečatljiv, kao što je shvatanje duha pojedinačno po Hegelu tako je i istinu teško definisati. Shodno podijeljenosti duha, pojedinačna istina ne može biti u potpunosti istinita, dok apsolutna istina čuva u sebi drugu stranu istine, odnosno čuva ono što se ne može ni saznati u cjelini.

Na kraju što bismo mogli zaključiti za Hegela jeste da je bio izrazito svestran filozof i njegov uticaj na dalji tok filozofije i razumijevanja društva je neupitan.

5.7.3. Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling, umjetnost i transcendentna filozofija

Poslije Kanta i Hegela trebali bismo svakako navesti djela i razmišljanja Schellinga. On je počeo mlad da studira filologiju, teologiju i filozofiju, a sa njim i Hegel je također studirao. Ono što je posebno karakteristično jeste da je u Univerzitetu u Jeni došao u dodir sa romantizmom kao pravcem ili epohom. Schelling je predavao u Vizburgu, a ubrzo je postao član Akademije nauka.

Ono što je od djela Friedricha Wilhelma Josepha von Schellinga potrebno navesti su svakako: “Sistem transcendentnog idealizma”, te “Predstavljanje moga sistema”.

Filozofija Friedricha Wilhelma Josepha von Schellinga temelji se na filozofiji identiteta, dakle, identiteta subjekta i objekta. Pojmovi koji se veću za Schellingovu filozofiju su svakako priroda, intelekt i inteligencija. Dok već transcendentna filozofija razjašnjava vezu između unteligencije i prirode, svjesnog i nesvjesnog i drugih stvari.

Kao što Aristotel tumači istinu, tako i Schelling shvata i prirodu, gleda je kao vidljivi duh, dok duh gleda kao nevidljivu prirodu, to jeste odnos vidljivog i nevidljivog.

Ono što je važno jeste Schellingovo polazište da su duh i priroda dva apsoluta koji se po polaritetu razlikuju, dok kao dio jedne cjeline ne mogu funkcionisati samostalno, kao pola identiteta ili duha.

Naredna stvar kojom se bavio jeste harmonija objektivnog i subjektivnog, harmonija je bitan element između objektivnog i subjektivnog jer su i oni dijelovi identiteta ili cjeline. Schelling kao veliki filozof je također razmišljao i o umjetnosti, te je smatrao da se ona mora sastojati od svjesnog, svjesnosti koja se može naučiti i uvježbati i drugi element je talenat koji je urođen.

Dakle, sastoji se iz svjesnog i talenta, dok je iznad oba pojma ili elementa genijalnost, te je Schelling smatrao da uprkos velikom talentu i genijalnosti koje su urođene mora biti prisutan i veliki trud i rad, da bi se došlo do rezultata. Schelling je isticao filozofiju umjetnosti kao najviši domet filozofije uopšte, te je neophodno jedinstvo objektivnog i subjektivnog u filozofiji, da djelo ne bi bilo slično predhodnom, već uz ovo jedinstvo svjesnog i nesvjesnog prava i autentična umjetnost.

5.8. Epoha realizma, filozofija egzistencijalizma i uticaj Ničea na politike

Pojam realizam se može objasniti nečim što je stvarno ili realno, što je opet u suprotnosti sa prehodnom epohom romantizma, sa epohom zanosa, maštanja i neostvarivim snovima. Često se realizam koristi i u drugim disciplinama, dok već u tom kontekstu nosi drugo značenje, a u književnosti i svijetu pisaca ono se odnosi na ono što Aristotel naziva “mimesis” ili oponašanjem, znači epoha realizma jeste književna epoha kojom se oponaša stvarnost.

Realizam u suštini nije epoha u kojoj se glavni zadatak odnosi samo na opisivanje zbilje kakva jeste, već je zadatak ove važne i velike epohe shvatiti i razumijevati zbilju. To i jeste tajna ljubavi epohe realizma i filozofije egzistencijalizma, trivijalnih ljudskih životnih problema, koje su autori ove epohe stavili u razgovor dvaju likova o smislu i filozofiji života uopšte.

Tajna epohe realizma jeste život običnih ljudi i stvarnost, koja je uzrok filozofskih rasprava u romanima. Ono što karakteriše epohu realizma jeste ono što je blisko antici, renesansi, odnosno suprotnost je nerealnosti i nadahnutošću romantizma, te iako su brojni elementi prisutni u realizmu, kao što je realizam u njima, ono što je važno jeste da je u osnovi realizam ipak književna epoha ponajviše.

Uglavnom epoha realizma u književnosti karakteristična je po svojim romanima, poeziji i drugim književnim vrstama, te je svakako historičari književnosti svrstavaju u jednu od najvećih epoha.

Književna epoha realizma je smještena između romantizma i modernizma, te je svakako epoha u kojoj se velika pažnja ili značaj davao romanima, novelama, dramama, te nekom vrstom epske poezije. Ono što je karakteristično za epohu realizma jeste da u prvi plan se stavljaju glavni likovi ili njihove porodice ili ljubavne veze, kao što je Stendhal svojim romanom “Crveno i crno” uveo neki stil kojim su zapravo pisali književnici realizma.

Kao primjer centralizacije glavnih likova i njihovih obitelji trebali bismo navesti prvu rečenicu romana “Ana Karenjina”, a roman počinje ovako: “Sve sretne porodice liče jedna na drugu, svaka nesretna, nesretna je na svoj način”.

Budući da je priroda realizma život ljudi i njihova egzistencijalistička filozofija i dijalozi u romanima, tu dakle nema puno prostora za liriku ili lirsku poeziju.

Uprkos prirodi realizma kao književne epohe, poslije njega je bilo lirskih pjesnika, a svakako je među njima najpoznatiji Baudelaire i njegovi “ Cvjetovi zla” , koja je primjer poezije modernizma. Dok je već čitateljima realizma kao epohe taj stil prihvatljiviji, uglavnom iz razloga što mogu pronaći u njemu svoje svjetonazore i racionalizirati svaku pobjedu kao svoju zaslugu i svaki poraz kao tuđu krivicu, pri tome zaboravljajući da je ipak velika razlika između romana i zbilje ili realnog života.

Ono što je interesantno jeste svakako da je realizam bio povod za pisanje romana koji su malo ličili na stil pisanja takvog doba ili književne epohe, iz potrebe čitatelja i uglavnom su takva djela svrstavana u trivijalnu književnost.

Tajna realizma jeste paralelni razvoj drugih humanističkih disciplina, filozofije sa jedne strane i naravno teorije evolucije u prirodnim naukama. Svakako da je taj naučni procvat imao udjela u kvaliteti realizma i djela koji su u njemu napisani.

Preteča epohe realizma bio je Stendhal, koji je bio svestrani genije. On se bavio muzikom, slikarstvom i kako to historičari književnosti za njega kažu “ fenomenom ljubavi” .Poznatija njegova djela su : “ Crveno i crno” , “ Parmski kartuzijanski samostan” , “ Talijanske kronike” i mnoga druga. Njegovi romani imaju posebno interesantne fabule koje su isprepletene ubistvima, fatalnim ljubavima i osnovni ideal nije samo ljubav u romanima Stendhala, nego sreća, za koju je potreban društveni ugled ili pozicija, barem po porukama romana.

Drugi autor realizma je Honore de Balzac, a njegovo najpoznatije djelo je “ Ljudska komedija” , čiji naslov naravno podsjeća na Danteovu “ Božanstvenu komediju” , jedino što je uradio jeste da je opisao stvarnost ljudskih života i smjestio u epohu u kojoj je pisao.

Napisao je mnogo knjiga, među kojima su poznatije: “ Otac Goriot” , “ Sjaj i bijeda kurtizana” , “ Izgubljenje iluzije” , Rođak Pons” i mnoga druga djela. Flaubert je u realizmu napisao “ Gospođicu Bovary” i sa njim počinje realizam u pravome smislu.

Poslije je u prvi plan došao Fjodor Mihajlovič Dostojevski, kojeg kritičari često porede sa najvećim piscima svjetske književnosti, kao što je bio Shakespeare.

Život Fjodora Mihajloviča Dostojevskog je interesantna priča i u sociološkom ili društvenom aspektu, jer je zbog saradnje sa utopijsko socijalističkim funkcionerima bio osuđen na smrtnu kaznu, da bi na kraju bio progonjen i završio u Sibiru, gdje je bio deset godina u zatvoru.

Nakon teških momenata u životu promijenio je razmišljanje, kritikovao je vlast, pravio poređenja i analizirao “svjetovnu civilizaciju” i mnoge druge stvari iz društvenog i političkog života.

Dostojevski je bio izrazito religiozan, a kada je riječ o njegovim djelima, najpoznatija su svakako sljedeća: “Poniženi i uvrijeđeni”, “Zločin i kazna”, “Bijedni ljudi”, “Braća Karamazovi” i mnoga druga. Karakteristični su egzistencijalistički motivi u romanu “Zločin i kazna”, gdje Raskolnikov ubija babu, zbog siromaštva, te svakako su posebni dijalozi i razmišljanja likova koja su neobično bliska filozofiji.

Na kraju svakako treba spomenuti Lava Nikolajeviča Tolstoja, napisao je mnoga djela: “Rat i mir”, “Ana Karenjina”, “Uskrsnuće” i “Hadži Murat”. i mnoga druga djela.

Posebno je interesantno djelo “Hadži Murat”, ovo djelo govori o sudbini čovjeka koji je u suštini u potrazi za pravim idealima, koje je na kraju pronašao. Djelo je napisano pred kraj života Tolstoja, te postoji priča da je pred smrt Tolstoj rekao prijatelju da je napisao najvažnije djelo, a to djelo je bilo nažalost njegov zadnji roman.

Ova epoha je raskošna piscima, intelektualcima i njihovim djelima.

5.8.1. Filozofija Fridriha Ničea, njegov pogled na politiku i društvo

“Politika je smrt istine. Sama po sebi istina nije moć”⁹

Djelo koje je posebno proslavilo Ničea jeste “ Tako je govorio Zaratustra” . Tematika djela je u prevladavanju čovjekovih želja i težnji. To bi čovjeka učinilo “ nadčovjekom” i taj pojam je problem oko kojega se mnogi razilaze i pogrešno ga tumače. Ono što želi Niče da kaže u djelu “ Tako je govorio Zaratustra” jeste da čovjek odricanjem od ovoga života i želja običnih ljudi postaje nadčovjek, nažalost taj pojam u nekim ideologijama poprimio je pogrešne konotacije. Niče je svoje svjetonazore pokazao kroz viđenje života i filozofije perzijskog proroka Zaratustre, koji je negativan stav imao prema nihilizmu, lažnom moralu i strahu od nepoznatoga i drugim oblicima neznanja. Zapravo, postoje tri osnovne teze filozofije Fridriha Ničea: nadčovjek, vječno vraćanje istog i volja za moć.

Možda najbolje možemo razumjeti njegovu filozofiju kroz citat iz djela “ Tako je govorio Zaratustra” :“ Kad je to Zaratustra rekao srcu svome, naprti mrtvaca na leđa i uputi se dalje. A nije učinio ni stokoračaja kad mu se prikrađe neki čovjek i otpoče mu šaputati u uho – i gle! Bio je to komedijaš stornja. »Otiđi iz ovog grada, Zaratustro«, reče on, »previše je onih što te ovdje mrze. Mrze te dobri ipravedni i zovu te svojim neprijateljem i prezirateljem; mrze te vjernici prave vjere i zovu teopasnošću za mnoštvo. Sva je tvoja sreća da su ti se smijali: i doista, ti si govorio poput komedijaša.Sva je tvoja sreća, što si se pridružio mrtvom psu; kad si se tako ponizio, sam si sebe danas spasio.No otiđi iz ovog grada - ili ću te sutra preskočiti kao što preskače živi preko mrtvog.« I kad je to rekao,čovjeka nestade; a Zaratustra se uputi dalje mračnim ulicama. Na vratima grada susretne grobare:osvijetliše mu bakljom lice, prepoznaše Zaratustru i mnogo mu se rugahu: »Zaratustra odnosi mrtvog psa:dobro je to da je Zaratustra postao grobar! Jer naše su ruke prečiste za takvo pečenje. Želi li Zaratustraukrasti đavolu njegov zalogaj? Pa dobro! I želimo ti ugodan ručak! Samo ako đavo nije bolji kradljivac odZaratustre - ukrast će ih oboje i pojesti oboje!« I oni skupiše glave i zajedno se smijahu. Zaratustra na tome prozbori ni riječi i nastavi svojim putem. Kad je išao tako dva sata uz šume i močvare, i suviše je

⁹Citati hr, Preuzeto s <https://citati.hr/>

slušaogladno zavijanje vukova, te i sam ogladnje. Tako zastade pred nekom osamljenom kućom, u kojoj je gorjelosvjetlo. »Glad me naglo spopala«, reče Zaratustra, »kao neki razbojnik. U šumama i močvarama, u dubokojnoći spopala me glad. Čudljiva je moja glad. Često mi dolazi tek nakon ručka, a danas se nije pojavila začitava dana: gdje se zadržavala?« I Zaratustra uto zakuca na vrata kuće. Pojavi se neki starac. Prinesesvjetlo i upita: »Tko to dolazi k meni i mome zlom snu?« »Jedan živ i jedan mrtav«, odvrati Zaratustra.»Dajte mi jesti i piti, zaboravio sam to za dana. Onaj koji nahrani gladnog, okrijepit će svoju vlastitu dušu:tako govori mudrost.« Starac pođe, ubrzo se vrati i ponudi Zaratustri kruha i vina. »Loš je to predio zagladne reče on, »stoga i stanujem ovdje. Životinja i čovjek dolaze meni, usamljeniku. Nego, pozovi i tvogsuputnika na jelo i piće, on je umorniji od tebe. «Zaratustra odvrati: »Mrtav je moj suputnik teško bih gamogao na to nagovoriti.« »To me se ne tiče«, promrmlja starac; »tko zakuca na moju kuću, mora i uzeti štomu ponudim. Jedite i budite mi dobro!« Zaratustra je zatim ponovo hodao dva sata povjeravajući se putu isvjetlu zvijezda: jer navikao se bio na noć i volio je gledati u lice sve što spava. A kad svanu jutro, nađe seZaratustra u dubokoj šumi i više mu se ne ukaza put. Tada stavi mrtvaca u šuplje deblo sebi iznad glave -jer ga je htio zaštititi pred vukovima - a sam leže na tlo i mahovinu. I uskoro zaspao, umorna tijela, ali

neuzbuđene duše ... Zaratustra je to rekao srcu svome kad je sunce stajalo u zenitu: tada pogleda upitno u visinu - jer začuo je iznad sebe oštar krik neke ptice. I gle! Orao je u širokim krugovima presijecao zrak i o njemu je visilazmija, koja nije bila nalik na plijen, već na njegova prijatelja: jer bila je obavita oko njegova vrata.»To su moje životinje«, reče Zaratustra i od srca se obradova.»Najponosnija životinja pod suncem i najlukavija životinja pod suncem - one su pošle u izviđanje. Žele dasaznaju da li Zaratustra još živi. Doista, živim li još? Opasnije se nalaziti među ljudima nego među životinjama, opasnim putem kroči Zaratustra. Neka me vode moje životinje!«Kad je Zaratustra to rekao, sjeti se riječi sveca u šumi, uzdahnu i reče ovako srcu svome:»Kad bih mogao biti lukaviji! Kad bih mogao biti lukav do srži, poput moje zmijske! Ali tražim eto nešto što jenemoguće: molim samo moj ponos da bude uvijek zajedno s mojom lukavošću! A ako me jednom moja lukavostnapusti - ah, ona tako rado odleti - neka moj ponos tada još leti s mojom ludošću.«- Tako otpoče Zaratustrin silazak, njegovo propadanje.“ (Niče, 1975: 78-79) .

Fridrih Niče bio je svakako uticajan filozof i njegova filozofija je bila predmet interesovanja nacističkih ideologija i politika, bio je uticajan i svakako kontroverzan filozof.

VI. Sociologija književnosti, teoretičari i definicije

Posebna podgrana sociologije, te sociologije kulture i umjetnosti je sociologija književnosti. Sociologija književnosti ima dvije grane, empirijski dio proučava odnos između pisca i djela, te uspjeh djela u određenom smislu, dok marksistička sociologija književnosti proučava estetiku, ukuse i stilove u književnosti.

Trebalo bi spomenuti da postoji srednja metodološka struja ove discipline, koja je spojila društvo i estetiku, odnosno dvije prethodno navedene grane ili metodologije sociologije književnosti. Nastanak ove discipline bio je predmet analize Milivoja Solara, koji je za sociologiju književnosti naveo: “ Kako se znanost o književnosti razvija u intenzivnim odnosima s drugim znanostima, mnoga područja i mnogi načini proučavanja književnosti podjednako tako pripadaju lingvistici, semiotici ili sociologiji npr. kao i znanosti o književnosti. Tako je i u okviru sociologije kulture kao posebna disciplina razvijena i sociologija književnosti, koja se može podjednako tako shvatiti i kao književnoznanstvena disciplina, premda je uglavnom određena okvirima nekih socioloških učenja, ili se upravlja pretežno metodama sociološkog istraživanja. Tako, recimo, Robert Escarpit u mnogim radovima naglašava kako suvremena sociologija književnosti može utvrditi pravilnosti, pa onda i zakonitosti koje vladaju u književnoj proizvodnji, distribuciji knjiga i književnih časopisa te u načinima na koje književnost zapravo biva čitana, pretpostavimo li jedino svakome poznati razumljiv pojam književnoga djela i književnika kao proizvođača književnosti, te pojam čitatelja kao porošača književnih djela. Statistički se zatim mogu istražiti tko su književnici, kakav je njihov položaj u društvenom životu, koliko ih ima u nekoj zajednici i kakvih su zanimanja, kao što se može istražiti također koje i kakve se knjige tiskaju, gdje se tiskaju, tko ih čita i što o njima misli. Time se - drži Escarpit - nipošto ne zanemaruje potreba daljeg istraživanja i proučavanja književnih struktura i književnih vrijednosti, čime se mogu baviti drugačije orijentacije, ali je omogućeno prikupljanje određenih činjenica i takva znanstvena obrada kakva u svakom slučaju omogućuje utvrđivanje, kao i analizu, mnogih važnih zakonitosti književnog života u cjelini. U drugom pravcu razvija se proučavanje književnosti koje književnost razmatra kao izraz određenog načina društvenog života i nastojati analizirati složenost odnosa između književnosti i društva. Prirodno jeda se u takvim okvirima mogu postaviti brojne i raznolike hipoteze, kao i da se samo proučavanje može razvijati

na mnoge načine. Ovisno o tome kako se shvaća što je predmet i što su temeljne metode sociologije, ali i ovisno o tome kako se shvaća priroda same književnosti, obrađuju se bilo problemi analize društvenih okolnosti u kojima određeni tip književnosti zapravo nastaje, bilo sociološki orijentirano proučavanje pojedinih stilova, zatim osobito proučavanje književnog ukusa, odnosa književnih struktura prema društvenim strukturama upočetnim povijesnim razdobljima, pa sve do pokušaja da se književnostu cjelini shvati, opiše i analizira kao određena društvena djelatnost osobite vrste. “(Solar, 2003: 278-279) .

Predstavnici empirijske grane sociologije književnosti, proizvodnje i recepcije književnosti su: Alphonse Silberman, Hans Norbert Fügen, Robert Escarpit, dok su predstavnici marksističke sociologije književnosti: G. Lukács, L. Goldman, T. W. Adorno, R. Williams, F. Jameson, a o “ srednjoj metodološkoj struji” sociologije književnosti pisali su: A. Hauser, H. R. Jauss, Peter Zima, Dietrich Steinbach.

Kada je riječ o Adornovim pogledima na sociologiju književnosti i sponu kulture i društva, postoje mnoga djela, eseji i tako dalje. Možda je najljepši citat iz knjige: “ Kritika kulture suočena je s posljednjim stupnjem dijalektike kulture i barbarstva: pisati pjesmu nakon Auschwitz je barbarstvo, i to nagrizi i spoznaju koja izriče zašto je postalo nemoguće danas pisati pjesme. Kritički duh nije dorastao apsolutnom postvarenju koje je napredovanje duha pretpostavljalo kao jedan od svojih elemenata, a danas se sprema da ga dokraja proguta, sve dok ostaje kod sebesamodostatnoj kontemplaciji“ . (Adorno, 1985: 232) .

VII. Empirijska sociologija književnosti, položaj pisca i teorija recepcije kulture

Kao što je navedeno u prethodnom poglavlju, empirijska sociologija književnosti se bavi proučavanjem odnosa društva i kulture, pojedinca i knjige, društva i pisca. Možda se najbolje može odgovoriti na sva postavljena pitanja ili elemente empirijske sociologije književnosti kroz recepciju književnosti, što se može objasniti teorijom recepcije, o kojoj Solar kaže:

“ Znanost o književnosti, rekosmo, mora imati na umu činjenicu daje književnost komunikacija između autora i čitatelja ili slušatelja. Tročlana struktura: autor - djelo - čitatelj, ne smije se tako nipošto zanemariti, ali to ne znači da se u tumačenju književnih djela, kao i u objašnjavanju književnosti, ne može polaziti pretežno ili isključivo od samo jednog čitatelja te strukture. Tako pozitivizam očito stavlja autoru središte zanimanja; on vjeruje da se književnost ne može objasniti ako prije svega ne istražujemo osobine onih koji je pišu, a da se književna djela ne mogu tumačiti ako se ne utvrdi ono značenje koje je vlastitom djelu književnik želio dati i koje mu je, zbog niza okolnosti, jedino i mogao dati. Od prvih kritika pozitivizma, međutim, preko ruskih formalista, Nove kritike i učenja o interpretaciji, sve do nekih, osobito ranijih radova strukturalista i semiotičara, težište znanstvenog zanimanja prelazi od autora na samo književno djelo. pri tome se redovno polazilo od uvida, koji u načelu i nije sporan, da sama književna djela čine bitno predmetno područje znanosti o književnosti, da upravo ona »povezuju« autore i čitatelje i da jedino u njima valja tražiti ono značenje koje se u književnoj komunikaciji ostvaruje. Ipak, takvo naglašavanje važnosti književnih djela nipošto ne mora značiti da valja zanemariti kako autore tako i čitatelje, jer bez odgovarajuće publike, koja književna djela čita i razumijeva upravo i jedino kao književnost, nema književnosti. Tako se problemom recepcije i književnosti, osobito preko analiza publike, već uvelike bavila sociologija književnosti, a u okviru fenomenologije i hermeneutike mnogi su radovi upozoravali na potrebu analize razumijevanja, što je vodilo do sve većeg zanimanja za ulogu i važnost čitatelja. Određeno premještanje zanimanja prema čitatelju tako se zapaža u kasnijim radovima strukturalista, a u smislu programa ističe ga osobito teorija recepcije, koja se kasnije razvila i u svojevrsnu disciplinu nazvanu estetika recepcije.“ (Solar, 1992: 124) .

Možda je na najbolji način, problem recepcije kulture uopšte napisano u knjizi “ Kontroverze recepcije kulture”, autorice knjge Sarine Bakić u narednom citatu: “ U suštini, riječ je o tome što zadovoljavajuće objašnjenje recepcije kulture i umjetnosti pretpostavlja ispitivanje integralnog odnosa umjetnik- djelo- društvo, odnosno oslanjanje na rezultate onih nauka koje posebno istražuju svaki od ovih elemenata. Ovdje se prvenstveno misli na psihologiju stvaralaštva i doživljavanja kulture i umjetnosti, morfologiju djela, historiju umjetnosti i estetiku, historiju kritike i ukusa, sociologiju kulture i umjetnosti i kulturnu antropologiju. Iz toga proizilaze sljedeća pitanja: kako umjetnik, stvaralac (pojedinac) uspijeva objektivizirati u svom djelu “ vrijednosti” koje su od opšteg značaja, marksovski kazano, za historijski subjekt (ili jedan njegov dio) jedne epohe u kojoj i sam umjetnik stvara, kako umjetnik (pojedinac) koji je integrisan i stvara u jednoj određenoj društvenoj i historijskoj situaciji uspijeva objektivizirati u svom djelu vrijednosti od šireg, univerzalnog značaja, ne samo za aktuelnu publiku, pojedince trenutka nego i za moguću publiku, za publiku koja još uvijek ne postoji, odnosno za publiku druge historijske i društvene situacije. “ (Bakić, 2021: 54) .

Mislim da je pored Milivoja Solara, Roberta Escarpita predhodni citat najbolje objasnio teoriju recepcije, barem sociologije kulture i umjetnosti, kao preteče sociologije književnosti.

Zaključak

Na osnovu historije uopšte, pa tako i historije sociologije, historije svjetske književnosti, suvremene književnosti, historije filozofije i historije kulture i umjetnosti, kao humanističkih disciplina najbolje možemo shvatiti u konkretnom slučaju odnos sociologije ili društva sa književnošću, kroz hronologiju i teorijskog i empirijskog karaktera.

Analizom sadržaja i drugim naučnim metodama, potvrđena je generalna hipoteza:

(“ **GH:**Književnost ima uticaj na društvo, književnost i društvo su u stalnoj interakciji. “)

Sa velikom sigurnošću može se potvrditi uticaj književnosti na društvo, tako da je generalna hipoteza potvrđena.

Prema generalnoj hipotezi rada odnos književnosti i društva je proces koji se ravijao, a taj proces najbolje mogu razumijeti intelektualci.

Na temelju analize prikupljenih podataka može se sa sigurnošću potvrditi prva posebna-pojedinačna hipoteza:

PH1: (“ Usmena književnost je nastala kao društveni fenomen, odnosno iz usmene književnosti i mita. “)

Na temelju analize prikupljenih podataka može se u potpunosti potvrditi druga pojedinačna hipoteza.

PH2:(“ Književnost je doživljavala transformacije, prelazeći iz jedne epohe u drugu i taj razvoj mogli su pratiti samo oni koji su stvarali književnost ili je barem razumijevali. “)

Na temelju analize prikupljenih podataka, djelimično je potvrđena treća pojedinačna hipoteza.

PH3: (“Epoha antike u Grčkoj i Rimu bila je obilježena razvojem satire i kritičkog mišljenja, a bila je ismijavana od onih koji je nisu razumijeli. “)

Na temelju analize prikupljenih podataka, djelimično je potvrđena četvrta hipoteza.

PH4: (“ Dezorganizovani niži slojevi, koji su bili savremenici romantizma, shvatali su ga kao trivijalnu književnost. “)

Na temelju analize prikupljenih podataka, drugih naučnih metoda, možemo sa sigurnošću kazati da je peta pojedinačna hipoteza potvrđena.

PH5: (“ Književnost je ostvarivala u svojoj historiji kontakt i sa filozofijom, a to je najzapaženije u vremenu egzistencijalističke filozofije i njenog razvoja. “)

Književnost je doista ostvarila svoj historijski kontakt sa filozofijom, što je najzapaženije u vremenu egzistencijalističke filozofije i njenog razvoja.

Smatramo da je to jedini pravi način da shvatimo uticaj jednih disciplina na druge i uticaj na društvo u konačnici.

Kada je riječ o sociologiji književnosti, nije moguće ni razmišljati o njoj a da se ne poznaju barem osnove sociologije i književnosti.

Sociologija književnosti u teorijskom smislu bavi se estetikom i formom djela iz književnosti, odnosima djela jednih sa drugima, te poređenjima stilova pisanja različitih autora savremene ili nesavremene epohe unutar koje se stvara ili se stvaralo.

Dok se već empirijska grana sociologije književnosti bavi recepcijom, u ovom slučaju književnosti ili književnih djela, te proučava odnos pisca- djela- publike, kako je to navedeno u knjizi autorice Sarine Bakić “ Kontroverze recepcije kulture” . Takvim i sličnim stvarima se bave empiričari, za razliku od teoretičara koji se bave estetikom. Empiričari sociologije književnosti se bave uspjehom djela, položajem pisca, ugledom pisca i njegovim ekonomskim statusom, jer je to možda najbolji indikator empiričarima u kakvom se društvu nalazi pisac ili publika. Dakle opet je u centru društvo, njegov ekonomski nivo, obrazovni i najbolji je kupovina i tiraž djela pokazatelj ukusa publike ili pojedinaca u društvu.

Pored ovog osnovnog zadatka sociologije književnosti, estetskog i društvenog momenta, važno je da se zaključi kakva je publika, kakav je pisac, kakvo je djelo i kakvo je društvo.

Mislim da je rad koristan utoliko što hronološkim prelazom društvenih, književnih i drugih humanističkih disciplina možemo da dođemo do sadašnjice i da pokušamo shvatiti u kakvom društvu egzistiramo, kakva se kultura konzumira i koje su društvene posljedice konzumiranja kultura.

Nije moguće shvatiti društvo ako se ne upoznamo sa onim što nas okružuje i šta to konzumiramo ili u konkretnom slučaju čitamo. Kada bi uzeli pozitivističko stajalište “ oca sociologije” Ogista Konta, mogli bismo zaključiti da je sve prirodan put razvoja, kako društva, religije, tako i književnosti.

Tako se kao sublimat svih vrijednosti koje usvajamo dobije društvo koje sada imamo i u kojem egzistiramo. Tok razvoja i kulturnih proizvoda, kao što su muzika, slikarstvo, predstava i u ovom slučaju književnost vodi nas u novu epohu koju mnogi ne razumiju, jer nisu razumjeli ni predhodne epohe, književnost i tok razvoja društva i čovječanstva uopšte.

Danas se procesom globalizacije i publika čitatelja svodi na jeftini konzumerijat trivijalne književnosti, što ide u prilog globalizaciji i zaglupljivanju masa masmedijskim proizvodima, kako je to Noam Chomsky objasnio u svojim djelima: “ Deset strategija manipulacije ljudima” , “ Medij, sistem i propaganda” , “ Kontrola medija” i dosta drugih djela. Gledajući kroz epohe kroz koje je društvo prolazilo, raznih aspekata i humanističkih, pa i prirodnih disciplina, možemo da vidimo razne profile ličnosti koji su ušli u historiju, kao što su pisci, političari, umjetnici drugih disciplina, a najviše društvene pozadine u kojoj su djelovali ili stvarali umjetnost. Ono što je konstantno, ako možemo prihvatiti da je to moguće u društvu jeste da je uvijek bilo učenih i neobrazovanih ljudi, sa ukusom i bez ukusa, sa ciljem i bez cilja. Poznato je da uvijek mudriji bolje prođu, pa i mudrija društva čiju tehnokratiju trpimo i danas, onih koji pišu svoju historiju ali nažalost i sudbine inferiornih ili neobrazovanih naroda. Danas se sve svodi na potrošačko društvo, bez bilo kakve estetike, forme ili ukusa i to u svrhu većeg napretka kapitalista, na račun onih koji ne razumiju ono što se servira, onih koji padaju na niže ljestvice društvene hijerarhije ili u najboljem slučaju sačuvaju status quo. Prema tome jedini način da se zaštitimo od nečega čega mnogi od prosječnih građana nisu svjesni, a konzumiraju, jeste da razumijemo. Najsuptilniji je naslov knjige “ Kontrola medija” autora Noama Chomskoga, ono što se dešava u realnosti jeste kontrola društva putem medija unutar kojih ubrajamo razne oblike umjetnosti, između ostalih i

književnost i kroz razne sublimirane poruke pojedincu dešavaju se različite društvene i patološke situacije, te se može desiti da društvo postane devijantno ili delinkventno u većem kvantitetu.

Kao što je Guy Debord u jednoj izjavi rekao:“ U društvima u kojima preovlađuju moderni uslovi proizvodnje, život je predstavljen kao ogromna akumulacija prizora. Sve što je nekada bilo neposredno doživljavano, udaljeno je u predstavu.“¹⁰

Prema svemu navedenom, cilj rada jeste da predstavi odnos sociologije i književnosti kroz vrijeme, objasni i predstavi zadatak sociologije književnosti.

Onaj zadatak koji ima akademska zajednica jeste da se postave prave estetike i društvene vrijednosti, intelektualno napreduje društvo i razvija svijest o važnosti tih stvari, dok se zastori Guy Debordove predstave nisu spustili.

¹⁰Novi Polis, Preuzeto s <http://www.novipolis.rs/sr/dosije/30845/drustvo-spektakla.html>

Bibliografija:

Knjige i zbornici:

1. Adorno, Theodor W. (1968.) *Filozofija nove muzike*, Nolit, Beograd.
2. Bakić, S. (2021.) *Kontroverze recepcije kulture*, Fakultet političkih nauka u Sarajevu, Sarajevo.
3. Bourdieu, Pierre (2003/1992) *Pravila umetnosti. Geneza i struktura polja književnosti*, Novi Sad:Svetovi [franc. (1992) *Les règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*: Seuil; engl. (1996) *The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field*, Stanford, CA: Stanford University Press] , Paris.
4. Bourdieu, Pierre (2011/1979) *Distinkcija. Društvena kritika suđenja*, Antibarbarus, Zagreb.
5. Burger, P (1998.) *Teorija avangarde*, Narodna knjiga, Beograd.
6. Cavallo, Guglielmo & Chartier, Roger ur. (1999.) *A History of Reading in the West*, Amherst: University of Massachusetts Press
7. Ćolić, S.(2002.) *Kultura i povijest: sociookulturno antropološki aspekti hijerarhizacije kulture*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
8. Dorfles, G, (1997.) *Moda*, Golden marketing, Zagreb.
9. Eagleton, T. (2002.) *Ideja kulture*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.

10. Eko, U. (1978.) *Kultura, informacija, komunikacija*, BIGZ; Beograd.
11. Escarpit, Robert (1970/1964) *Sociologija književnosti*: MH, Zagreb.
12. Fügen, Hans N. (1990/1968) «Problemski krugovi posebne sociologije književnosti», u: *Sociologija književnosti*, prir. S. Petrović,,: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, str. 117-120.
13. Fügen, Hans N. (1990/1968) «Putovi sociologije književnosti», u: *Sociologija književnosti*, prir. S. Petrović,,: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, str. 65-73.
14. Goldman, L. (1967.)*Za sociologiju romana*, Kultura ,Beograd.
15. Goldmann, Lucien (1987/1964) «Genetičko-strukturalistička metoda u povijesti književnosti», u: *Ogledi o sociologiji umjetnosti*,,: Školska knjiga, Zagreb, str. 139-156.
16. Goldmann, Lucien (1987/1964) «Uvod u sociologiju romana», u: *Ogledi o sociologiji umjetnosti*, Školska knjiga, Zagreb, str. 119-138.
17. Grasskamp, Walter (2003/1998) *Umjetnost i novac*,,: Clio Beograd.
18. Green, P. (1969.) *The Political Imagination in Literature*, The Free Press, New York.
19. Hauser, Arnold (1986.) *Sociologija umjetnosti*, Školska knjiga, Zagreb.
20. Hobbes, T. (2004.): *Levijatan ili građa, oblik i moć crkvene i građanske države*.: Jesenski i Turk Zagreb.
21. Ilić, M. (1980.) *Sociologija kulture i umjetnosti*, Naučna knjiga, Beograd.
22. Johnson, Richard (2006/1986-87) «Što su uopće kulturalni studiji», u: *Politika teorije*, prir. D. Duda,,: Disput, Zagreb, str. 63-107.
23. Kajoa, R. (1965.) *Igre i ljudi*, Nolit, Beograd.
24. Kampanela, T. (1964.): *Grad Sunca*.: Kultura, Beograd.
25. Kant, I. (1974.): *Um i sloboda*.: Velika edicija ideja, Beograd.

26. Kloskowska, A. (2003.) *Sociologija kulture*, KRUG 99, Sarajevo.
27. Korać, V. (1990): *Istorija društvenih teorija.*: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. Beograd.
28. Kulenović, E. (ur.) (2013.): *Moderna politička teorija.*: Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
29. Lipovetsky, G. (2008.) *Paradoksalna sreća – Ogled o hiperpotrošačkom društvu*, Antibarbarus, Zagreb.
30. Locke, J. (1978.): *Dve rasprave o vladi.*: Velika edicija ideja, Beograd.
31. Long, Elizabeth (2003.) *Book Clubs. Women and the Uses of Reading in Everyday Life*, : The University of Chicago Press Chicago & London.
32. Löwenthal, Leo (1990/1948) «Književnost i društvo», u: *Sociologija književnosti*, prir. S. Petrović,: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, [izv. On Sociology of Literature, Beograd, str. 275-287.
33. Lukač, G. (1959.) *Prilozi istoriji estetike*, Kultura, Beograd.
34. Machiavelli, N. (1998.): *Vladalac.*: Globus. Zagreb.
35. Mannheim, K. (1980.) *Eseji o sociologiji kulture*, Stvarnost, Zagreb.
36. Marcuse, Herbert. (1981.) *Estetska dimenzija*, Eseji o umjetnosti i kulturi, Školska knjiga, Zagreb.
37. Marx, K. (1956.): *'Teze o Feuerbachu'* ,Matica hrvatska, Zagreb.
38. Mićunović, D. (2010.): *Istorija društvenih teorija.*: Zavod za udžbenike. Beograd.
39. Mor, T. (1964.): *Utopija.*: Kultura. Beograd.
40. Moretti, Franco (2005a/1983) *Sign taken for Wonders. On the Sociology of Literary Forms.*: Verso London & New York.

41. Moretti, Franco (2005b) *Graphs, Maps, Trees. Abstract Models for a literary History*,: Verso London & New York.
42. Petrović, Sreten prir. (1990.) *Sociologija književnosti*,: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Beograd.
43. Radway, Janice (1997.) *A Feeling for Books. The Book-of-the-Month Club, Literary Taste, and Middle-Class Desire*,: The University of North Carolina Press Chapel Hill & London.
44. Repovac, H. (2013.) *Eseji o književnosti i umjetnosti: filozofsko- sociološki diskurs*, Dobra knjiga, Sarajevo.
45. Repovac, H. (2003.) *Sociologija simboličke kulture*,Magistrat,Sarajevo.
46. Rose, Jonathan (2001.) «A Preface to a History of Audiences», u: *The Intellectual Life of the British Working Classes*,: Yale University Press , New Haven & London, str. 1-11.
47. Ruso, Ž.-Ž. (1949.): *Društveni ugovor. Rasprava o poreklu i osnovama nejednakosti među ljudima*.: Prosveta. Beograd.
48. Šarčević, A, (1971.) *Iskon i smisao*, Svjetlost, Sarajevo.
49. Schücking, Levin L. (2001/1923) *Sociologija oblikovanja literarnog ukusa*,: Dora Krupićeva Zagreb.
50. Sevenbro, Jesper & Cavallo, Guglielmo (2002) *Kako su čitali Grci kako Rimljani*,: Oktoih Pogorica.
51. Smailagić, N. (1970.): *Historija političkih doktrina*.: Naprijed. Zagreb.
52. Solar, M. (1982.) *Suvremena svjetska književnost*, Školska knjiga, Zagreb.
53. Solar, M. (2003.) *Povijest svjetske književnosti*, Golden marketing, Zagreb.
54. Solar, M. (2005.) *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb.
55. Spinoza, B. (1957.): *Politički traktat*.: Kultura. Beograd.

56. Stojak, R. (1982.) *Sjaj i bijeda masovne kulture*, Centra društvenih aktivnosti RK SSO BiH, Sarajevo.
57. U: Marx/Engels (1985.): *Rani radovi.*: Naprijed. Zagreb.
58. Victoria, D. (1995.) *Sociology of the Arts: Exploring Fine and Popular Forms*, Blackwell Publishing, London.
59. Vukadinović, M. (2013.) *Zvezde supermarket kulture*, Clio, Beograd.
60. Zima, Peter (1990/1978) «Napomene o sadašnjem stanju sociologije književnosti», u: *Sociologija književnosti*, prir. S. Petrović,: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, str. 193-198.
61. Zima, Peter (1990/1978) «Umjetničko djelo kao objekt. Kritika empirijske sociologije književnosti», u: *Sociologija književnosti*, prir. S. Petrović,: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, str. 187-192.
62. Žmegač, V. (1976.) *Književno stvaralaštvo i povijest društva- književno – sociološke teme*, Sveučilišna naklada liber, Zagreb.
63. Žmegač, Viktor (1976.) «Problemi sociologije književnosti», *Književno stvaralaštvo i povijest društva. Književno-sociološke teme*, : SNL, Zagreb, str. 13-80.

Online izvori:

1. Sociologija književnosti u Hrvatska enciklopedija, Preuzeto s <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56945>
2. Globalizacija u Hrvatska enciklopedija, Preuzeto s <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22329>
3. Kalanj, Rade 1999, Postmodernizam i kaos, datum pristupa: 8.9. 2023. <https://hrcak.srce.hr/141671>
4. Jadžić, A. (2022). Novi žurnalizam u starom ruhu - Nada Torlak: Novinarstvo i književnost, NVO Akademija društvenih nauka, Bijelo polje, 2022. *Društveni horizonti*, 2(4), 261-266.
5. Vuco, J. (2022). Distopijski ekskurz dramskog ekspresionizma. *Univerzitetska misao - časopis za nauku, kulturu i umjetnost, Novi Pazar*, 21, 89-100. <https://doi.org/10.5937/univmis2221089V>
6. Matin, I. (2023). Stavovi učitelja o obradi književnih dela fantastičnog žanra u nastavi. *Norma*, 28(1), 95-107. <https://doi.org/10.5937/norma2301095M>
7. Mumović, A. M. (2022). Društveno i kulturno značenje kritike - prilog tumačenju projekta dvanaest knjiga srpske književne kritike. *Baština*, 58, 27-38. <https://doi.org/10.5937/bastina32-40471>
8. Lukajić, R. D. (2020). Iskaz u prvom licu u francuskoj književnosti 17. vijeka - roman, memoarska i epistolarna književnost. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, 50(4), 19-39. <https://doi.org/10.5937/ZRFFP50-26221>
9. Govedarica, M. J. (2021). Nagon smrti i duhovna kultura . *Sociološki pregled*, 55(4), 1526-1545. <https://doi.org/10.5937/socpreg55-35052>
10. Avramović, Z. (2007). Karakteristike sociološkog pristupa kulturi i umetnosti. *Teme*, 31(4), 659-670.

11. Gordy, E. D. (2005). Osvrt na Kulturu vlasti - deset godina kasnije. *Facta universitatis - series: Philosophy, Sociology and Psychology*, 4(1), 11-19.
12. Stepanov, R. (2006). Jovan Sterija Popović - sociolog kulture i filozof (prirodnog) prava. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 78(12), 627-639. <https://doi.org/10.5937/gakv0612627S>
13. Božilović, N. T. (2001). Kulturološki pogledi Edgara Morena. *Facta universitatis - series: Philosophy and Sociology*, 2(8), 563-568.
14. Nikolić, T. (2020). Društveni angažman mladih umetnica u digitalnom kontekstu. *Kultura*, 169, 86-112. <https://doi.org/10.5937/kultura2069086N>
15. Ahmetagić, J. M. (2017). Interdisciplinarni pristup književnosti - književnost i psihologija. *Baština*, 42, 57-71.
16. Avramović, D. S., & Jovanov, I. D. (2017). Ograničenja pokreta pravo i književnost - primer Sofokla. *Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad*, 51(2), 353-368. <https://doi.org/10.5937/zrpfns51-15399>
17. Stojanović, B. (2017). Integrativni pristup narodnoj književnosti - potrebe i mogućnosti. *Godišnjak Pedagoškog fakulteta u Vranju*, 8(2), 121-140. <https://doi.org/10.5937/gufv1702121S>
18. Vuković, O., Cvetić, T., Zebić, M., Pavlović, Z., Damjanović, A., & Jašović Gašić, M. (2007). Mediji i mentalni poremećaji. *Engrami*, 29(3-4), 41-45.
19. Petruševski, A. B. (2017). Veliki umovi i epilepsija. *Timočki medicinski glasnik*, 42(4), 245-251. <https://doi.org/10.5937/tmg1704245P>
20. Bogoeva Sedlar, L. (2009). 21. vek - doba odobravanja, ili interesa? Uspon demokratskog imperijalizma i 'pad' Vilijama Šekspira. *Nasleđe, Kragujevac*, 6(12), 31-52.
21. Blagojević, B., & Pavlović, M. (2017). Biblioteka kao radionica i inspiracija. *Čitalište : naučni časopis za teoriju i praksu bibliotekarstva*, 31, 21-26. <https://doi.org/10.19090/cit.2017.31.21-26>

22. Martinović, Ž. J. (2002). Epilepsija i struktura romana Dostojevskog. *Psihijatrija danas*, 34(1-2), 77-95.
23. Milanović, Ž. (2013). Fragmenti globalizacije i književnost. *Kultura*, 138, 31-44. <https://doi.org/10.5937/kultura1338031M>
24. Đorđević, M. M. (2012). Književnost, film i televizija - suživot, antagonizmi, uticaji. *Sinteze - časopis za pedagoške nauke , književnost i kulturu*, 1(2), 45-52. <https://doi.org/10.5937/Sinteze1202045D>

UNIVERZITET U SARAJEVU – Fakultet političkih nauka	Obrazac SP1
OBRAZAC za provjeru kompletnosti prijedloga elaborata studijskog programa	Stranica 108 od 108

Naziv odsjeka i/ili katedre: Odsjek za sociologiju

Predmet: _____

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Emir Palalić

Naslov rada: Književnost u sociološkoj perspektivi

Vrsta rada: Završni magistarski rad

Broj stranica: 109

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Sarajevo, august, 2023.

Potpis
